

L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI)

Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona

Joaquim Graupera Graupera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Joaquim Graupera Graupera

Tesi Doctoral

**L'art gòtic al Baix Maresme
(segles XIII al XVI)**

**Art i promoció artística
en una zona perifèrica
del comtat de Barcelona**

**Dirigida per la Dra. Francesca Español i Bertran
Programa "*Història, teoria i crítica de les arts*"
Bienni 2002-2004**

Mataró, 2011

**Departament
d'Història de l'Art**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**Facultat de Geografia
i Història**

Capítol 6

LA CONSOLIDACIÓ DELS NOUS PROMOTORS : l'eclosió constructiva del s.XVI

A partir del 1480, finalitzada la guerra civil catalana, la majoria de les parròquies del baix Maresme van assolir la independència municipal del poder feudal. Després d'un primer període inicial, coincidint amb el tombant de segle, que segurament va servir per refer-se econòmicament del cost del lluïisme, començarà un període de màxima febre constructora, que es pot rastrejar principalment en l'arquitectura religiosa. Tenim la sort que la majoria d'aquests edificis s'han conservat, malgrat les destruccions que van patir al llarg de la història contemporània, les quals majoritàriament van afectar més al mobiliari litúrgic que als propis edificis.⁹²⁵ També gràcies a les aportacions de Josep Ma. Madurell pel que fa a la documentació notarial, coneixem la major part dels contractes d'aquests edificis que s'han convertit en elements de referència de la historiografia de l'art gòtic en temps del Renaixement.

6.1.- La consolidació dels nous promotors: "La Universitat del terme"

A l'etapa baix medieval qui domina la política local és la nova aristocràcia urbana barcelonina que s'ha anat enriquint amb el comerç i l'artesanat; molts d'ells duran a terme un procés d'ennobliment i de compra de jurisdiccions feudals properes a Barcelona

⁹²⁵.- La destrucció va ser important sobre tot en la crema d'esglésies del 1936, malgrat que no es pot obviar altres fets com la guerra del Francès (1808-1814); la desamortització de Mendizábal (1836); la setmana tràgica (1909) com a més importants.

aprofitant la ruïna econòmica i la decadència de les antigues famílies nobiliars de l'alta edat mitjana. Com hem vist, a les acaballes del s.XV es produeix l'alliberament de moltes parròquies del control senyorial aprofitant la necessitat de la monarquia d'obtenció d'ingressos per a les arques públiques. D'aquesta manera, el rei vendrà les jurisdiccions als parroquians que es constituïran en "Universitat del terme", organitzats al voltant d'un batlle i diferents síndics. Aquests càrrecs seran exercits pels membres de les famílies amb més poder econòmic de cada terme que es convertiran en les noves elits polítiques. Seran famílies de menestrals, comerciants, brasers i altres oficis. La ciutat de Barcelona aprofitarà aquesta tendència acollint sota la seva protecció aquestes viles amb el títol de "carrer de Barcelona".⁹²⁶

Els consells es solien reunir a toc de campana a l'església parroquial. Estaven formats pels jurats, presidits pel jurat en cap o batlle, que actuaven com a consellers. Aquests s'elegien pel procediment de l'insaculació, instaurat per Ferran II, que consistia en què els noms i els càrrecs que s'havien de renovar es col·locaven en una bossa o sac i es triaven a sorts. Uns d'aquests jurats eren els "obriers de l'església", en molts casos un càrrec col·legiat de tres persones, els quals s'encarregaven de l'obra i el manteniment de l'església parroquial.⁹²⁷ També com a càrrecs podien haver-hi obrers i baciners per les ermites del terme. El Batlle Reial i els Jurats podien també tenir el privilegi de seguir els oficis en un escó en la capella presbiterial, sovint situada al costat de l'evangeli.⁹²⁸ Per tant no és d'estranyar que els Consells busquessin materialitzar a nivell públic el seu nou poder polític amb la renovació i construcció d'un nou temple parroquial i de moltes ermites del terme. Estèticament utilitzaran el gòtic, ja que era l'estil de la vella aristocràcia que intenten emular i suplantar. També cal suposar que degué influir la tendència a seguir la tradició immutable dels valors religiosos, poc avesats a la innovació, que devia portar a un cert art d'inèrcia de caràcter goticista. En els contractes es veu molt clar també que els models de referent per la construcció de la nova parròquia seran, com veurem els temples parroquials de viles properes, fet que indica un univers limitat i una manca de referents culturals més enllà del propi terme, àdhuc d'una certa rivalitat entre pobles. Essencialment, la lògica de la construcció i el plantejament globals dels edificis serà gòtic, però si aniran introduint lentament diversos elements classicistes propis de l'estètica decorativa del renaixement a partir de la segona meitat del s.XVI. De totes formes, en aquesta presència massiva de les formes gòtiques fins ben entrat el s.XVII, les innovacions del classicisme esdevenen merament aspectes decoratius anecdòtics. Segons Garriga, l'art del s.XVI va ser una etapa de "*...fronterera, i d'aiguabarreigs, de vacil·lacions i de contradiccions, de mescles i d'hibridació*".⁹²⁹ Aquest element dona força a la tesi presentada per M. Mària que diu "*... la consideració de les edificacions produïdes en els estats italians com a model únic, com a referència exclusiva en la qual s'emmirallen les principals obres de la Catalunya moderna, no es correspon ben bé amb la realitat constructiva de finals del segle XVI.*"⁹³⁰

El poder dels obrers del Comú sobre l'edifici parroquial, però, va ser intervingut pel poder eclesiàstic. En les disposicions del Concili de Trento hi figura que "*...els administradors, així eclesiàstics com seculares de la fàbrica de qualsevol església [...] estiguin obligats a donar*

⁹²⁶.- En el cas de Mataró ha estat estudiada per LLOVET, 2000 i REIXACH,2006. A Vilassar ha estat estudiat per OLIVA 2000, OLIVA, 2002.

⁹²⁷.- Colomer, 1969, p. 69-91.

⁹²⁸.- Sembla que era això a Mataró, Sabadell, Tarrassa, Argentona, Cabrera, Alella, La Roca i altres llocs. OLIVA,2005, p. 128-130.

⁹²⁹.- GARRIGA, 1986, p.13-16; GARRIGA, 2003, p. 262.

⁹³⁰.- MÀRIA, 2002, p.19.

compte a l'ordinari de la seva administració cada any,⁹³¹ control que es materialitzarà amb els llibres de comptes o "Llibre de l'Obra". Pel finançament d'aquestes obres la majoria de parroquians d'aquests termes es dotaran de censals,⁹³² violaris⁹³³ i recolliran també impostos. A més aquestes famílies pageses apareixeran, juntament amb els rectors, com a signants de contractes i èpoques molt rics en informació. Els rectors provindran, moltes vegades també, de les famílies més riques de la pagesia local.

6.2.- Els projectes privats i la renovació dels espais domèstics: la masia post-remença

Aquest tipus de masies apareixen després de les guerres remences i a partir de la renovació que pateix la pagesia entre els segles XV i XVI. Van ser nomenades d'"estructura clàssica" per J. Danés⁹³⁴ i de "tipus consolidat" per J.Moner, A.Pla i J.Riera⁹³⁵ i ha estat estudiat també per J.Garriga.⁹³⁶

La Sentència Arbitral de Guadalupe (21 d'abril de 1486) va fer possible la fi dels mals usos a canvi d'un pagament. Els pagesos van conservar el domini útil del mas, però havien de fer homenatge al senyor i pagar drets emfitèutics i feudals. Hom admet que aquest fet va suposar l'inici d'una nova etapa de prosperitat del camp català amb el benefici que per la pagesia va suposar el domini útil i també es pot relacionar amb l'increment del poder polític en poder controlar també a partir de finals del s.XV els nous governs municipals com a batlles o síndics de la "*Universitat del terme*".⁹³⁷

A nivell artístic, aquest fet va portar com conseqüència la renovació de moltes masies i la inversió per monumentalitzar-les. És en aquest context, apareix l'esquema de masia clàssica. Aquestes, essencialment, es caracteritzarien per l'existència d'una estructura vertical de dos pisos i en una distribució horitzontal, en tres espais a cada pis, que seguiria una estructura basilical. Molts historiadors coincideixen a considerar que la part que

⁹³¹.- PUIGVERT, 1986, p.116.

⁹³².- El censal va ser un dels mecanismes de crèdit més estès a la baixa edat mitjana, del qual es van servir indistintament els particulars i els organismes públics (governos municipals, Generalitat, monarquia). Tècnicament consistia en l'obligació de pagar una pensió, o cànon anual, com a contrapartida d'un capital donat. La constitució del censal (carregació) prenia la forma de venda de dret: una persona o institució, necessitada de diners (censatari), creava una pensió censal i la venia a una persona o institució (censaler), posseïdora de diners i interessada a percebre la pensió. La relació entre capital i pensió, anomenada for de la pensió, acostumava a ser del 7,5%. La pensió es pagava anualment de forma indefinida, si bé el censatari es podia redimir de l'obligació recomprant el censal, operació anomenada lluïció, quitació o redempció.

⁹³³.- El violari o *violarium* és un tipus de préstec medieval, originat a partir de la dècada dels anys 30 del segle XIV al Principat de Catalunya. Concebut com una forma de crèdit a llarg termini, concretament a dues vides. Mitjançant una formulació comercial, el violari intentava escapar de les restriccions eclesiàstiques que censuraven la usura. En aquest cas, el prestador rebia el nom de comprador i el prestatari de venedor. D'aquesta manera, l'objecte d'intercanvi era el dret del comprador de percebre una pensió durant dues vides. A canvi, el venedor rebia un préstec monetari. L'interès anual de les pensions se situaven en un primer moment en el 14,29%, si bé anaven baixant al llarg del segle XIV. En àrees urbanes les pensions solien consistir en entregues de numerari; en zones rurals, en canvi, a les pensions també s'hi preveïen mitgeres de gra. El violari també tingué un interès fonamental en el desenvolupament de la fiscalitat pública, ja que molts municipis de Catalunya i la mateixa Diputació del General varen vendre títols per a avançar els diners.

⁹³⁴.- DANÉS, 1931.

⁹³⁵.- MONER-PLA-RIERA, 1981.

⁹³⁶.- GARRIGA, 1986, p.83-84.

⁹³⁷.- La influència de la Sentència Arbitral de Guadalupe en la construcció dels masos a nivell català ha estat estudiat per GIFRÉ-LLUCH, 2003.

diferenciaria aquesta estructura de l'etapa anterior seria l'existència de la "sala" a la part central del segon pis. Segons Moner, *"No es pot, doncs, parlar d'un mas o una masia gòtics (com tampoc de masos romànics, renaixentistes o barrocs...), però de totes maneres sí que es pot considerar el gòtic com aquella època en què, amb la recerca d'un espai representatiu – la sala-, els pagesos van pretendre reflectir un estatus que fins llavors se'ls havia negat. D'alguna manera, aquest espai té una significativa equivalència al de les sales senyorials dels palaus i els castells de l'època, el nom dels quals segurament s'hi aplicarà més endavant."*⁹³⁸ També per Riu-Barrera: *"...Aquesta peça primordial [la sala] sembla dependre un aire d'arcaisme, perquè recorda fortament la de les cases aristocràtiques rurals i urbanes romàniques i gòtiques de crugia única"*⁹³⁹

En la planta baixa, l'accés esdevé centralitzat amb un rebedor que dona accés amb una escala al pis de dalt. A banda i banda, d'aquest rebedor central s'hi situen a la planta baixa, dos espais laterals. Un d'ells, apareix definit per la cuina amb un menjador d'ús habitual i en l'altre sala lateral s'hi situen els espais per a guardar les eines del camp, que en alguns casos, si hi ha algun edifici annex per aquests usos, agafa la funció de menjador habitual. L'escala, que dona accés al primer pis, es troba tancada amb una porta i es decora moltes vegades amb un mirador circular que serveix per espiar l'entrada. Al pis superior, es troba la sala que ocupa la part central de l'edifici per sobre del rebedor esmentat. La "Sala" seria l'espai utilitzat com espai de distribució a les habitacions disposades en els espais laterals a nivell habitual i en les diades especials de celebració es realitzaren en aquests espais els àpats importants de la família entesa en sentit ampli. Seria en aquest espai, situat fent de sostre de l'escala que es situaria un tinell de fusta esglaonada que lluiria la vaixela important de la casa. A banda i banda de la sala es disposarien les habitacions dels residents de la masia. Ocasionalment hi podrien aparèixer unes golfes per emmagatzemar estris i productes de la collita.

A banda de l'estructura, de la casa, un altre element que caracteritza aquest tipus de construcció és la monumentalitat decorativa, identificada bàsicament en l'ús d'un portal de punt rodó adovellat amb un gran desenvolupament, el qual, a vegades, presenta elements epigràfics que permeten datar la construcció i perpetuar al promotor. L'escultura arquitectònica també la podem trobar en les finestres i en alguns elements sustentants, els quals ens permeten aproximar-nos a la datació dels edificis.

Finestres decorades amb arc lobulat tardogòtic

Can Baró d'Allella; Can Bragulat d'Allella; Can Amat de Cabrils; Finestral del Museu de Mataró

[Fotografies: J.Graupera]

⁹³⁸ .- MONER, 2003 a, p.248.

⁹³⁹ .- RIU-BARRERA, 2003, p.241.

Un ampli repertori de finestres coronelles, arcs apuntats i conopials, sovint lobulats amb motlluratge elaborat, apareixen des del segle XV i van evolucionant cap a models més propers al classicisme a mida que anem avançant cronològicament en el s.XVI, moltes vegades evidenciant un cert hibridisme dels dos estils. La decoració de les finestres s'anirà sofisticant apareixent arcs mixtilínis i més profusió de decoració esculpida en la part exterior de l'arc.⁹⁴⁰ Fins i tot, aquestes decoracions s'emmarcaran amb un guardapols.⁹⁴¹ També apareixen figures de querubins en les impostes i s'abandonen els estereotips dels arcs lobulats anteriors i apareix una major llibertat creativa dels artífexs. Moltes vegades, l'arc conopial adopta la forma d'arc carpanell.⁹⁴² La majoria d'aquestes finestres estaran obrades en pedra de Montjuïc, fet que porta a pensar en l'activitat d'obradors barcelonins. La part de la base dels brancals també adopta en alguns casos un motllurat molt més complicat

Finestres decorades amb arc lobulat tardogòtic

Can Gaetà de Tiana; Ca l'Andreu de Tiana; Can Llorell de Mataró; Can Bramona d'Argentona
[Fotografies: J.Graupera]

La documentació, abundant des de finals del s.XV, sobre tot en forma de contractes conservats en els Protocols Notarials, ens evidencia l'aparició de constructors d'ofici de tipus especialitzat que apareixeran també com a mestres de cases de l'obra religiosa. Un d'aquests mestres de cases, Joan Salvador, alies Garriga, representaria un exemple de com aquest arquitectes especialitzats s'ocuparien d'obrar indistintament obra civil i religiosa amb un cert hibridisme d'estil entre el gòtic i el classicisme, que anirien aplicant depenent dels condicionants dels promotors, que s'evidencien en les "tabes" o condicions dels contractes.⁹⁴³

Com és de suposar el nombre de masies del Baix Maresme que pertanyen a aquesta tipologia és nombrosa: a Alella, mas Company de Vall (actualment Can Viló), Can Casals, Mas Trobat (actualment Can Coll) i Mas Moví (actualment Can Titó Serra Vell); a Argentona: Can Bramona, Can Gustà i Can March de Clarà; a Cabrera: Can Besora, Can Bartomeu, Can Aimeric, Ca l'Alsina, Can Canal- Can Bassegoda, Can Moreu i Can Pujol; a Cabriels: Can Casals-Can Tosca i Can Tolrà; a Caldes d'Estrac, Can Milans; a Òrrius: Can Famades i Can Vinyamata; a Premià de Dalt: Can Cisa, Can Cinto Manent, Can Figueres, Can Verboom; a Sant Andreu de Llanerres: Can berenguer i Can Catà de la Vall; a Sant Vicenç de Montalt: La Mongia; a Teià:

⁹⁴⁰.- Exemples a Cal Baró i Can Bragulat d'Alella, Can Bramona i Can Pins d'Argentona, Can Carles de Cabrera, Ca n'Amat de Cabriels, Finestral de procedència desconeguda del Museu de Mataró.

⁹⁴¹.- Exemples a Can Bragulat d'Alella, Can Llorell de Mataró, Can Palauet de Mataró, Can Mora de Teià i Can Mayans de Vilassar de Dalt.

⁹⁴².- Exemples a Can Bramona d'Argentona; Ca l'Antic del Masnou; Can Llorell de Mataró; Capítell del Museu de Mataró; Ca l'Andreu, Can Gaetà i Can Tolrà de Tiana i Can Fradera de Vilassar de Dalt i Can Brufau de Vilassar de Mar.

⁹⁴³.- GRAUPERA, 2005.

Can Sala, Cal Baster, Can Mora i Ca la Lola-Can Mondalmai; a Tiana: Ca l'Andreu, Can Tolrà, Can Mari (actualment el Casino) i Can Roca i a Vilassar de Dalt: Can Bonhivern-Can Font, Can Colomer, Can Banús, Can Rafart i Can Sabatés.⁹⁴⁴ Tot seguint ampliem la informació d'algunes d'elles per tal d'ajudar a entendre l'evolució de la masia postremença del s.XV al s.XVI.

Can Famades (Òrrius)

La masia de Can Famades d'Òrrius es troba situada a la part de llevant del poble. La masia encara conserva la distribució típica del tipus clàssic o basilical i seria un edifici representatiu de l'origen de la masia clàssica en el Baix Maresme. Es tractaria de tres crugies perpendiculars a la nau i tindria dos pisos. A la part baixa conserva a l'esquerra la cuina amb menjador de diari, la qual ha conservat el faldar, el forn i el rebost, i a la part dreta de l'entrada, i hauria el celler. El cos central, que conserva la pica de rentar les mans, contindria

Can Famades (Òrrius).
[Fotografies: R.Graupera]

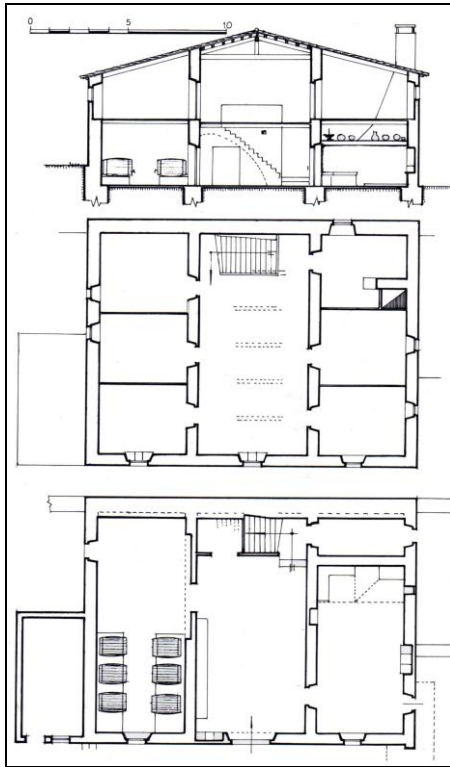
l'escala d'accés al primer pis. En aquest hi hauria la sala com a distribuïdor de les diferents habitacions. La façana, classificada per Bonet i Gari com a tipus II, conserva encara la seva estructura original sense afegits.⁹⁴⁵ El portal rodó adovellat al centre estaria complementat per tres finestres al pis superior de tipus gòtic, datables al s.XV, que presenten un variat repertori. La més senzilla, a l'esquerra de la façana, seria una finestra arquitejada sustentada per permòdols. La finestra petita de l'esquerra, presenta una pedra adintellada decorada amb una motllura que dibuixa un arc conopial. La més important de les tres, obrada amb pedra de Montjuïc, seria una finestra amb un arc conopial lobulat de factura senzilla.

La família Famades, propietària del mas, es troba documentada des del s.XIII i més tardanament (s.XVII) van emparentar amb els Riudameia d'Argentona, essent els actuals propietaris descendents directes d'aquesta nissaga.⁹⁴⁶

⁹⁴⁴ .- Per moltes d'aquestes masies es pot trobar informació a BONET, 1985.

⁹⁴⁵ .- BONET, 1983, p.199-201.

⁹⁴⁶ .- ROQUÉ, 1998.

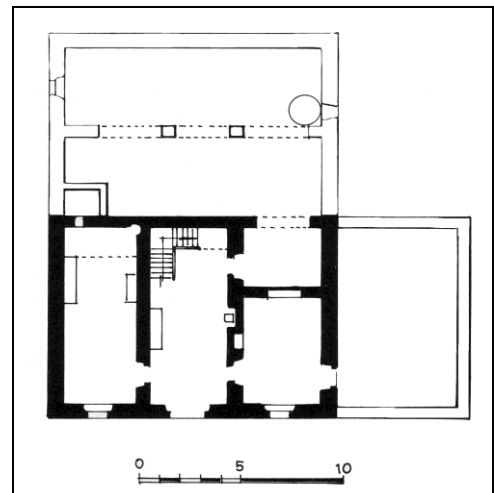
Can Famades (Òrrius).

[Fotografies: R.Graupera; Plànol: BONET, 1983, p.200]

Can Casals (Alella)

Conegut a l'època medieval com a mas Pujades de Munt, situat a la riera de Coma Fosca, va pertànyer a la família Casals des de finals del segle XV fins el s.XIX.

Bonet i Garí classifica aquest mas de tipus basilical (grup IV), i la seva distribució interior respon al tipus clàssic amb tres cossos perpendiculars a la façana principal.⁹⁴⁷ Aquesta masia seria representativa de les ampliacions que tenen lloc a moltes d'elles en el s.XVI per incorporar-hi un celler a la part del darrera, format per una sola nau transversal a les altres. Originalment de planta baixa i pis, amb la coberta a dues aigües. L'entrada se situa com de costum al cos central, amb l'escala al fons; al cos de l'esquerra hi trobem la cuina i, a la dreta, el menjador. A l'època moderna se li afegí també el cos de les golfes a la crugia central i un cos a la dreta. A la façana destaquen la porta dovellada i tres finestres gòtiques al primer pis decorades amb un arc conopial lobulat obrat amb pedra de Montjuïc.

Can Casals (Alella)

[Dibuix: BONET, 1983, p.333]

⁹⁴⁷ .- BONET, 1983, p.332-335.

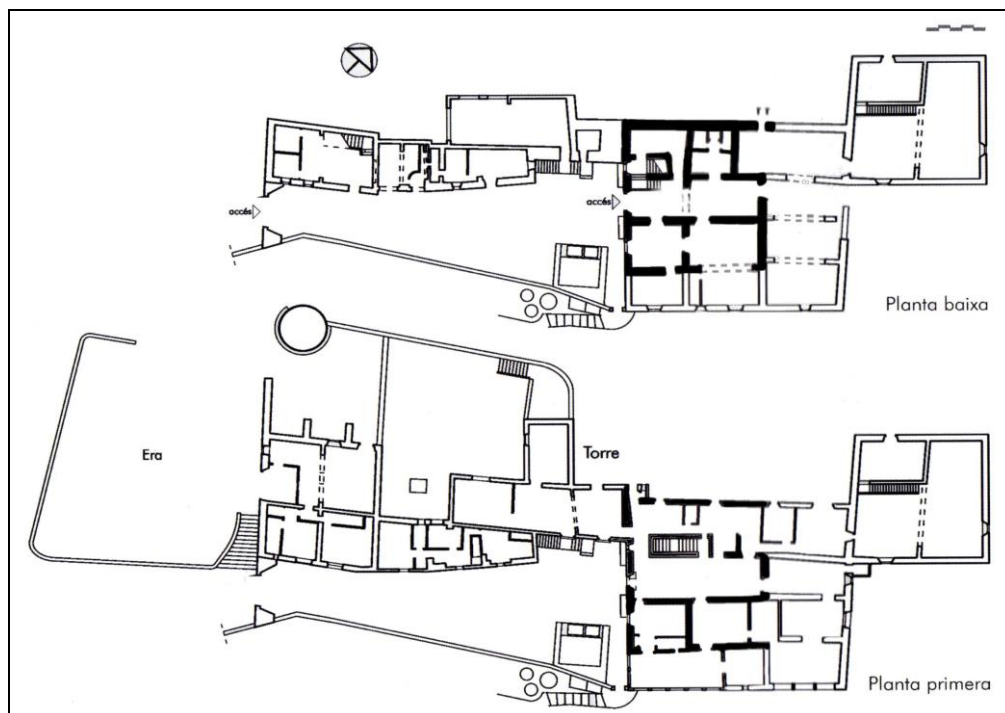

Can Casals (Alella)
[Fotografies J.Graupera]

Can Bartomeu (Cabrera de Mar)

La masia de Can Bartomeu es troba situada a la part alta de la vila. Bonet i Garí la classifica com una masia del grup II.⁹⁴⁸ L'estructura primitiva del mas era de planta clàssica o basilical amb tres crugies perpendiculars a la façana principal. A la planta baixa, es troba la cuina i el menjador i al pis superior la sala que distribueix a les habitacions. A la façana hi ha una porta dovellada i dues finestres gòtiques conopials lobulades obrades amb pedra de Montjuïc.

Els Bartomeu de Cabrera es troben documentats des del s.XII. El 13 de desembre de 1186, Joan Bartomeu va permutar cinc peces de terra amb oliveres i una vinya prop del mas.⁹⁴⁹ El mas Bartomeu es configurarà com un dels masos més importants de Cabrera i al s.XV, Salvador Bartomeu ja figura entre els síndics del poble.

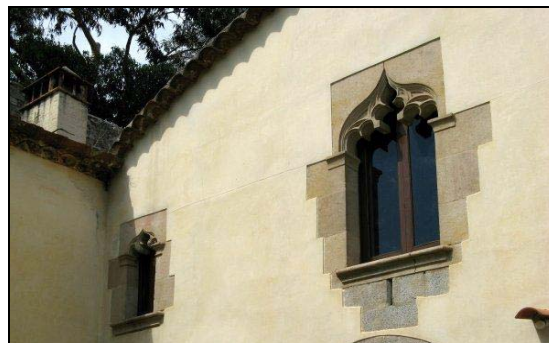

Can Bartomeu (Cabrera de Mar)
[Dibuix: BAYÉS-ROVIRA-CALLS, 2003, p.52]

⁹⁴⁸.- BONET, 1983, p. 97.

⁹⁴⁹.- ACB: Lib II ant., fol.3, doc 10. Citat a MODOLELL,1993, p.105.

La masia, originalment de finals del s.XV, seria un exemple de diferents ampliacions en diverses fases (en aquest cas d'època moderna i contemporània) formant un recinte bastant complex, amb corrals i corts, magatzems i altres dependències. Actualment, aquest edifici fa les funcions de casal cultural i hotel d'entitats on acull la seu social de diferents organitzacions culturals del poble.⁹⁵⁰

Can Bartomeu (Cabrera de Mar)

[Fotografies: Pobles de Catalunya, 2007]

Can Gurri (Teià)

Can Gurri, actualment Can Mora de Teià es troba situada a la banda esquerra de la riera Gran de Teià prop del nucli central del poble. Bonet i Garí classifica la masia segons la teulada del tipus IV.⁹⁵¹

Aquesta masia, originàriament del s.XV, seria representativa d'una tipologia de masia clàssica que presenta una ampliació en el s.XVI o XVII, en aquest cas el 1677 segons la data de la llinda de la finestra superior. Les ampliacions d'època moderna consistien en els majors dels casos en ampliar la part de les golfes i convertir-les en una masia de tipus basilical i construir una part perpendicular als cossos de la masia a la part posterior que seria habilitada com a celler. Com totes les masies clàssiques, el pis inferior presenta el rebedor amb l'escala al fons amb el seu espiell, la cuina, situada a l'esquerra i el menjador situat a la dreta. En el pis superior, s'hi troba la sala que dona accés a les habitacions.

El primer document conservat que fa referència als Gurri, data del 1525. Al segle XVII amb l'extinció d'aquesta família sense descendència masculina va passar a ser propietat de Ramon Mora de Premià, un cunyat de la família. A finals del s.XIX, també es va extingir aquesta branca i la masia es va dividir en dos parts de les quals en són propietàries les famílies Domènech i Puigoriol.⁹⁵²

Aquestes remodelacions del s.XVI o XVII poden també comportar l'embelliment de les finestres de la façana, com el cas de Can Bramona d'Argentona que presenta una finestra d'arc conopial lobulada gòtica d'arrel flamenca⁹⁵³ o bé presentar una finestra coronella, model que es manté en el s.XVI, com és el cas del Can casals o Can Tosca de Cabriels.⁹⁵⁴

Coetàniament també hi ha exemples de finestres decorades amb ple s.XVI amb elements plenament renaixentistes, com és el cas de Can Catà de la Vall a Sant Andreu de Llavaneres.⁹⁵⁵ Les finestres de Can Mora al utilitzar el granit com a material evidencia la seva realització

⁹⁵⁰.- BAYÉS-ROVIRA-CALLS,2003, p.13.

⁹⁵¹.- BONET, 1983, p.335-337.

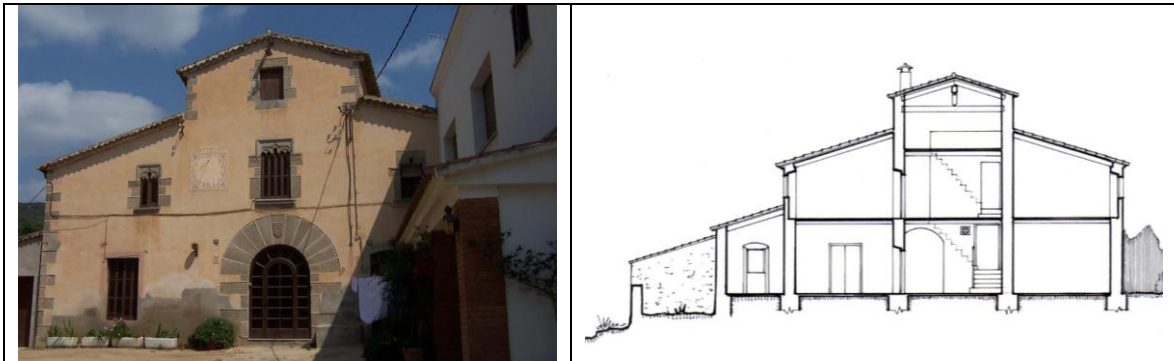
⁹⁵².- [BALADA, JORDI]: *Calendari 1991. Masies de Teià I*. Ajuntament de Teià. Teià, 1990, Full del mes d'octubre.

⁹⁵³.- BONET, 1983, p. 357-360.

⁹⁵⁴.- BONET, 1983, p. 182-185.

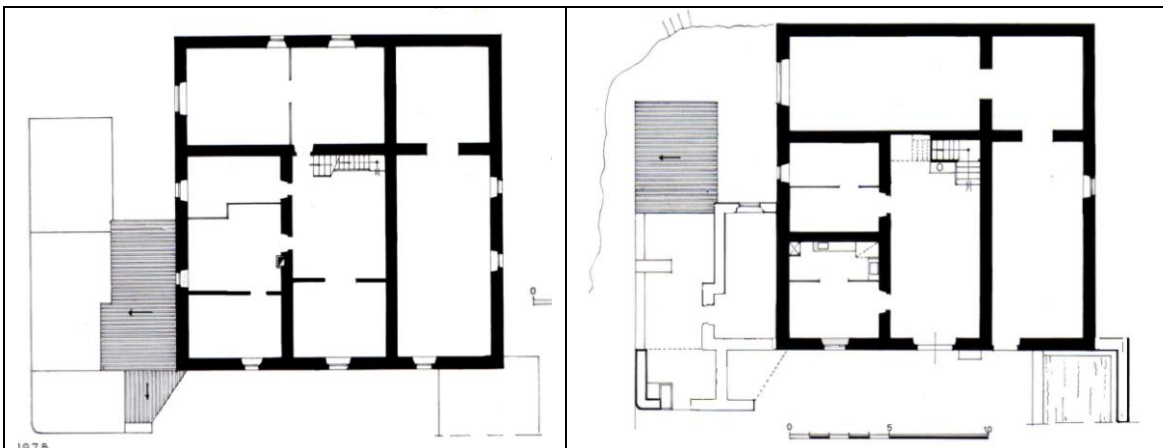
⁹⁵⁵.- BONET, 1983, p. 308-312.

per tallers locals. La presència d'altres material com la pedra de color grisenc i de tons groguencs i rosats de Montjuïc i la pedra nummulítica de Girona evidencien una procedència forana.

Can Gurri, actualment Can Mora de Teià

[Fotografia: Quim Graupera - Dibuix: BONET, 1983, p.336-337]

Can Gurri, actualment Can Mora de Teià

[Fotografia: Quim Graupera - Dibuix: BONET, 1983, p.336-337]

6.3.- Els projectes públics destinats al bé del Comú

1.- La protecció i la defensa contra el turc

A partir del segle XVI, amb la increment del poder turc a la Mediterrània, apareixeran de forma freqüent diverses incursions de corsaris a la costa catalana. La majoria d'elles malgrat que provenien de pirates barbarescos procedents del nord d'Àfrica sobretot d'Alger, testaven al servei dels interessos del poder otomà. Aquestes incursions van motivar la construcció d'un sistema de defensa que va consistir en l'emmurallament de la vila de Mataró i la construcció de torres de defensa en moltes masies. Malgrat que algunes eren construïts pel poders públics amb artilleria i com avançada per avisar la protecció de Mataró, la majoria seran construïdes per ordre dels propietaris d'aquestes. No s'ha conservat cap de les torres públiques però tenim constància de la torre de Mar de Mataró (estava arran de costa davant del carrer St. Antoni) i de la Torre Gran de Masnou.

La construcció de les muralles de Mataró es va iniciar a partir del 1540 amb la demanda dels jurats de Mataró al virrei per a la remissió de tots els lluïsmes i terços que es devien a la Batllia General per tal de procedir al finançament de l'obra. Carles I des de Ratisbona va acceptar la petició amb la garantia que s'esmercessin en la construcció de la muralla. Decisió que va ser ratificada a Montzò dos anys després. Sembla que l'acabament del procés de construcció de la fortificació va acabar en una data propera al 1602.⁹⁵⁶

Els primers passos per fortificar la ciutat van consistir en la fortificació de l'església parroquial de Santa Maria amb la construcció de baluards emmerletats i en la construcció de portes en els caps de carrer, seguint el model defensiu de "vila clossa". Les obres d'aquest primitiu sistema defensiu van començar el mateix any 1540, seguint la traça de Benedito de Ràvena i coneixem que l'any 1549 ja s'havia enllestit la fortificació exterior del presbiteri i mancava la part de tramuntana i la part de la façana que va ser encarregat al mestre de cases Antoni Guanyabens (1561).

Aquestes obres van resultar insuficients fet que va obligar als síndics de començar l'obra d'una muralla que envoltés el perímetre urbanitzable. El 16 d'agost de 1569 es va contractar la construcció de 300 canes de muralla amb una alçaria de 24 pams⁹⁵⁷ sobre terra i vuit pams a sota, amb un espessor de quatre pams sobre el terrenys i de quatre pams i mig a sota. El projecte va ser autoritzat pel virrei Diego Hurtado de Mendoza i la traça va ser efectuada per l'enginyer reial Jorge de Setara. Les fites del seu recorregut es van posar el dia 10 de desembre del mateix any. La construcció de la muralla va començar per la part de ponent, la més indefensa, amb una tirada que havia d'anar del carrer de Barcelona fins l'angle nord-est del recinte. Aquest tram es va construir entre el gener del 1570 i l'agost del 1592. El gener del 1573 es va fer una crida a Barcelona per adjudicar 200 canes fins el portal de Valldeix. Aquests trams es van encarregar a mestres de cases de Barcelona per tal de fer-la més econòmica i per aprofitar l'experiència dels arquitectes barcelonins que havien acabat la muralla de mar de la ciutat l'any 1562. El 30 de març de 1573 va ser contractat Joan Salvador com a supervisor de l'obra, segons sembla com a intent de controlar l'obra que començava a tenir una qualitat deficient. A Joan Salvador també el van contractar, el 7 de maig de 1575, per dirigir les obres de les 400 canes finals del tram de muralla que conclouïa la fortificació a les bandes de llevant i migdia i que s'havia d'enllestir en tres anys.

Aquest tram de muralla va patir serioses dificultats. Per una banda, l'oposició dels propietaris que volien alterar en benefici propi el traçat del mur, per poder, d'aquesta manera, encabir dins la ciutat murada els seus terrenys que per aquest fet augmentarien de valor, sobretot la zona de cases construïdes en el camí ral. En segon lloc, la dificultat i el cost econòmic que suposa fer un mur d'aquestes

Plànol de les Muralles de Mataró de finals del s.XVIII

[Institut d'Història y Cultura Militar de Madrid. GIMÉNEZ,2007, pàgs.180-181]

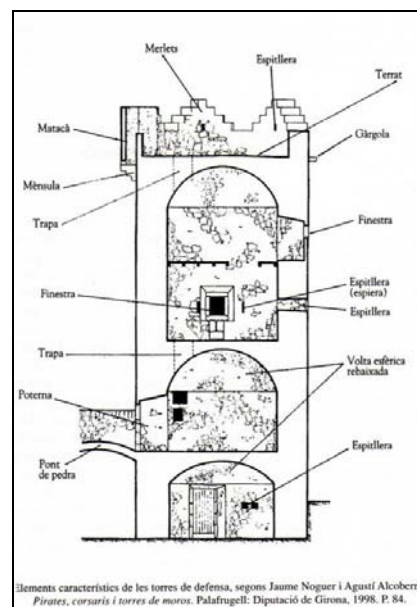
⁹⁵⁶ .- La bibliografia més complerta sobre la construcció de les muralles de Mataró on es recullen totes les referències textuais i bibliogràfiques es pot trobar a COLOMER, 1969, p., 104-106; LLOVET, 2000, p. 100-101; GARCIA- GUÀRDIA, 1989, p. 14; GIMÉNEZ, 1990, p. 143-156; SALICRÚ, 2003; GRAUPERA, 2005; GIMÉNEZ, 2007.

⁹⁵⁷ .- El pam català equival aproximadament a 0'194 mts. La cana catalana equival aproximadament a 8 pams o bé a 1'554 mts.

dimensions amb els recursos limitats que es disposaven i les dificultats tècniques del desnivells d'aquell sector. Sabem que el 1578 el tros de muralla no estava enllestida i el 1582 la torre de la muralla del Pou de Vall (encara conservada) no estava tampoc acabada. Sembla que l'any 1599, encara no estava enllestida, fet que va obligar als prohoms de Mataró a actuar judicialment en contra dels mestres de casa responsables del retard, Joan Salvador i Nicolau Vernia. D'aquesta manera, s'afirma que *"sia tres lo acte que entre Joan de la Garriga i nicholau Vernia formaren a la universitat en dies passats de fer la muralla attes que es passat lo temps y que sia demanat parer als advocats y se prosesca contra ells."* Albert Garcia Espuche i Manuel Guardia, arriben a la conclusió que el fracàs de l'encàrrec a Joan Salvador es va originar segurament per la quantitat de projectes que tenia iniciats fora de Mataró. El 20 d'abril de 1602, Joan de la Garriga cobrava una quantitat *"a compliment de paga de tota aquella muralla que lo dit ha fet amar"*.

A Joan Salvador també se li va encarregar la construcció de dos dels seus portals, el d'en Quendo o d'Argentona i el Portal de Barcelona. Del portal d'en Quendo, sabem que li va ser adjudicat el 7 de juliol de 1578 per la quantitat de trenta vuit lliures, a cobrar un cop fos acabada la torre. Havia de tenir *"tres cavalcades dobles en lo baluart (...) divuit palms d'alçada y quatre de mola de pedra picada (...) quatre llombardes y spitllera, dos que miren a casa del jurat Capella y dos que mirent al garte"*. Aquest portal estava situat entre els panys de muralla avui dita de la Presó i del Tigre donant pas al camí d'Argentona. El portal de Barcelona data del 8 de maig del 1586, segons el contracte havia de ser de pedra de 24 pams i d'una amplària de 18 pams, les torratxes de pedra picada i havien de figurar les armes del rei i de la vila en pedra de Montjuïc. A la part superior del portal s'hi va construir una capella amb una porta de 10 pams d'amplària i 12 d'alçada i dues torres. Per tal d'accedir a la part superior es van edificar una escala de caragol. Al costat del portal es va construir també una casa pel cos de guàrdia. El portal va ser enderrocat l'any 1857 i solament coneixem el seu possible aspecte per una sèrie de dibuixos que ens mostren la traça parcialment. Ens referim a unes litografies que mostren l'entrada de Mataró dels francesos el dia de corpus, 16 de juny de 1808.⁹⁵⁸ Un altre dibuix que es veu parcialment el portal és una visió de Mataró representada en el projecte de port efectuat el 1779 per Fèlix Puig, conservat al Museu de Mataró i finalment també s'han conservat els dibuixos dels projectes de diversos portals de la muralla de l'Arxiu de Mataró on no consta a quin dels portals de la muralla mataronina corresponen. Aquests elements han fet possible que s'hagin intentat diferents recreacions hipotètiques del portal de Barcelona que amb més o menys encert ens descriuen un portal d'estil classicista on hi predominen elements dòrics com un fris dividit en tríglics i mètopes, aquestes decorades amb els famosos bucrànis que donarien lloc al malnom de "Caps de Bou" que identifica als mataronins.

Una altra conseqüència de l'atac dels turcs a nivell privat és la fortificació d'algunes masies, a les quals s'afegirà una torre de defensa aïllada. La majoria de torres són de planta circular però tenim constància d'algunes de planta quadrada com de Ca l'Amat de Cabrils, Can Molas i Can Verboom de Premià de Dalt per citar-ne algunes. L'estructura de les torres

⁹⁵⁸.- Les litografies són obra de l'artista J. Serra i van ser publicades a BLANCH, 1863.

és de diferents pisos, on la planta baixa és per magatzem o rebost. L'accés es realitzava pel primer pis al qual s'accedia per una escala de fusta extraïble que la deixava protegida i isolada.

Moltes d'aquestes torres es presenten decorades amb finestral gòtics, malgrat que algunes de coetànies ja presenten finestral renaixentistes. Un exemple característic és la masia de Can Palauet (Mataró) que es troba a l'entrada de la població venint des d'Argentona, prop de la riera, en el paratge anomenat "El Sorrall". La masia és de planta baixa i pis amb una torre de planta circular annexa, de tres plantes i terrat enmarletat. En la façana es conserva una finestra gòtica arquivada amb motllures gòtiques que disposa de la representació d'una testa femenina i una de masculina en les mènsules i que segurament representa els propietaris. Les finestres que decoren la torre són més pròpies a l'estil del renaixement ja que s'ornamenten amb un entaulament clàssic sobre de l'obertura de la finestra. La masia pertanyia a la família Palau i en una llinda de la part posterior hi figura la data del 1564.⁹⁵⁹

L'altra masia, la de Can Tria de Mata es troba situada al costat de la carretera de Cornellà a Fogars de Tordera (BV- 5031). Es tracta d'una masia de planta baixa, pis i golfes amb estructura basilical. En aquesta, la part més interessant és la torre de planta quadrada de quatre pisos que es troba adossada a la construcció. Les finestres també presenten una decoració classicista que testa la influència renaixentista, sobre tot en la finestra del primer pis amb arquivada clàssic i columnes d'ordre compost. La masia segurament es devia obrar en època de Salvador Tria, el qual va ser alcalde de Mataró del 1552 al 1554 o de Joan Tria que vas ser nomenat ciutadà honorat de Mataró per Felip III el 1599.⁹⁶⁰

2.- La delimitació i la protecció de la jurisdicció comunal : les creus de terme

Segons Manuel Riu, la costum de situar creus monumentals vora dels camins va aparèixer a partir del s.XII malgrat que difícilment, cap de les que s'han conservat a Catalunya les podem situar abans del s.XIII.⁹⁶¹ Sovint servien per marcar els límits de les sagreres parroquials i es situaven en els límits dels termes parroquials, encreuaments de camins i cruïlles.⁹⁶² Moltes d'aquestes creus van quedar integrades dins del perímetre urbà a mida que les poblacions medievals van anar creixent en època moderna i contemporània.

El problema de la denominació d'aquests creus ja es plantejà des dels primers intents de recollir i sistematitzar tipològicament les creus conservades a Catalunya. Josep Gudiol i Cunill,⁹⁶³ l'any 1919 ja va exposar la problemàtica de que, sota el nom de "creu de terme", hi quedaven incloses tota una sèrie de creus que originalment no tenien aquesta funció (creus de cementiris, de comunidors, de calvaris...) i optà per la denominació de "creus monumentals". Altres autors posteriors han proposat altres termes com el de "creus de pedra" per a designar-les,⁹⁶⁴ malgrat que no totes les creus eren d'aquest material ja que s'han inventariat a Catalunya creus realitzades en fusta o metall. Albert Bastardes va proposar també el terme de "creus al vent" justificant la tria per la situació d'aquestes creus a l'aire lliure en la majoria dels casos.⁹⁶⁵ Malgrat tot, no hi ha encara unanimitat en el tema i

⁹⁵⁹.- BONET,1983, p.201-204.

⁹⁶⁰.- BONET,1983, p.379-383.

⁹⁶¹.- RIU,1983, p.10.

⁹⁶².- PLADEVALL- RIU-BARRERA, 2003.

⁹⁶³.- GUDIOL, 1902, p.409-410; GUDIOL, 1919.

⁹⁶⁴.- L'ampli repertori d'autors que han analitzat les creus de terme va estar recollit a BASTARDES, 1983.

⁹⁶⁵.- BASTARDES, 1983.

es continua emprant els conceptes de “creu de terme” o “creus monumentals” majoritàriament.

La majoria de creus mantenen una tipologia característica que consisteix en una base graonada, sobre de la qual reposa el fust d'un pilar de secció circular o prismàtica. La creu a vegades es troba unida al fust per un capitell o nus on hi ha representats diverses figures de sants, bé l'apostolat, incloent-hi a vegades escuts heràldics. A la part superior hi ha la creu pròpiament dita que de forma freqüent mostra la representació de Crist crucificat en una de les cares i en l'altre la representació de la Verge Maria. A vegades, aquestes imatges venen completades, seguint el model de les creus processionals d'orfebreria⁹⁶⁶, amb la imatge del tetramorf en el cantó de la Verge i la imatge de la Verge Maria i Sant Joan acompanyant la imatge de la Crucifixió. Gudiol intenta classificar-les segons la tipologia de la decoració dels braços: flordelisades, quadrifoliades, carxofades, amb cardots, floronades, d'estrella i de gra d'ordi o losanges.⁹⁶⁷

El fet d'estar a cel obert ha provocat que moltes d'elles hagin perdut la decoració pictòrica que de ben segur tenien. També, en trobar-se prop dels camins, de ben segut degueren patir diverses mutilacions i desperfectes. Una gran quantitat van patir la destrucció durant la guerra civil del 1936-39 a causa de la significació religiosa de la seva imatge.

Creu de terme de Cabrils

Creu de terme de Cabrils
[Fotografia: Tríptic Museu Municipal de Ca l'Arrà (Cabrils)]

La creu de terme de Cabrils va ser trobada per uns particulars a la riera i la van reutilitzar en una paret de Can Passa l'Aigua. Anys més tard, en unes reformes es va poder localitzar i els nous propietaris, la família Fontanils, la van col·locar a l'interior de la casa instal·lada sobre un peu de fusta.

Es tracta de la part superior d'una creu obrada amb pedra de gres de Montjuïc, la columna de sustentació de la qual s'ha perdut. L'estructura és en forma de losange i cada un dels braços es troba unit a l'altre per unes decoracions lobulades que recorden les decoracions de les finestres gòtiques. A cada una de les puntes hi ha gravada una rosa com les que apareixen decorant els cimacis dels finestrals. Al centre, en una de les cares hi apareix la figura del Crist crucificat molt desgastat i en l'altra banda, la figura de la Verge.

És molt semblant a un fragment de creu del Museu Marès⁹⁶⁸, a la Creu de Llavanol (Vallvidrera, Barcelonès) i la Creu de Castellterçol (Castellterçol, Vallès Oriental)⁹⁶⁹, per situar les més properes al Maresme, i a d'altres, que es troben situades en les comarques de l'Alt Penedès, el Bages i l'Anoia.⁹⁷⁰

⁹⁶⁶.- Sobre aquest tema ha estat estudiat a VALERO,2005, p.151-168.

⁹⁶⁷.- La tipologia de creus va estar sistematitzada per GUDIOL, 1919, p. 26-38.

⁹⁶⁸.- MFMB, núm. 77; ALCOY, 1991, fitxa 346, p. 364.

⁹⁶⁹.- BASTARDES, 1983, núm. 278, 318 respectivament.

⁹⁷⁰.- Com són els exemples de la Creu de Pedra (Cabrils / Baix Camp), la Creu del Pla (Pla del Penedès / Alt Penedès) i La Creu d'en Ràfols (Les Cabanyes / Alt Penedès), la creu de Santa Digna (Vilafraça del Penedès / Alt Penedès), la creu de Can Françola (Santa Maria de Miralles / Anoia). BASTARDES, 1983, núm. 278, 318,176, 235, 236,239,261 respectivament.

Aquests paral·lels i el fet que el material sigui gres de Montjuïc ens fa pensar en la pertinença a un obrador barceloní dins una cronologia del s.XIV.

Creu de terme de Teià

La creu de Teià es troba a prop de la carretera que porta al Masnou, actualment Avinguda José Roca Suárez Llanos, molt propera a la masia de can Llaurador,. La creu va ser malmesa per la guerra civil i restaurada després d'acabada la guerra per iniciativa del batlle Francesc Mestre i del rector Josep Blanch. En la restauració va ser lleugerament girada. Abans la imatge del Crist mirava a Marina i ara mira vers la serralada.⁹⁷¹

És tracta d'una creu obrada en pedra de gres de Montjuïc que s'ha instal·lat en un fust de secció octogonal i aixecat sobre una base configurada per diverses motllures i un basament de dos graons poligonals. El nus és de secció octogonal i resta emmarcat per una motllura en forma de cornisa a dalt i a baix. A la part central estructurada en forma de fris corregut s'hi representen diverses escenes de sants de devoció popular de la població. Començant sota la figura de Crist, a la part central hi ha la representació de santa Magdalena, representada amb un copó a la ma, com a símbol dels perfums amb els quals va ungir els peus de Crist. Després, a la seva esquerra, hi ha la representació de Sant Martí a dalt de cavall en l'escena de la partió de la capa, com a titular de la parròquia. Al seu costat, seguint la mateixa direcció hi ha la figura de Sant Francesc d'Assís, representat amb l'hàbit franciscà rebent els estigmes. Al costat d'aquest Sant Jaume, representat en la seva forma clàssica amb el bordó i el barret de peregrí. Tot seguit hi ha la figura de Sant Joan imberbe i finalment Sant Pere amb les claus. A la part superior hi ha la creu de tipus llatí amb una acabament dels braços amb fulles de cards semblant a la decoració del guardapols de moltes portades gòtiques. Entre els braços de la creu hi ha una decoració lobulada que dibuixa una disposició com si fos una rosassa. En una de les cares hi ha la figura de Crist crucificat amb la figura de la Verge i Sant Joan als seus peus tots dos amb actitud de dol. A l'altre costat, hi ha la figura de la Verge amb l'infant en braços amb dues figures al seu peu.

Aquesta creu es pot datar a finals del segle XV o principis del s.XVI. Segons Casanova, l'any 1589 hi va haver una onada de pesta que s'inicià amb una mort a Can Llaurador segons testa el llibre de registre d'Obits de la parròquia. És per aquest motiu que la creu s'alça en els termes d'aquesta masia.⁹⁷² Aquest tipus de creu és molt semblant a moltes altres com la propera creu que aquí presentem d'Alella, malgrat que les representacions del capitell figuren una al costat de l'altre i no com en la majoria que hi figura l'apostolat individualitzats un al costat de l'altre amb capelletes.

Creu de terme de Teià

[Fotografies: J.Graupera, 2006]

⁹⁷¹.- CASANOVA, 1999.

⁹⁷².- CASANOVA, 1999.

Creu de terme de Teià
[Fotografies: J.Graupera, 2006]

Creu de terme d'Alella

La creu de terme d'Alella es troba situada en el passeig de la Creu de Pedra de la vila i va ser força restaurada després de la Guerra Civil del 1936-39. Es tracta d'una creu aixecada en un podi de quatre graons i obrada amb pedra de gres de Montjuïc. La base és poligonal i es troba decorada per una sèrie de motius geomètrics que recorden les copades de l'arrencament de les voltes de creueria de les esglésies contemporànies del s.XVI. El fust de secció octogonal s'uneix amb el capitell per una motllura en forma de cornisa. El fris és llis amb una sèrie de figures en alt relleu a cada una de les cares de la qual representa a un de vuit dels apòstols representats de forma repetitiva i que sols es diferencien per l'atribut que identifica a cada un d'ells (Sant Andreu amb la creu en aspa, Sant Jaume amb el bordó...) i per les variacions en els plecs de la roba de la túnica. Únicament un dels apòstols, Sant Joan Evangelista, s'individualitza i es representa més jove i imberbe.

La creu és llatina de perfil flordelísat i es troba decorada en els laterals per lobulacions gòtiques. L'anvers presenta la figura del Crucificat amb un fons decorat amb motius vegetals estilitzats. A la part superior, es troba acompanyat per la figura del Pare Etern amb un nimbe triangular, i a l'esquerra per la figura de la Verge, en el cantó oposat tenim la figura de Sant Joan Evangelista i a la part inferior hi ha un copó com a símbol de l'eucaristia. En el revers hi ha la figura de la Verge dempeus amb el seu fill recolzat en el braç dret. A cada un dels extrems de la creu figura un dels elements que integren el tetramorf. A

A la part superior, l'àliga de Sant Joan, a la nostra esquerra el lleó de Sant Marc, el brau de Sant Lluch a l'altre costat i a la part inferior l'àngel que representa Sant Mateu. Totes aquestes figures es troben orientades al costat esquerra i porten un filacteri que representa la seva qualitat d'autors dels escrits dels evangelis.

Per la representació dels apòstols, que evocuen ja a un cert classicisme i per la presència del nimbe triangular podem situar aquesta creu ja en ple segle XVI. Al ser una tipologia de creu bastant comuna hi ha moltes creus semblants, com a paral·lel més proper podem

Creu de terme d'Alella
[Fotografies: J.Graupera, 2006]

esmentar la creu de pedra de Vinfaró (Segrià)⁹⁷³ malgrat que en el capitell d'aquesta les figures dels apòstols estan emmarcades amb gablets gòtics. També serien creus properes estilísticament la creu del Corral (Arbeca, Garrigues), la creu de Vilanova i la Geltrú (Garraf) i la creu del pati del monestir de sant Benet de Bages.⁹⁷⁴

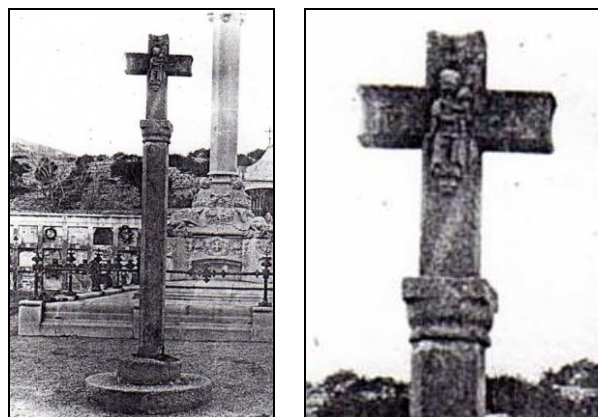
Creu de terme d'Alella

[Fotografies: J.Graupera, 2006]

Creu del cementiri (Alella)

Aquesta creu va ser destruïda durant la guerra civil i solament en tenim record per unes fotografies de principis del s.XX.⁹⁷⁵ Segurament el seu emplaçament original va ser el cementiri o fossar parroquial al centre del poble, situat en el lloc on actualment ocupa la capella del sagrament i va ser traslladada a l'emplaçament actual l'any 1886.⁹⁷⁶

A la fotografia solament es pot observar la cara de la Verge. Sembla pels detalls que estava obrada amb granit, procedent el més segur d'alguna pedrera de la mateixa serralada costanera. Es trobava col·locada sobre un basament circular de dos graons i el fust era monolític de secció quadrada amb els xamfrans escairats. El capitell era d'ordre toscà, on es poden identificar l'àbac, l'equí i el collarí. Per sobre s'hi situava la creu de tipus llatí, molt senzilla. En l'encreuament dels braços es trobava la figura de la verge dempeus sustentant amb el braç esquerra la figura del Nen. Malgrat que algunes part s'observen molt gastades, com ara la cara de la Verge, es pot observar que portava una túnica elaborada amb plecs angulosos. Es pot deduir que a l'altra banda hi havia la imatge de Crist crucificat.

Creu del cementiri d'Alella

[Fotografia: AHCB –AFB: Pobles de Catalunya, Fons Mas, format petit, caps 1]

⁹⁷³.- BASTARDES, 1983, núm.109.

⁹⁷⁴.- BASTARDES, 1983, núm.167, 246 i 327 respectivament.

⁹⁷⁵.- AHCB –AFB: Pobles de Catalunya, Fons Mas, format petit, caps 1.

⁹⁷⁶.- MAS, 1993, p.11.

A partir dels elements estilístics que acabem de descriure, sobre tot del capitell, podem datar aquesta creu a partir d'una primera meitat avançada del segle XVI amb una factura molt senzilla que presumiblement es pot atribuir a un taller local. Hi ha com a paral·lels la creu de Montbardó o de Vilajoanal (Viver / Berguedà), la creu de Can Ràfols (Cantallops / Alt Penedès), la de Monistrol d'Anoia (Sant Sadurní / Anoia) i la de Granollers (Vallès Oriental).⁹⁷⁷

Creu de terme del Masnou

La creu de terme del Masnou es troba en el cementiri de la població i ha estat analitzada prèviament en un estudi editat sobre el cementiri del Masnou.⁹⁷⁸ Originalment, la creu estava emplaçada a l'actual carrer Joan XXIII, que antigament era l'antic camí que comunicava el veïnat marítim d'Alella amb el camí del mig (antiga via Augusta romana) i delimitava les poblacions de Alella i Teià, quan encara el veïnat mariner (el futur El Masnou) no s'havia independitzat. Per tant, aquesta creu devia tenir una funció de padró delimitant el límit de las dos parròquies. L'any 1818, la creu va ser trasllada al cementiri parroquial de l'església de Sant Pere un cop acabades les obres de la nova parròquia i l'any 1868 amb la construcció del nou cementiri fora de la població per Miquel Garriga i Roca, la creu va ser novament traslladada a l'indret que ara ocupa.

Creu de terme del Masnou
[Fotografies: J.Graupera, 2008]

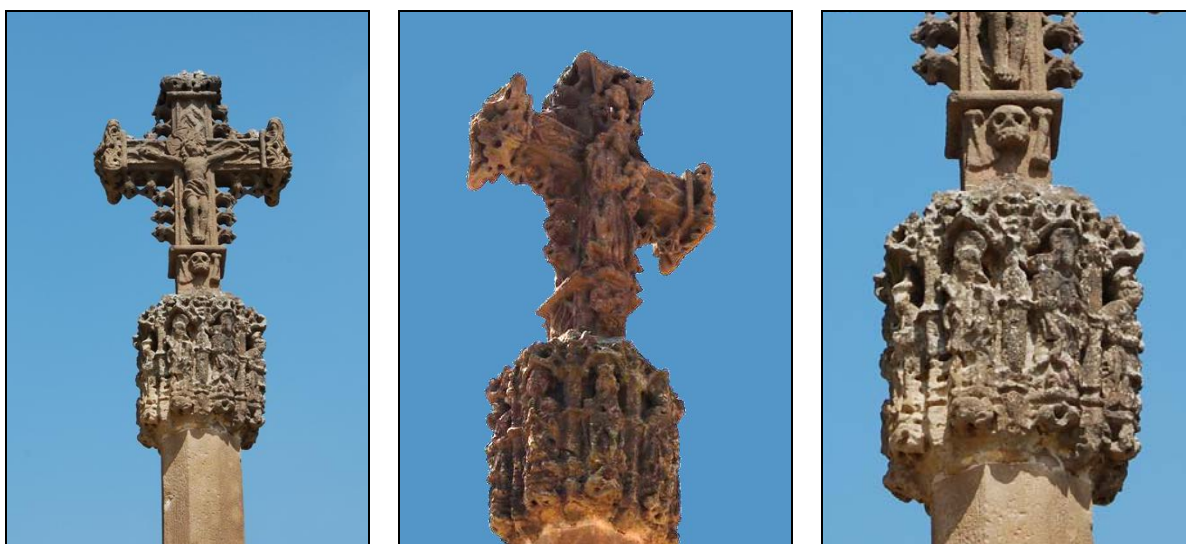
Aquesta creu, que té uns tres metres d'alt i està realitzada en pedra de gres de Montjuïc, es troba situada sobre una base octogonal amb la inscripció "*Anno Christi MD*" fet que ens data la seva realització en l'any 1500. El fust també octogonal acaba en el capitell on es representen les figures de vuit apòstols, amb molt mal estat de conservació. Cada una de les imatges es troba emmarcada en una fornícula de trets gotitzants compostos per un contrafort coronat per un pinacle i amb uns arcs apuntats decorats com si fos un gablet a la part superior. A la part superior, separada per una motllura en forma de cornisa hi ha una creu llatina de secció rectangular decorada en els laterals amb unes lobulacions imitant les decoracions de les finestres gòtiques. A l'acabament de cada braç de la creu hi figuren unes decoracions vegetals. En el cantó anvers hi veiem la imatge del Crucificat, que en els peus presenta una calavera amb dos túbies flanquejant-la, aquesta imatge fa referència al pecat original d'Adam que crist amb la seva mort redimeix. El Crist va vestit amb el *perizonium* i porta darrera el cap un nimbe crucífer. El fons de la creu també es troba decorada amb lobulacions gòtiques. En el revers, hi figura la imatge de la Verge amb la figura del Nen sostingut pel braç esquerra.

Aquesta creu presenta una decoració que evidencia un cert barroquisme que correspon a l'etapa final del gòtic, que s'anomena flamígera. Com a paral·lels podem esmentar la creu de pedra de Bullidor (L'Urgell), la creu de terme de Vilanova i la Geltrú

⁹⁷⁷.- BASTARDES, 1983, núm.31, 241,243 i 319 respectivament.

⁹⁷⁸.- RICO ROIG, 2006, p.161-162.

(Garraf), la creu davant l'església de Santa Anna de Barcelona i la creu del fossar de Castelló d'Empúries (Alt Empordà).⁹⁷⁹

Creu de terme del Masnou
[Fotografies: J.Graupera, 2008]

3.- La renovació dels edificis parroquials

La renovació de les parròquies es dona principalment per causes demogràfiques ja que hi ha un creixement de la població important en les viles del Maresme, que s'explica per una creixuda de la natalitat, però també per una arribada d'immigrants sobretot francesos i occitans.⁹⁸⁰ Però com ja hem apuntat abans s'ha de considerar a més la hipòtesi de la idea de renovació estètica donat que la majoria d'edificis eren encara velles edificacions romàniques.

En els contractes dels mestres d'obra apareixen totes les condicions a seguir en la nova construcció. S'especifica al mestre d'obres contractat, les mesures, la profunditat i l'amplada dels fonaments i murs, el termini per fer l'edifici, les condicions i termini de pagament i totes les clàusules necessàries. La majoria de parròquies presenten una dimensió mitjana i de nau única amb absis pentagonal. Aquesta nau única presenta dues capelles laterals que en planta dibuixen un transsepte i una planta de creu llatina. A aquest esquema inicial se li aniran afegint posteriorment capelles laterals que s'aniran obrint en el mur lateral entre contraforts en dates més avançades. En altres casos, aquest esquema de capelles laterals ja es plantejarà inicialment, com a Dosrius, Cabrera i Sant Vicenç de Montalt. Hi ha dues esglésies però, que utilitzen un model poc habitual en la majoria de parròquies de la comarca, són el cas de Mataró amb planta basilical de tres naus i el cas de Teià, semblant al convent dels Àngels de Barcelona. Aquesta referència excepcional al model barceloní segurament es deu a què alguns membres del Consell eren de Barcelona, en referim al rector Ferrando Quintana, doctor en dret i al mossèn Galceran de Corrego i de Martina, donzell de Barcelona però domiciliat a Teià.

⁹⁷⁹.- BASTARDES, 1983, núm. 143, 246, 289 i 392 respectivament.

⁹⁸⁰.- Sobre aquest tema cal consultar IGLESIAS, 1971; NADAL, 1983; CAPDEVILA, 2001; CAPDEVILA, 2004

La majoria de contractes expliciten expressament el model a seguir. Sant Feliu de Cabrera (1540-70) va tenir com a referent la de Sant Genís de Vilassar (1511-1519); Sant Andreu de Llavaneres (1561-1574) l'església parroquial d'Arenys de Munt construïda entre el 1514 i 1543 pel mestre de cases Pau Mateu i la de Sant Vicenç de Montalt (1591 -1597) es fa a imatge de l'església de Santa Maria de Palautordera (1562 -1588). En el contracte de Sant Martí de Teià (1574-1581), com hem comentat s'especifica que el model serà l'església dels Àngels de Barcelona construïda pel mestre de cases Bartomeu Roig entre el 1562 i el 1566 i a Sant Vicenç de Montalt (1591 -1597) es diu que s'ha de seguir el model de l'església de Sant Esteve de Palautordera per a les capelles laterals malgrat que el portal es demana que sigui com el de Sant Cebrià de Vallalta (1577). En algunes parròquies també es citen models per a diferents parts de l'edifici, com la reforma del campanar de Sant Julià d'Argentona, que es va haver de refer uns anys més tard, seguint el model el campanar de Cardedeu.⁹⁸¹

Hi ha dos parts dels edificis per les quals en la majoria de contractes s'especifica el model; la portada⁹⁸² i les baranes del cor. En el primer dels casos, la portada de Sant Julià d'Argentona esdevindrà el model per la parròquia de Dosrius; la d'Arenys de Munt per la de Sant Feliu de Cabrera i la de Sant Cebrià de Vallalta per la de Sant Vicenç de Montalt. En aquest últim cas serà "a la romana" i s'adquirirà a Jaume Costa, escultor de Torroella de Montgrí (Baix Empordà - Girona).⁹⁸³ Per a la construcció de les baranes també s'especifiquen els models com el cas de Cabrera que havien de ser semblants a les de Vilassar o les de Sant Vicenç de Montalt com les de Sant Cebrià de Vallalta.

En tots els casos, les despeses dels materials de construcció seran compartides. El Comú s'haurà de fer càrrec del subministrament de la pedra basta per fer les parets, la calç i la fusta per coure-la i l'aigua. També proporcionen una casa per tal que el mestre de cases pugui viure durant les obres, com es veu en el cas de Sant Genís de Vilassar, Sant Martí de Teià i Sant Vicenç de Montalt. Per la seva part, el mestre d'obres havia de comprar i treballar la pedra i les eines i els manobres havien d'anar a càrrec d'ell, malgrat que en el cas de Teià i Llavaneres gràcies a la documentació conservada sabem que la pedra va ser comprada ja treballada a Joan Safont, un mestre de cases de Barcelona. Sobre la procedència de la pedra, la majoria de vegades s'especifica que ha de ser pedra de Montjuic, excepte en alguns casos. A Argentona la porta del cor ha de ser feta amb pedra local granítica com tota la pedra necessària per obrar la parròquia de Sant Vicenç de Montalt, en aquest cas s'especifica que "*... Ytem. que tota la pedra que.s trobarà dins la dita parròquia, axí per paradar, com per picar, los dits mestres la agen de trancar y traginar a costes y despesses llurs pròpies, y si acàs no.s trobarà la pedra necessària dins la dita parròquia, y s.en aurà de aportar de altra part, axí de Monjohic, com de altra part, se agen de pagar los gastos, axí de la pedra com del traginer, a miges, ço és, que los singulars sien obligats pagar.ne la mittat, y los dits mestres l.altra mittat.*".⁹⁸⁴ En tots els casos el material es portarà a peu d'obra a càrrec del comú.

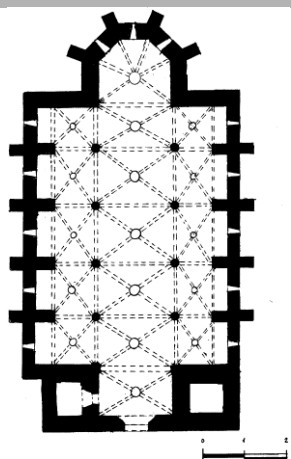
⁹⁸¹ .- El campanar de Sant Julià d'Argentona, es va haver de refer uns anys més tard, segons consta en el contracte signat entre el mestre de cases Bertran Felip de Barcelona i el vicari de la parròquia Bartomeu Morera el 6 de maig de 1559. El motiu de la reforma del campanar era que "*...teneint bonas campanas y aquelles no's puguen tocar sinó a batalles, y aço per deffecte del campanar no star bé.*"⁹⁸¹ En el contracte, a banda d'altres detalls, s'especifica que tant els finestrals de les campanes, les voltes de l'interior, així com la decoració de la part superior amb merlets, ha de prendre com a model el campanar de Cardedeu. AHPB: Miquel Benet Gilabert, llig.4, protocol anys 1557-1559 (6 maig 1559). Publicat a MADURELL,1970, doc 40. (p. 172 174); GRAUPERA,2002 (d). Veure doc.36.

⁹⁸² .- Sobre les portades gòtiques del Maresme veure GRAUPERA,2002 (4).

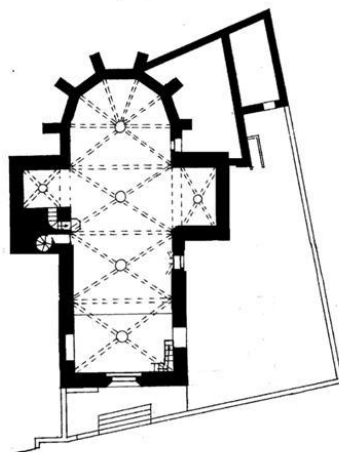
⁹⁸³ .- AHCB: Mas: Notes històriques..., vol. XXIII, p. 139; SOLER, 1991, p. 19.

⁹⁸⁴ .- Apèndix documental, doc.50.

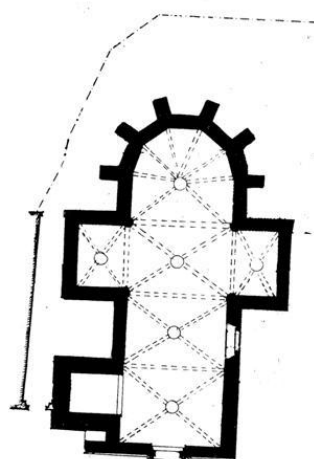
Taula tipològica de les parròquies del Baix Maresme del s.XVI

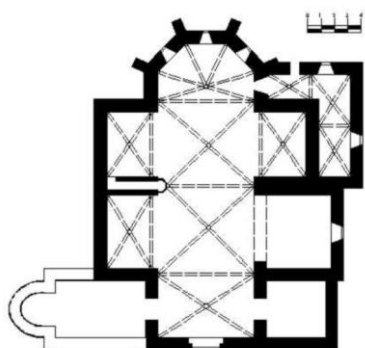
1.- Santa Maria de Mataró
(1508-1526)

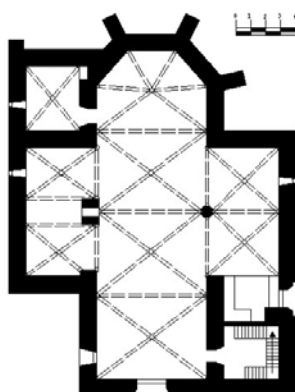
2.- Sant Genis de Vilassar
(1511-1519)

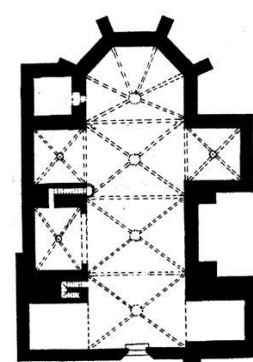
3.- Sant Julià d'Argençona
(1514-39)

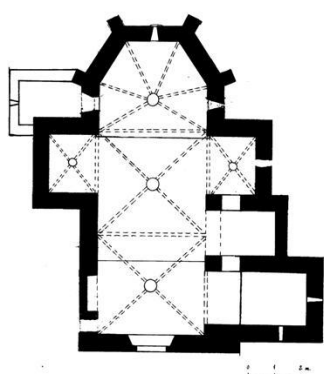
4.- Sant Iscle i santa Victòria de
Dosrius
(1526)

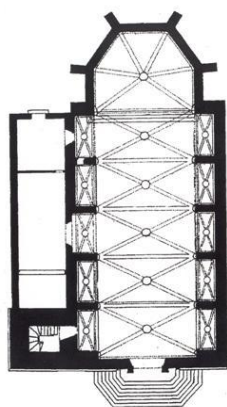
5.- Sant Feliu de Cabrera
(1540-70)

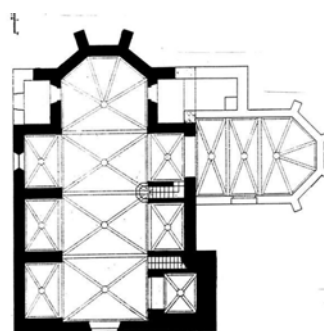
6.- Sant Andreu de Llavanes
(1561-1574)

7.- Sant Andreu d'Òrrius
(1567-1571)

8.- Sant Martí de Teià
(1574-1581)

10.- Sant Vicenç de Montalt
(1591-1597)

També l'enderroc de l'església vella es reutilitzarà com a material per obrar la nova i l'enderroc sempre va a càrrec del mestre d'obres. Com exemple podem citar en cas de Teià: " E més vant que lo dit mestre Antoni Mateu hage de derrocar a ses pròpies despeses la sglésia vella de dita parrochia y campanar y fer la scombra y traure tota la terra del lloch ahont se haurà de fer y edificar la dita sglésia nova, la qual terra del lloch ahont se haurà de fer y edificar la dita sglésia nova, la qual terra pugue llansar en lo lloch ahont a ell més li convindrà sols sie fora de dita sglésia".⁹⁸⁵

Les cobertes seran fetes amb volta de creueria amb arcs i claus de pedra, i no s'especifiquen els temes que es deixen a l'elecció dels jurats, excepte a la parròquia de Dosrius on s'indica que a les copades de la capella presbiterial hi han de figurar els quatre evangelistes. El cobriment de les voltes es fa amb volta grassa i amb ús del maó de pla. En el cas de la parròquia de Montalt; " Ytem. que dits mestres sien obligats en fer en la dita Isglésia quatre croges, ab ses claus y archs de pedra picada, y fornaca també de pedra picada, y les voltes de obra cuyta, y cuberta tota la dita isglésia de teules de paradada.".⁹⁸⁶ En el cas de Taià van contractar el rajoler de Mataró Pere Simó al qual li van subministrar una casa i tot el material per fer les rajoles i els maons necessaris per a tota l'obra de la parròquia.⁹⁸⁷

En molts contractes es comenta que les clàusules van acompanyades d'un dibuix o traça de l'edifici a construir i que s'adjunta a l'acta notarial però no se'n ha conservat cap. A partir de la segona meitat del s.XVI en la construcció de l'església de Sant Feliu de Cabrera (1540-70) apareixen en els motius ornamentals de les mènsules que sostenen les arcades de la volta de creueria elements ornamentals classicistes que recorden el renaixement, com ara busts de persones amb vestits amb robes i portants tocats que ja apunten a una indumentària del s.XVI. També apareixen querubins semblants als "putti". I en els pilars trobem una decoració que imita un capitell d'ordre toscà. En els contractes s'especifica que en l'estructura de l'edifici hi ha d'haver les troncs de predicar i les piques d'aigua beneïda.

Parròquia	Any	Quantitat a pagar al mestre de cases
Sant Genis de Vilassar	1511	825 lliures
Sant Julià d'Argentona	1514	1100 lliures
St. Iscle i Sta. Victòria de Dosrius	1526	825 lliures
Sant Feliu de Cabrera	1540	1150 lliures
Sant Andreu de Llavaneres	1561	2430 lliures
Sant Martí de Teià	1574	2500 lliures
Sant Vicenç de Montalt	1588	2400 lliures

Sobre els terminis d'execució tots estan entre els sis i deu anys després de signar el contracte. En el cas de Teià hi consta que "Item, és pactat y concordat entre les dites parts que lo dit mestre Antoni Mateu hage de comensar la dita obra dins tres mesos primer vinents, comptadors del dia present en avant y avabar aquelles dins vuyt any, com desús és dit, al qual obra no hage de parar sinò en cars que en dita parròchia hi hagués mala sanitat, o en cars de mala anyada que no's collís res, lo que Déu no vulla y en los dits cassos no hage de parar més avant de un any i mig. Y també que lo dit mestre Antoni Mateu hage de posar

⁹⁸⁵.- Apèndix documental, doc.41.

⁹⁸⁶.- Apèndix documental, doc.50.

⁹⁸⁷.- Apèndix documental, doc.48.

tota la ferramenta que serà necessària per dita obra tocant a son ofici de mestre de cases."⁹⁸⁸

En els contractes també s'especifiquen els preus de l'obra i els terminis de pagament. En tots els casos hi ha una quantitat inicial i diversos terminis que es van pagant mentre duren els treballs. Al final també s'especifiquen les fermances o les persones que avalaran la feina feta.

Santa Maria de Mataró (1508-1526)

L'àrea on es troba situat l'edifici parroquial de Santa Maria de Mataró ja era ocupada, des del moment de la fundació de la ciutat romana en època republicana, pel fòrum de la ciutat d'Iluro. Es creu que en l'emplaçament del temple actual ja n'hi havia un de romà dedicat a diverses divinitats.⁹⁸⁹ La seqüència de continuïtat de l'espai religiós perdura amb l'emplaçament, a l'antiguitat tardana, d'un temple cristià que es manté fins l'etapa visigoda.⁹⁹⁰ D'aquest temple, en sabem molt poca cosa, a banda d'una important necròpolis que hi havia situada als seus voltants. Se li atribueixen una sèrie de restes escampades que han aparegut en diferents contextos i que formarien part de la seva decoració escultòrica.⁹⁹¹

No sabem el grau de destrucció, abandonament o utilització d'aquest primitiu temple cristià durant l'ocupació sarraïna. El primer esment documental que fa referència a Mataró, ja en època carolíngia apareix en la venda d'un terreny que feren Argovard a Eldreguda en el terme de *Alarona*, en el veïnat de Valldeix situat a la serralada, en el 30 de març de l'any 949⁹⁹², però en ell es fa referència al terme no a la parròquia. Com ja hem dit al principi, la primera referència de l'existència d'un edifici parroquial a Mataró no el trobarem fins el s.XI. És per aquesta raó i per la manca de restes arqueològiques d'aquesta etapa, que se'ns fa difícil de parlar de l'aspecte que podria tenir el temple preromànic a Mataró. Ferrer i Clariana va voler veure en una columneta de marbre romana, conservada actualment en el Museu Arxiu de Santa Maria, un element constructiu que sostindria les dues obertures d'una finestra geminada del mur oest d'aquest suposat temple preromànic a Santa Maria.⁹⁹³

⁹⁸⁸.- Apèndix documental, doc.41.

⁹⁸⁹.- Si bé no s'han trobat les restes directes del temple sí que s'han trobat evidències arqueològiques que estava situada en aquest indret. CLARIANA,1994 i també a GARCIA, 1995.

⁹⁹⁰.- Aquest moment queda testificat per la troballa d'una necròpolis en el recinte exterior prop de la façana actual de l'església, que deixa palesa la importància de la comunitat religiosa en aquest moment. GRAUPERA, 1994.

⁹⁹¹.- Per una banda, hi ha la imposta reutilitzada com a rentamans que va ser trobada a la sagristia l'any 1945. A aquesta peça se li atribueix un origen bizantí, fruit d'algun saqueig, però també es pot considerar, amb tota probabilitat, part integrant del temple paleocristià. Aquesta peça està exposada actualment en el Museu Municipal de Mataró, a la sala de síntesi. (Bonamusa 1979). Un altre fet que podríem relacionar amb aquesta basílica paleocristiana seria la troballa, fora de context, d'un fragment del cancell paleocristià, en marbre blanc, en les excavacions de la plaça de l'Ajuntament l'any 1984. En aquesta peça es pot veure una ornamentació de fulles d'acant estilitzades, que, alhora, es pot relacionar amb una altra peça trobada el 1889. (Clariana,1994, p.177-178). Ferrer i Clariana descriu uns fragments de làpides trobades a Sant Martí de Mata l'any 1955 que fan al·lusió a les relíquies d'uns sants, a la dedicació d'una basílica a la Mare de Déu i a una làpida sepulcral visigòtica, totes datables entre el s.VI-VII. Aquests fragments li fan pensar en un trasllat de les mateixes a l'ermita de Sant Martí després de la ràtzia d'Al-Masur del 985. (FERRER, 1968 a ,p.24).

⁹⁹².- FITA, 1888.

⁹⁹³.- Ferrer i Clariana va utilitzar com a referent per aquesta afirmació el temple de Sant Cristòfor de Cabriels. Aquesta columneta va ser trobada l'any 1961 en unes obres del presbiteri, fet que ho pot relacionar amb

A principis del s.XI, s'intensifica la repoblació de la plana, i a banda del document citat del 1008, en el 1053 es torna a esmentar l'església de Santa Maria, en una donació de terres i d'una vinya feta per Guillem Gaubert i altres almoiners de Joan Oruci, a la Catedral de Barcelona i a Giralt. Entre les afrontacions del terreny, al nord afronta amb la terra i casa de Santa Maria.⁹⁹⁴

Algunes donacions testamentàries evidencien diverses obres en l'edifici parroquial de Mataró però no ens donen indicis de la seva importància.⁹⁹⁵ En el segle XII, únicament tenim documentades algunes donacions per a misses⁹⁹⁶ a part de la del 30 d'abril del 1125, per part del vescomte de Barcelona, a Arsenda, la seva filla, i a Guillem Ramon, el seu gendre, del dret de capellania o domini directe de l'església de Mataró amb dret de patronat i cens.⁹⁹⁷

D'aquesta primitiva església alt medieval, preromànica o romànica, no en comencem a tenir descripcions documentals fins els segles XIII i XIV. En la visita del Vicari General del 16 d'abril del 1391 va ser trobada molt petita. El seu estat de conservació no devia ser gaire bo ja que, en la visita pastoral del 17 de desembre del 1413, es demanen certes actuacions a l'obra existent, així s'especifica que la teulada necessitava ser reparada en el sector de les fonts baptismals i a l'altar major. També especifica que calia restaurar el campanar.⁹⁹⁸ Sembla, que la teulada devia presentar problemes durant força temps ja que el 23 de març del 1423, Pere Fornells va prometre al visitador donar cent florins en nom propi i dels altres parroquians, entre altres coses per cobrir l'església.⁹⁹⁹

D'aquest primitiu temple que arriba fins el període baix medieval tampoc ens ha pervingut cap vestigi.¹⁰⁰⁰ Sabem que tenia tres altars: l'altar major dedicat a la Verge, i els altres dos, l'un a Sant Esteve i Sant Tiberi, i l'altre a Sant Joan.¹⁰⁰¹ Amb la restauració del campanar, es va poder identificar a la part baixa un tipus de construcció romànica amb restes de l'encanyissat en l'arrencament de la volta que cobria el primer pis. També a la mort de Joan Cabanyes es va dedicar un article, a títol pòstum, a les seves recerques sobre la història de la parròquia. En aquest article es descriuen les obres de reforma del campanar efectuades entre l'any 1900 i 1901 i s'esmenta que *"Les parets del quarto de les cadires tenen el mateix gruix que les del cantó del campanar, lo que demostra que en l'iglesia romànica podien haber existit dos campanars, cosa que no fora gens estranya, o bé un comunidor ja que el gruix de les parets de dit lloc tenen d'ample 1 metre 60 centímetres"*.¹⁰⁰² El mateix article també ens descriu la troballa d'un fris romànic en la construcció de la capella del Sagrament el 1889. Aquest va aparèixer reaprofitat en el mur i va ser exposat a

aquest hipotètic temple però també amb unes restes del fòrum romà o d'una *domus*. En tot cas, com passa en altres indrets de Catalunya, els primers habitants del Mataró medieval reutilitzarien les runes de l'església paleocristiana anterior. FERRER CLARIANA, 1968 a, p.30-31 i FERRER CLARIANA, 1968 b, p.9.

⁹⁹⁴.- ACB.- Liber Antiquitatum II, doc.431.

⁹⁹⁵.- En el 1096 el levita i jutge Ramon Guitart llega a l'obra de Santa Maria de Civitas Fracta una unciada d'or (ACB.:Liber Antiquitatum II, doc.434.) i el mateix en morir en el mes d'octubre de 1100, deixa una unciada a l'obra de Santa Maria de Civitas Fracta (ACB: Liber Antiquitatum IV, doc.87).

⁹⁹⁶.- Així tenim el donatiu de 5 mancussos per part de Guillem Ramon el 6 de juliol del 1110 (ACA: Ramon Berenguer III, doc.124) i el donatiu d'un maravedí per part d' Arnau Guillem a Santa Maria (ACA.Ramon Berenguer III, doc.135).

⁹⁹⁷.- ACA: Ramon Berenguer III, doc.269.

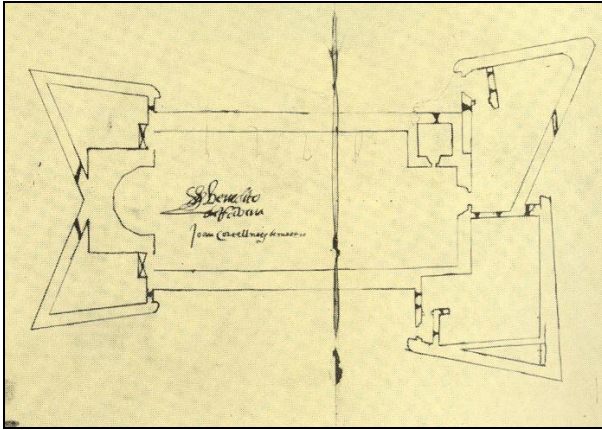
⁹⁹⁸.- ADB: Visita pastoral, vol.11, fol 110v-112r.

⁹⁹⁹.- FERRER, 1968 b, p.6.

¹⁰⁰⁰.- GRAUPERA 1992, p.492-493.

¹⁰⁰¹.- En el testament de Saurina Desledó, esposa de Pere de Mata, en el qual llegava entre altres coses tres diners a les capelles dels sants Esteve, Tiberi i Joan de la parròquia Ferrer, 1968 a, p.32. Fet que es desprèn també de la visita pastoral del 30 de setembre del 1379 (ADB: Visites Pastorals, vol.8, fol.16.)

¹⁰⁰².- DATOS ,1915 a, p.1-2. Agraïm aquesta informació a Joaquim Aguilar.

Benedito de Setara : Projecte de fortificació de Sta Maria de Mataró (1549)

[ACA-ANM: Consell 1540-46 (primers folis)]

l'Escola Pia de Santa Anna a l'exposició organitzada per l'Associació Artística Arqueològica Mataronina el mateix any. Sembla que la peça es va perdre i que en el moment d'escriure la crònica en el 1915 "no poden precisar aont aná després a parar".¹⁰⁰³

Ara per ara, no coneixem el moment concret en el qual es van iniciar les obres de l'església gòtica de Santa Maria de Mataró, ja que no tenim localitzat el contracte. Malgrat tot, podem deduir per diferents documents conservats, que a la segona meitat del segle XV, el vell edifici parroquial continuava presentant greus deficiències de

conservació. La documentació permet interpretar que els esforços anaven dirigits a la reparació de l'antiga obra de l'església parroquial i no a l'obra d'una església nova.

En la visita pastoral del canonge Bernat Ferrer com a delegat del Bisbe, efectuada el 12 de setembre de 1446, presenta una descripció de l'estat del temple. "...Item visitavit domum et ortum dicte rectorie et, cum magna indigent reparacione in multis partibus, pro tanto mandavit reparari, ad cognitionem duorum magistrorum in hiis spertorum, infra unum annum, sub pena Librarum." ¹⁰⁰⁴

Dins d'aquesta etapa, però, tenim documentades diferents intervencions en l'edifici parroquial, com és el cas de la construcció d'una capella dedicada a Sant Joan, en el 1329 ¹⁰⁰⁵, i dotada d'un benefici durant el rectorat de Jaume Terrades. També en estil gòtic es va construir un sagrari a partir del 1370 ¹⁰⁰⁶, i en la visita del 1379 s'esmenta que estava situat en l'altar major ¹⁰⁰⁷.

Aquest mal estat de l'edifici degué multiplicar els efectes negatius del terratrèmol que va tenir lloc el divendres 14 de maig de 1448. ¹⁰⁰⁸ Segons consta en el dietari de la Generalitat: "Divendres a XIII [maig 1448], ja passada mija nit e cemençant a pendre el dissabte següent, per ço com fonch entre XII e una hores de la nit, féu un molt gran terratrèmol en Barchinona e per tot lo Principat de Cathalunya, lo qul féu fort gran dan a moltes possessions, axí dins la present ciutat de Barchinona com defora. (...) E enderrochà part de la sgléya de Mataró, é part de la sléya de Granollés...". ¹⁰⁰⁹ Per tal de reparar els danys ocasionats per aquest, el 3 d'agost de 1448, es va donar llicència per a captar a favor de l'església parroquial de Mataró, i s'especifica que va afectar sobretot el pinacle del campanar amb les campanes, el qual havia quedat mig partit i destruït, de tal manera que amenaçava d'acabar-se d'ensorrar. ¹⁰¹⁰ Devia ser costós pels ciutadans de la vila de Mataró afrontar els pagaments per reparar els desperfectes de l'església, ja que en una cronologia

¹⁰⁰³.- DATOS, 1915 b, p.1 Agraïm aquesta informació a Joaquim Aguilar.

¹⁰⁰⁴.- ADB: *Visites pastorals*, vol.19, fol.15r. Ferrer, 1968 a, p.46. SALICRÚ LLUCH, 1993 p.19.

¹⁰⁰⁵.- FERRER, 1968 a, p.37.

¹⁰⁰⁶.- FERRER, 1968 b, p.6

¹⁰⁰⁷.- FERRER, 1968 a, p.36-37.

¹⁰⁰⁸.- FREIXAS, 2002.

¹⁰⁰⁹.- *Dietari de la Deputació del general e Cathalunya, vol.I (1411-1459)* . Barcelona: ACA-CODOIN, 1974, p. 181. COROLEU, 1889. vol.I p.28; FERRER, 1968 a, p.46; SALICRÚ LLUCH, 1993, p.5.

¹⁰¹⁰.- ADB: *Reg. Grat* vol.35, fol.14 r. SALICRÚ LLUCH, 1993, p.14.

més avançada, el 20 de juliol del 1453, la reina Maria de Castella i el lloctinent d'Alfons el Magnànim, van atorgar un privilegi a favor de la Universitat de Mataró, per tal que es pogués fer front als càrrecs de censals per a dur a terme les obres.¹⁰¹¹

La documentació conservada fins la guerra remença no ens ofereix referències sobre reformes o altres obres a l'església.¹⁰¹² Malgrat la seva fortificació durant el conflicte¹⁰¹³, els efectes de la guerra devien ser molt negatius per a la fàbrica de l'edifici parroquial. A la dècada dels anys 80 del s.XV, comencen a aparèixer testimonis documentals sovintejats que fan referència a la recollida de diners mitjançant diferents procediments per tal de posar remei a aquests desperfectes. La majoria de vegades són donacions de diners o permisos per recaptar diners per l'obra. D'aquesta manera, l'any 1488, Ferran II va resoldre a Saragossa sobre les reparacions que calia efectuar en diferents indrets causats per la guerra remença i assigna "...a la vila de Matero per la obra de la iglesia quaranta lliures, a Joan Seguí de Matero cinc lliures i a Pere Seguí de Matero sis lliure i vuit sous."¹⁰¹⁴ També, en la deliberació del Consell de la Universitat de Mataró del 13 d'abril de 1488, essent batlle Salvador Jofre s'esmenta que "...é stat conclòs e determinat que sien elegides personeas per fer vintè o quorantè o tayll la quantitat del qual vintè o quarantè o tayll percehirà no puxe servir a neguns cosos sinó tant solament per la obre de la sglésia de la dita vila de Matheró la qual stà en molt grandíssim perill..."¹⁰¹⁵ Finalment, el 3 de maig de 1488 es van reunir els parroquians per a facultar una comissió integrada pels jurats i quatre persones més per a intervenir en les obres de l'església i imposar contribucions per finançar-les.¹⁰¹⁶

El 25 de març de 1501, els jurats van contractar al mestre de cases de Mataró Martí Bosch, per la feina de picar i obrar 900 carreus amb destinació a la fàbrica de l'església parroquial.¹⁰¹⁷ Les obres devien anar amb lentitud, ja que en la visita pastoral del bisbe de Barcelona Enric de Cardona, el 5 de setembre del 1508 s'apunta que l'edifici necessitava molta reparació i es va especificar que els parroquians estaven disposats a continuar l'obra començada.¹⁰¹⁸

El 24 de gener de 1509, els jurats, prohoms de Mataró i els obrers de l'església encarreguen al mestre Pau Mateu de Barcelona que piqui la pedra necessària per a la

¹⁰¹¹ .- Sembla que els efectes del terratrèmol va afectar també les esglésies, campanars i campanes de les sufragànies de Sant Andreu i Sant Vicenç de Llanerres (avui de Montalt) i Sant Miquel de Mata. ACA: *Cancelleria, Reg. 3158*, fol.164 r.-166r. Salicrú Lluch, 1993, p.14-15. Veure doc.2.

¹⁰¹² .- D'aquest període solament tenim documentat l'encàrrec d'un retaule al pintor Lluís Dalmau, datat el 22 de març de 1457 en poder del notari de Barcelona Bartomeu Agell. En aquest document, l'esmentat pintor pacta amb el prohoms de Mataró, Bernat Ferrer i Antoni Mas de Castellar, un retaule dedicat a Santa Cecília. (SANPERE, 1906, p.246; FERRER CLARIANA, 1968a, p.45; MADURELL, 1970, p.74). Referent a aquest retaule també s'ha conservat una àpoca de cinquanta cinc lliures de Barcelona signada pel mateix Dalmau el 15 de desembre de 1459, en què declara que havia rebut aquest diners en diferents ocasions com a preu total de l'obra executada. (FERRER CLARIANA, 1968 a, p.45; SANPERE, 1906, p. 246; MADURELL, 1970, p.74).

¹⁰¹³ .- Sabem que l'any 1471, en motiu de l'aixecament contra Joan II, en temps del regnat de Reiner de Provença, lloctinent del príncep-rei es va fer fortificar l'església de Mataró mitjançant la construcció d'una torre que segons les restes trobades en el moment de fer la capella del Sagrament a finals del s.XIX, estava edificada en l'angle dret de l'actual façana de l'esmentada capella. CARRERAS, 1898, vp.15; FERRER, 1968a, p.50.

¹⁰¹⁴ .- VICENS VIVES, 1954, p.102-210. FERRER, 1968a, p.47.

¹⁰¹⁵ .- ACA-ANM, Coa 3 de maig 1488. COLOMER, 1994, p.14.

¹⁰¹⁶ .- ACA-ANM: Coa. LLOVET, 2000, p.87.

¹⁰¹⁷ .- ACA-ANM: 20 25 març 1501. LLOVET, 2000, p.88.

¹⁰¹⁸ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.29, fol.110. FERRER, 1968 a, p.53-55. Veure doc.15.

construcció de dues arcades, el portal major i la testera del temple.¹⁰¹⁹ El 25 d'abril del 1511, les obres encara continuaven, ja que en la vista pastoral de Jaume Valls, s'hi descriuen solament els altars, major, de sant Esteve, de sant Antoni i Santa Cecília. També especifica que l'altar de Sant Joan s'estava encara edificant i no tenia altar propi en aquells moments i descriu la presència d'una gran bastida per a facilitar la construcció.¹⁰²⁰

La durada de les obres també va anar afectant a la població de diverses maneres. En primer lloc, les obres devien dificultar el trànsit de vianants i carros en el pas dels carrers propers a l'edifici parroquial i que donaven directament a la plaça del mercadal (actualment plaça Gran). Aquest fet queda testimoniats en un document del 17 de juliol del 1511, en el qual el batlle disposa que s'enretirin unes pedres que s'havien tallat per l'obra de la parròquia i que molestaven el pas.¹⁰²¹ Un segon efecte negatiu de la durada de les obres es va produir en l'economia dels habitants i a la seva servitud personal. El 20 de juliol del 1511, el Batlle disposa que si faltava algú per al treball de les desenes (prestació personal) l'administrador de la construcció tenia permís per a llogar substituïts per reemplaçar els que hi faltaven.¹⁰²² Uns anys més tard, el 31 de juliol del 1517, el Batlle de la vila de Mataró, Gaspar Masgrós, per prevenir els abusos dels ciutadans de Mataró, va decidir imposar una multa de 10 sous als que no volien col·laborar en les obres de la parròquia.¹⁰²³

Malgrat que en la visita pastoral, efectuada pel bisbe Joan Gualba el 4 d'octubre de 1513, especifica que ho troba tot en bon estat,¹⁰²⁴ les obres encara estaven per acabar, ja que un any més tard, el 16 d'octubre de 1514, en la venda d'un censal encara apareix la dedicació d'una quantitat de diners per calç de l'obra de l'església. "*In Dei nomine novrint universi quod nos Petrus Joffer sutor Joannes Fornells et Joannes Petrus Palau hostalerios ville de Matarone pro solvenda illa petitem quantitate quam opera dicte ecclesie debet et que tenetur dare et soluere vobis Joannis Poncgem parrochie beate Mariee de Matrone ratione certe sume de calcs quam nos et alii operarii recipimus et receperint a vobis per opera reparatione et edificatione dicte ecclesie ultra alia petitem quntitatem...*"¹⁰²⁵

Les obres van concloure a mitjans dels anys 20 del s.XVI, concretament l'acta de consagració del temple està datada a 28 d'octubre de 1526. Aquest document va ser localitzat en les obres d'enderroc del temple gòtic l'11 d'abril de 1679 explicades en acta notarial.¹⁰²⁶

Sobre l'autoria de l'obra, a banda dels mestres de cases mataronins esmentats anteriorment, es conserva una època datada en el 23 de maig de 1519 pel pagament de les obres realitzades per Peris Absolut.¹⁰²⁷ D'aquest mestre de cases, sabem que provenia del ducat d'Orliens (França). El trobem documentat amb anterioritat, el 13 de desembre de 1514 per la construcció de la parròquia de Sant Julià d'Argentona juntament amb Miquel Canut, mestre de cases de Girona.¹⁰²⁸ Anys més tard, torna a aparèixer a Argentona, el 10 d'abril de 1521, en una carta de pagament atorgada per ell mateix a favor dels obrers de la parròquia

¹⁰¹⁹ .- ACA-ANM: B-11a 24 gener 1509. LLOVET, 2000, p.106.

¹⁰²⁰ .- ADB: Visites pastorals, vol.32, 153-154. Veure doc. 16.

¹⁰²¹ .- ACA-ANM: B-13 17 de juliol 1511. LLOVET, 2000, p.106.

¹⁰²² .- ACA-ANM: B-13 20 de juliol 1511. LLOVET, 2000, p.106.

¹⁰²³ .- ACA-ANM: sèrie B-15. COLOMER, 1994, p.14-15. Veure doc.20.

¹⁰²⁴ .- En la visita especifica els diferents elements visitats de la parròquia que troba correctes com l'altar major, les fonts baptismals, les relíquies i ornaments, llibres i làmpades, l'altar de sant Esteve, altars de sant Antoni, i Cecília, altar de sant Joan i la rectoria. ADB, Vistes pastorals, 32, p.269.

¹⁰²⁵ .- ACA-ANM: sèrie 27. COLOMER, 1994, p.14.

¹⁰²⁶ .- ACA-ANM: sèrie 1181. COLOMER, 1994, p.16. Veure doc.28.

¹⁰²⁷ .- ACA-ANM: sèrie 28, 101 r. COLOMER, 1994, p.15. Veure doc.22.

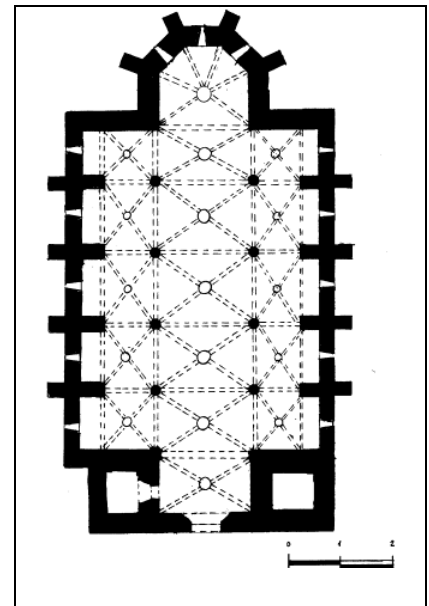
¹⁰²⁸ .- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15. MADURELL, 1948, p.142-143; doc.19, p. 164-167.

de Sant Julià, en concepte de final de pagament dels comptes del preu total concertat per a la construcció de l'esmentada església.¹⁰²⁹

L'obra del temple de Mataró s'acabà amb la construcció d'un retaule. La signatura dels pactes es va realitzar el 7 d'octubre de 1532, entre els jurats de la vila i els pintors Enric Fernández, Nicolau de Credença i el portuguès Pere Nunyes, per tal d'obrar l'altar major de Santa Maria. S'especifica que la pintura l'havia de fer Nicolau de Credença.¹⁰³⁰ El 24 de febrer de 1533, en la reunió del Consell de la Vila, es va determinar d'assumir el cost del retaule. "...atès ha molt temps lo retaule de la sglésia parrochial de dita vila és fet e stà sens pintar a disminució y dany de dit retaule e en derogació de la honra dels poblats de la parròchia de dita vila...". A més acorden fer un orgue: "...que també féssen en dita església attès y molt necessari un orgue, así no estige així ab la església tant sense ornaments... Que dit retaule fos pintat e dit orgue fos fet així y tan bell com en semblant església pertany...".¹⁰³¹ Entre els anys 1537 i 1538 els autors van signar diferents èpokes pel pagament de l'esmentat retaule.¹⁰³²

L'última capella amb estètica gòtica va consistir en l'ampliació de la capella de Sant Joan Baptista, el 1619, encarregada al mestre d'obres Jeroni Bordes. Aquesta capella, acabada el 1625, és l'única conservada actualment amb volta de creueria i la clau de volta està decorada amb un relleu de Sant Joan.¹⁰³³ També dins d'aquesta etapa, l'any 1546, es va procedir a la fortificació de l'església segons la traça de l'enginyer Benedito de Ràvena, que encara es conserva en el *Llibre del Consell* de l'Ajuntament. D'aquesta, en el 1561, mancava encara una part important d'aquesta intervenció, la qual es va adjudicar al mestre de cases Antoni Guanyabens. Segons Josep Maria Colomer, aquest l'havia de realitzar, en el termini de dos mesos "En la part de tramuntana, havia de pujar una paret i fer-hi una tronera amb quatre ballesteres. En la part de sol ixent, de ponent i donant al mar, també havia de pujar onze pams i construir troneres amb sis ballestes, tot això al nivell de la teulada de l'església".¹⁰³⁴

L'última descripció que tenim del temple gòtic abans de la reforma barroca apareix en el "*Memorial del rector Folquer*" redactat entre el 1631 i el 1638, temps que va exercir de rector a la parròquia. En el memorial descriu: "L'església parroquial és consagrada, té tres nauades, i en ella se vehuen algunes pedres de marbre en l'església, torre

Planta de l'estructura gòtica
de la parròquia de Santa Maria
de Mataró
[Dibuix: J.Graupera]

¹⁰²⁹ .- AHPB: Notari Galceran Balaguer, llig.25, anys 152, fol.12. MADURELL, 1948, p.142-143; doc.20, p. 167-168. Veure doc. 25.

¹⁰³⁰ .- MADURELL, 1944. doc. XVI.

¹⁰³¹ .- AMM: Acords de la vila, 24 de febrer de 1533. FERRER, 1968 a, p.56-57.

¹⁰³² .- 1537 novembre 9: Època signat pel pintor Pere Nunyes per l'import de 78 lliures, 13 sous i 8 diners barcelonesos al clavari de les obres de l'església per "...decoració del retaule dedicat a la verge Maria i a compte de major quantitat." (MADURELL, 1944, p.45-46, doc. XXIII). (MADURELL, 1970, p.74 doc 29 p.161). 1538 maig 25: Nicolau de Credensa i Pedro Nunyes van firmar un època de 600 lliures pel retaule (MADURELL, 1970, p.74 doc 30 p.161).

¹⁰³³ .- FERRER, 1968 a, p.66-69.

¹⁰³⁴ .- COLOMER, 1969, p.104-109.

*del campanar, plaça i en la sufragànea ab lletreros de Romans (...). La parroquial té 14 capelles i 18 altars en que es diu missa....”*¹⁰³⁵

La reforma barroca que dotarà a l'edifici de l'aspecte actual i acabarà amb l'edifici gòtic, es va començar a partir del 21 d'abril del 1675, data en la qual es col·loca la primera pedra. En una primera etapa de les obres es va seguint el projecte de Fra Josep de la Concepció que ja havia intervingut anteriorment en els anys

Capelles laterals gòtiques conservades de Santa Maria de Mataró

[Foto: J.Graupera]

1668 i 1672 en l'engrandiment de la capella del Sagrament. Aquesta fase es va limitar a enderrocar l'altar major i fer un creuer amb dos capelles i una nova testera amb una gran cúpula en el transsepte. Aquest projecte no devia agradar, ja que el 1685, es va aprovar un nou projecte realitzat per l'arquitecte milanès Erculi Turelli.¹⁰³⁶ Aquestes obres, a banda de fer una nova capçalera sense cúpules, van afectar l'aterrament de la nau central de l'església gòtica però respectant les parets laterals i les capelles gòtiques que encara avui es conserven. L'església va adoptar una nau única coberta amb volta de canó.

A banda de la documentació escrita conservada, hi ha alguns elements gràfics que ens permeten conèixer l'aspecte de l'església gòtica. La planta més antiga que es conserva de l'església gòtica es troba en el projecte de fortificació de l'església realitzat l'any 1549 per l'enginyer Benedito de Setara.¹⁰³⁷ D'uns segles més tard, s'ha conservat un plànol de principis del s.XVII.¹⁰³⁸ En ell es pot observar l'estructura de 3 naus amb volta de creueria.

L'aspecte de la façana gòtica emmarcada per l'ampliació barroca es pot veure també en dos dibuixos. En primer lloc, en una vista general de Mataró des de ponent realitzada l'any 1779 i en segon lloc, en el gravat de M. Planella realitzat el 1861, previ a la construcció de la nova façana del s.XIX.¹⁰³⁹

Sobre l'estructura del temple gòtic i la seva planta, s'han presentat diferents teories al llarg de la prolífica historiografia mataronina.¹⁰⁴⁰ La majoria d'elles presenten unes elements coincidents. En primer lloc, hom està d'acord que l'església gòtica de Santa Maria de Mataró presentava una estructura basilical de tres naus, la central més ampla i alta que les dues laterals. Aquestes naus estarien separades per pilars i cobertes per voltes de creueria, de les quals s'han conservat algunes claus de volta. L'església disposaria de capelles

¹⁰³⁵.- MEMORIAL..., 1983.

¹⁰³⁶.- FERRER, 1971, p.53-58.

¹⁰³⁷.- ACA-ANM: Consell 1540-46 (primers folis). Publicat a COLOMER, 1969, lam.V.

¹⁰³⁸.- Plànol del Servei Geogràfic de l'Exèrcit . Madrid. Publicat en facsímil pel Patronat Municipal de Cultura. Mataró, 1998.

¹⁰³⁹.- Exposats tots dos al Museu Municipal de Mataró (Sala de síntesi).

¹⁰⁴⁰.- Per a més informació sobre l'estat de la qüestió del Mataró medieval a GRAUPERA, 1996.

laterals entre els contraforts, les quals s'ampliarien en el segle XVI. Les propostes difereixen però en el nombre d'aquestes capelles laterals que variarien des de quatre fins a sis.

Si fem cas als vestigis conservats, a la documentació i a les representacions gràfiques que han arribat a nosaltres, podem afirmar que el temple gòtic tenia una planta basilical de tres naus amb sis capelles laterals. Aquesta estructura de temple tindria com a paral·lel l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries pel que fa a la planta basilical però sense una girola en el presbiteri.¹⁰⁴¹

Del temple s'han conservat: l'estructura del cor i de la porta d'entrada flanquejada pel campanar i una capella situada al davant. La part baixa del cor gòtic encara conserva les arcuacions de la volta de creueria amb unes mènsules decorades amb motius vegetals. En una reforma de principis de segle XX, la part alta del cor es va reformar deixant-lo més baix que l'antic, que descansava damunt la volta de l'església. Es va procedir a suprimir la volta de creueria gòtica i la clau de volta amb el relleu del Salvador, la qual encara es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria.

Aquest espai marca encara l'amplada i la llargada de la nau gòtica. També es conserven el mur lateral i l'accés a les capelles laterals amb arcs apuntats, les quals van ser reaprofitades en l'església barroca. Els murs laterals gòtics van ser aixecats en alçada i es va construir la nova volta de canó barroca, convertint les tres naus en una nau única.

També es conserva el portal de l'església (2,55 x 4 mts.) reutilitzat com a punt d'accés des del carrer a la capella del Sagrament, construïda, a finals del s.XIX, en el solar de l'antic fossar lateral. Aquest portal manté unes formes decoratives molt senzilles i la cobertura és adintellada i presenta unes motllures gòtiques en els brancals.

Una altra resta conservada és l'estructura perimetral nervada de la rosassa de la façana que complementa la rosassa central de la façana actual (5 mts diam.).

De les claus de volta, se n'han conservat algunes repartides actualment entre el Museu Arxiu de Santa Maria i el Museu Municipal de Mataró. Concretament són:

- Clau de volta de Sant Joan Baptista: És la que fermava la volta del cor. Representa la figura de sant Joan dret, descalç i amb un nimbe, amb el llibre de la llei a la mà esquerra mentre l'assenyala amb la dreta. A la dreta de la representació hi ha un anyell amb la creu. A l'esquerra hi ha una decoració vegetal a l'igual que la decoració del marc.
- Clau de volta de Sant Sebastià. Representa el sant despullat, jove, sense barba, amb nimbe i amb les mans lligades a una creu en aspa i quatre sagetes clavades al cos. La decoració del marc és vegetal.
- Clau de volta del Nom de Jesús: Representa les lletres "IHS" abreviatura de *Iesus* (Jesús). La decoració del marc és un cordat.
- Clau de volta de l'escut de Barcelona. L'escut és partit en quatre campers on es reparteixen la creu de Sant Jordi i tres barres dos a dos.

A banda d'aquestes restes, també tenim conservades en el reixat que tanca els contraforts de la capella dels Dolors de la plaça del Fossar Xic, fragments de les nerviacions de les voltes de

Claus de volta de Santa Maria de Mataró

[Foto: J.Graupera]

¹⁰⁴¹.- FREIXAS, 2002b, p.51-59.

creueria. Altres fragments d'aquestes es van reutilitzar per decorar la part final dels contraforts gòtics. En molts d'ells es poden veure les típiques marques de picapedrer que van ser recollides per Marià Ribas durant el període de la Guerra Civil i que molt amablement ens va permetre reproduir.¹⁰⁴²

Parts conservades de l'església gòtica de Santa Maria de Mataró: rosassa i volta de creueria sota el cor.
[Fotografia: J.Graupera]

Finalment també tenim el campanar, que ha conservat tota l'estructura gòtica amb els finestrals de les campanes. Aquests finestrals, amb arcs apuntats, es poden veure encara en el pis on es guarda la maquinària del rellotge i en el pis anterior. La part superior del campanar estava decorada amb les gàrgoles dels quatre evangelistes. Encara visibles tenim la representació del lleó (Sant Marc) al xamfrà sud-oest i l'àliga (Sant Joan) a l'angle sud-est. Dins la coberta de la façana del s.XIX (xamfrà nord-est) ha quedat amagat, encara que es pot visitar, la representació del brau (Sant Lluç) i la representació de l'àngel (Sant Mateu) en el xamfrà nord-est va quedar destruïda per la construcció de l'escala d'accés al campanar barroc.¹⁰⁴³

Parts conservades de l'església gòtica de Santa Maria de Mataró: campanar i portal major.
[Foto: J.Graupera]

¹⁰⁴².- Voldria agrair públicament el suport i ajut que em va dispensar el senyor Marià Ribas. Aquestes marques de picapedrer van ser publicades a GRAUPERA, 1996, p.34 i a GRAUPERA,1997d, p.32-36.

¹⁰⁴³.- Pot donar-se el cas també que estigui empotrada sota l'escala. Sigui com sigui, és un element a investigar.

Sant Julià d'Argentona (1514-39)

L'any 1025, el comte Berenguer Ramon I i Guisla van vendre a Guadalt les franqueses del castell de Sant Vicenç on es troba la parròquia de Sant Julià d'Argentona "*...cum ipsos fevos cel franquedas de Sancto Vincencio que sunt infra parrochiam Sancti Juliani Argentone...*".¹⁰⁴⁴

A partir de les visites pastorals, podem deduir que la primitiva església romànica del s.XI tenia tres altars, dedicats el major a Sant Julià i els altres a Sant Llorenç i a Sant Martí.¹⁰⁴⁵ Malgrat tot, en la visita pastoral del 19 de maig del 1406, efectuada per Berenguer Tarascó, delegat del bisbe de Barcelona Joan Ermengol, sols s'esmenten els altars de Sant Julià i de Sant Llorenç,¹⁰⁴⁶ com també es dóna en la visita del 9 de desembre del 1413 efectuada per Pere Guillem Janfred, canonge i vicari general del bisbe de Barcelona Francesc Climent Sopera.¹⁰⁴⁷

A finals del s.XV, en el 25 de setembre del 1421, en la visita efectuada per Joan Julià, delegat del bisbe de Barcelona Francesc Climent Sopera, consta que la parròquia tenia ja quatre altars, el de Sant Julià "*quod est lapideum cum ara cinsera consecrata*"; el de Sant Llorenç "*est lapideum cum ara cinsera consecrata...*"; el de Sant Antoni "*est fusteum cum ara cinsera consecrata...*" i el de Sant Martí "*Quodquidem altare est de lapide marmoreo cum ara cinsera...*".¹⁰⁴⁸ En la visita del 27 de juliol del 1435, efectuada pel bisbe de Barcelona Simó Salvador, s'esmenten solament els altars de Sant Julià o "*Maiore*", el de Sant Llorenç i el de Sant Antoni,¹⁰⁴⁹ però en la posterior visita del 19 de setembre del 1446, efectuada per Bernat Frare, delegat del bisbe de Barcelona Jaume Girard, consten altre cop els quatre altars i en el de Sant Martí especifica "*cum cortina de tela nigra cum ymagine Sancti Martini cum virga ferrea*".¹⁰⁵⁰

Aquest edifici romànic va ser enderrocat el 1517 ja que resultava vell i insuficient. El 13 de desembre de 1514 es van signar les capitulacions entre el rector d'Argentona i ardiaca Lluís Desplà, els jurats i obrers de la parròquia amb els mestres d'obra Miquel Canut i Perris Absolut, per la construcció del nou temple gòtic.¹⁰⁵¹ El 10 d'abril de 1521 es va signar una carta de pagament atorgada pel mestre de obres Perris Absolut a favor dels obrers de Sant Julià d'Argentona, en concepte de final de pagament dels comptes del preu total concertat per la construcció de l'esmentada església¹⁰⁵² i el 12 d'octubre de 1539 es va produir la consagració de l'altar major de l'església gòtica segons consta en un pergami trobat en l'altar major i en una inscripció a la porta "*Diumenge, lodia del Angel Custodi, á XII de octubre de 1539, la present Iglesia é campanar foren consegrades*".¹⁰⁵³

¹⁰⁴⁴.- ACA: *Liber Feudorum Vicariarum Cathalonie*, vol.IV, foli 88. Transcrit per CARRERAS, 1891, doc.I, p.101-103.

¹⁰⁴⁵.- En la visita pastoral del 29 de setembre de 1379 de Bernat Maler, delegat del bisbe de Barcelona, Pere de Planella, a l'església de Sant Julià d'Argentona, s'especifica que la parròquia tenia tres altars "*In qua quidem ecclesia sunt tria altaria*".ADB: *Visites pastorals 8*, fols 14r-v. Transcrit a Benito, 1992, doc.49, p.298.

¹⁰⁴⁶.- ADB: *Visites pastorals 10*, fols 265r-266v. Transcrit Benito, 1992, doc.68, p.308-309.

¹⁰⁴⁷.- ADB: *Visites pastorals 11*, fols 100r-101v, Transcrit a Benito, 1992,doc.72, p.310-314.

¹⁰⁴⁸.- ADB: *Visites pastorals 14*, fols 343v-347v. Transcrit a Benito, 1992, doc.92, p.336-343.

¹⁰⁴⁹.- ADB: *Visites pastorals 16*, fols 41v-44r. Transcrit a Benito, 1992, doc.105, p.352-354.

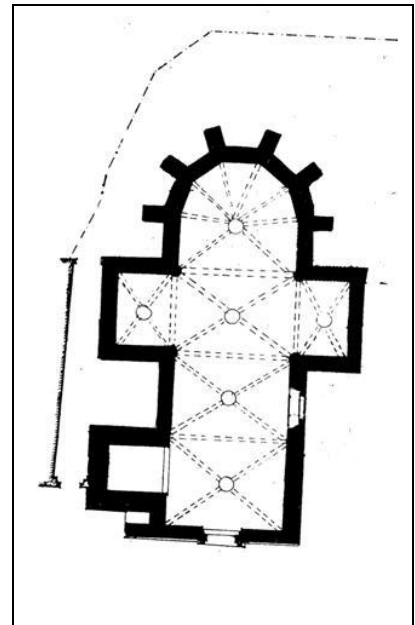
¹⁰⁵⁰.- ADB: *Visites pastorals 19*, fols 50r-52v. Transcrit a Benito, 1992, doc.135, p.376-380.

¹⁰⁵¹.- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15. Publicat a MADURELL, 1948, p.142-143; doc.19, p. 164-167. Veure doc.18.

¹⁰⁵².- AHPB: Notari Galceran Balaguer, llig.25, anys 152, fol.12 . MADURELL, 1948, p.142-143; doc.20, p. 167-168.

¹⁰⁵³.- Carreras Candi explica com va ser descobert el pergami el 1871 pel rector Francesc Crusellas. CARRERAS, 1891, p.74.

El primitiu edifici gòtic era de nau única i abisí heptagonal amb creuer i una capella adossada sota el campanar. La nau tenia tres crugies cobertes amb volta de creueria. Aquesta església gòtica es va anar ampliant al llarg del s.XVI amb la obertura de capelles laterals en etapes successives. Primer, el 20 d'abril de 1575 amb la capella del Sant Crist a un costat de l'església parroquial. Posteriorment, el 16 de gener de 1584 el bisbe Joan Cabanyes va donar llicència per fer la capella de sant Joan Baptista¹⁰⁵⁴ la qual es va construir el 1593 sufragada per la família Cabanyes amb un cost de 100 ducats.¹⁰⁵⁵ La última capella obrada va ser la dels sants Abdon i Senen. El 25 de gener de 1605 el mestre de cases d'Argentona Joan Roger va signar el contracte per edificar-la. Va ser encarregada pels obrers de la vila pel preu de 90 lliures i es va construir a ponent de sant Llorenç (sant Llorenç i el Roser serien les edificades originalment amb el temple). En el lloc d'aquesta capella hi havia el portal Xic que es va haver d'enretirar "*...llevant-ne lo dit portal xich, tornant assentar dit portal a la paret sota del cor i junt a dita capella*". També s'especifica que la capella s'havia de fer "*...conforme l'altra capella de Sant Llorens*". L'espai entre les dues capelles s'havia de fer "*...fent y fabricant un pilar vuytat y un arc dobleu entre les dues capelles*".¹⁰⁵⁶ En la visita pastoral del 20 de desembre de 1608 la capella consta que encara s'estava construint i les obres s'havien endarrerit : "*...Item per quan ses trobada la pedra apunt pera fer capella de sant Abdón y Senen y los fonaments fets per l'obra daquela ya mols anys y està daquela manera, per tan manam a dits obrers que dins dos mesos fassan posar avant dita obra, atès que yhà alguns diners per fer aquella exhortant els obrers y jurats que en cas falte alguna*

Planta de l'església gòtica de Sant Julià d'Argentona [Dibuixos: J.Graupera]

cosa per donar compliment en dita obra, vullgam afavorir dels diners de la vila y que torni la trona en lo pilar qui és entre la Capella de St, Joan y de Nta. Sra. ont estava antigament."¹⁰⁵⁷ Aquesta ampliació li va donar l'aspecte de nau única amb dues capelles laterals separada per dos arcs formers sobre pilars a banda i banda.¹⁰⁵⁸

Les reformes es van completar durant el s.XVI amb la construcció d'una sagristia i un comunidor. L'1 de novembre de 1578 es va donar llicència per fer la sagristia¹⁰⁵⁹ i el 25 de setembre de 1583 es va signar el contracte per a la seva construcció juntament amb el comunidor. Aquest tindrà forma de torre i farà 12.80 mts d'alçada per 5'10 mts de costat. Les obres van ser encarregades a Joan Salvador mestre de cases de Mataró, pel preu de 145 lliures.¹⁰⁶⁰ El comunidor o conjurador, paraula derivada del verb *comunir*, es refereix, en aquest cas, a la petita habitació superior de la torre amb finestres als quatre vents que servia

¹⁰⁵⁴ .- ADB: *Registrum Gratiarum 1582-85.*, fol.111; ADB: *Visites pastorals*, vol.53 full.288.. AHCB: Mas: *Notes històriques...*; CLAVELL, 1990, p.134.

¹⁰⁵⁵ .- CLAVELL, 1990, p.164.

¹⁰⁵⁶ .- SUBIÑÀ, 2002 a, p.76.

¹⁰⁵⁷ .- ADB: *Visites pastorals*, vol. 64, fols218. CLAVELL, 1990, p.135.

¹⁰⁵⁸ .- Aquest temple va ser afectat pels fets de la guerra civil (1936-39) i en la reforma posterior efectuada entre el 1949 i el 1958 es va donar l'aspecte actual amb una crugia més. CLAVELL, 1990, p.115. Veure doc.53 i doc.57.

¹⁰⁵⁹ .- ADB: *Reg. Grat. 1582-85.*, fol.96. AHCB: Mas: *Notes històriques...*

¹⁰⁶⁰ .- GRAUPERA, 2005 a.

antigament per conjurar les tempestes i els mals esperits.¹⁰⁶¹ Aquestes obres es van acabar a principis del 1589.¹⁰⁶²

Sabem també, que va caldre refer el campanar gòtic original segons consta en el contracte signat entre el mestre de cases Bertran Felip de Barcelona i el vicari de la parròquia Bartomeu Morera el 6 de maig de 1559. El motiu de la reforma del campanar era que “...teneint bonas campanas y aquelles no’s puguen tocar sinó a batalles, y aço per defecte del campanar no star bé.”¹⁰⁶³ En el contracte, a banda d’altres detalls, també s’especifica que tant en els finestrals de les campanes i les voltes de l’interior, com en la decoració de la part superior amb merlets, s’ha de prendre com a model el campanar de Cardedeu. El campanar d’ Argentona es troba adossat al mur nord de l’església prop de la façana de l’edifici. A l’interior de la planta baixa acull una capella amb la funció de baptisteri. La torre és de planta quadrada i està construïda amb carreus de granit i es compon de tres cossos separats un de l’altre per una motllura senzilla seguint tot el voltant. El de baix és totalment llis. Des de la plaça es pot observar el canvi de la tipologia de carreus entre la fabrica anterior i l’esmentada reparació a l’alçada de la teulada de l’església. El cos central presenta dos finestrals apuntats a llevant i ponent i un de sol als laterals restants. La part més alta és decorada amb quatre gàrgoles als cantons amb forma d’àligues. L’acabament de la torre es troba ornamentada amb quatre merlets per cara. La planta té 5’75 m. per banda i l’alçaria dels tres cossos relacionats és de 14’50, 5’90 i 2’90 m. Respectivament i l’alçada total és de 23’30 m. L’accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre.¹⁰⁶⁴

Façana principal i portal lateral de Sant Julià d’Argentona

[Fotos: J.Graupera]

St Julià abans de la destrucció del 1936-39

[Procedència foto:

BC-Fons Salvany: SaP-117-03 (1913)]

Sant Genís de Vilassar (1511-1519)

La parròquia de Sant Genís de Vilassar apareix per primer cop a nivell documental el 12 de juny del 1118, en una donació d’un alou d’Arnau Ramon de Subirats i Gerberga a la

¹⁰⁶¹ .- CLAVELL, 1990.

¹⁰⁶² .- APSJA.: *Llibre d’actes del paborde d’Argentona Mossèn Jaume Riera.* (destruït el 1936). Publicat a CARRERAS, 1891, p.74-75.

¹⁰⁶³ .- AHPB: Miquel Benet Gilabert, llig.4, protocol anys 1557-1559 (6 maig 1559). Publicat a Madurell,1970. Doc 40, p. 172-174.

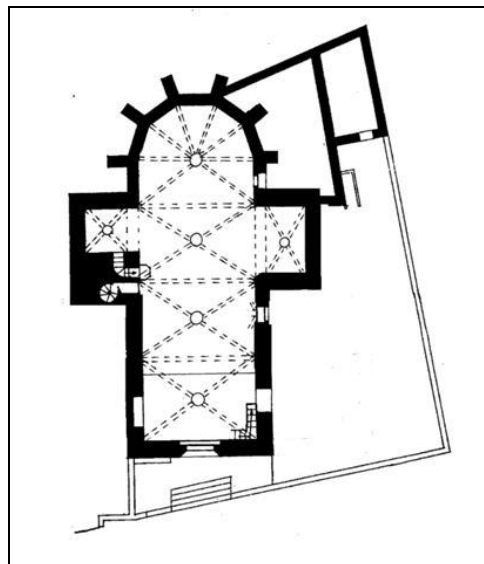
¹⁰⁶⁴ .- Graupera, 2001 c. Veure doc. 38

Canonja de la Santa Creu.¹⁰⁶⁵ L'any 1391 va ser unida la capellania o dret de patronat de la parròquia de Vilassar al capítol de la catedral de Barcelona.¹⁰⁶⁶ A partir de les visites pastorals, sabem que la parròquia tenia tres altars, el major dedicat a Sant Genís i els laterals dedicats a Sant Nicolau i Santa Maria. L'any 1406, s'esmenten els beneficiats dels altars: de l'altar de Sant Nicolau en tenia el benefici Bernat March, prevere de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona i de l'altar de Santa Maria, Bernat Duran tot i que, per absència, l'utilitzava Joan Fabrè.¹⁰⁶⁷ L'any 1421, l'altar de Santa Maria té ja com a beneficiat a Gaspar des Bosch, fill de Lluís des Bosch.¹⁰⁶⁸

El 10 de setembre del 1508, el visitador del bisbe de Barcelona, Guillem Serra va trobar la parròquia de fàbrica molt antiga i de poca cabuda pels habitants de Vilassar i va donar permís per engrandir-la. *"Inscrit dictam ecclesiam antiuissimo artificio fabricatam et non capacem parrochia norum diebus solemnibus et invenit voluntatem parrochiarum paratam ad reficiendum de novo dictam ecclesiam. Et ideo non mandando sed novendo rogavit eos ut operis perfectum..."*.¹⁰⁶⁹ El 26 d'abril del 1511, el visitador del bisbe va manar que comencessin les obres en el termini de 6 mesos i que no pareessin fins acabar la nova església.¹⁰⁷⁰

El dia 22 de setembre del 1511 van començar les obres, el dia següent es va firmar el contracte entre el Comú de la Vila i el mestre de cases Bartomeu Rossi de Girona i Pere Capvern i finalment, el 15 d'octubre de 1511, es va concedir la llicència eclesiàstica per engrandir el temple.¹⁰⁷¹

Es conserven diverses èpoques de pagament per les obres del temple als esmentats mestres de cases. D'aquesta manera, el 24 de setembre de 1511, es varen pagar 40 lliures per l'obra de l'església als arquitectes Rossi i Capvern de la taula de la ciutat de Barcelona a compliment de 50 lliures que havia bestret al principi de dita obra de les quals s'havien pagat ja 10 lliures. Els pagaments es van fer, el 20 de desembre de 1511, per valor de 50 lliures més; el 15 de febrer de 1512, 11 lliures, 9 sous, 6 diners; el 15 de maig de 1513, 25 lliures, 10 sous; el 24 de setembre de 1514, 101 lliures de les quals ja n'havien rebut altres 300 lliures que en total sumaven 401 lliures; el 6 de juliol de 1517, 719 lliures 3 sous 6 diners; el 13 de setembre de 1517, 18 lliures i un últim rebut del 22 de març de 1518 en el que es va pagar per valor de 42 lliures 3 sous.¹⁰⁷² Finalment, el 20 de juny de 1518, es va signar una època pels mestres Bartomeu Rossi (pare), Bartomeu Rossi (fill) i Pere Capvern del pagament total

Església gòtica de Sant Genís de Vilassar abans de les ampliacions del s.XVII.

[Dibuix: J.Graupera]

¹⁰⁶⁵.- ACB: *Liber II Antiquit*, fol.151, doc.438.

¹⁰⁶⁶.- ADB: *Spec Offic.*, fol.153.

¹⁰⁶⁷.- ADB: *Visites pastorals*, vol.10, fols.263 r-v. BENITO, 1988 a, doc.66, p.306-307

¹⁰⁶⁸.- ADB: *Visites pastorals*, vol.14, fols.117v. BENITO, 1988 a, doc.86, p.330

¹⁰⁶⁹.- ADB: *Visites pastorals*, vol.29, fols.114-116.

¹⁰⁷⁰.- ADB: *Visites pastorals*, vol.32, fols.155.

¹⁰⁷¹.- ACB *Spec Offic*, fol.153. MADURELL, 1970, p.109. Veure doc.17.

¹⁰⁷².- APSGV: *Manual 16* (1510-1609), fol.3, 68 i 69. Veure doc. 21.

del preu fet de la construcció del nou temple parroquial de Sant Genís de Vilassar i d'altra quantitat en concepte d'estrenes.¹⁰⁷³

Interior de St Genís de Vilassar abans de la destrucció del 1936-39

[Procedència foto:

BC-Fons Salvany: SaP-289-03.(1916)]

va fer una reclamació als jurats que no fos perjudicat amb les obres que es feien a l'església ja que te un pati que confronta amb el cor d'aquesta.¹⁰⁷⁶ Dos anys més tard, el 1513, es va

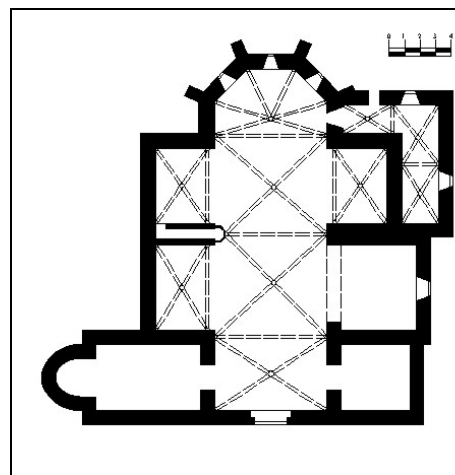
fer un paritatge sobre si la paret de la església causava dany al mas dels Isern van resoldre que no.¹⁰⁷⁷

L'esquema inicial de l'església parroquial gòtica de Sant Genís de Vilassar, consagrada el 1419, presenta una nau única amb tres crugies i un absis heptagonal. A l'alçada del presbiteri hi havia una capella lateral a cada costat, dibuixant en planta un falç transsepte. Tal com explicarem més endavant, aquesta estructura s'anirà ampliant amb la construcció de diverses capelles laterals més a banda i banda dels murs laterals de la mateixa manera que a la parroquial d'Argentona. Aquest edifici va ser enderrocat després de la guerra civil i va ser substituït per un de nou. De l'edifici gòtic antic solament queden algunes claus de volta i diverses mènsules i capitells que es conserven en el museu parroquial de Vilassar de Dalt.

També hi ha testimoni documental dels materials emprats. El 10 de desembre de 1512 es va signar una concòrdia entre els honorables jurats de Vilassar i el senyor Safont, mestre de cases de la ciutat de Barcelona, per comprar la pedra picada que es necessitava per l'obra de l'església amb un preu de 6 sous per carretada posada a mà i amb la condició que el mestre d'obres de Vilassar havia de destrossar i trencar dita pedra i tragar-la ells.¹⁰⁷⁴

També el 26 de novembre de 1513 hi ha la prestació d'un pi de 30 a 40 pams de llarg fet per en Joan Vidal als jurats i obrers de l'església a condició de tornar-li un altre de semblant.¹⁰⁷⁵

Les obres van perjudicar a alguns veïns que tenien el mas i les propietats a tocar de la parròquia com el cas dels Isern de la Plaça. El 1511, Jeroni Isern

Planta de l'església de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius

[Dibuix: J.Graupera,- Ó. Linares]

Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius (1526)

L'església de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius apareix en la documentació a partir de les visites pastorals. Concretament, la primera s'efectua el 16 de gener del 1304¹⁰⁷⁸ i en ella s'indica que l'església tenia un únic altar dedicat a Sant Iscle. La doble advocació a Santa

¹⁰⁷³ .- APSGV: *Manual 16* (1510-1609), fol.68-70. MADURELL, 1977, doc. 22, p. 153-154.

¹⁰⁷⁴ .- AHPB: Notari de Barcelona Jeroni Pasqual, (10 XII 1512). APSGV: *Manual 16* (1510-1609), fol.68.

¹⁰⁷⁵ .- APSGV: *Manual* (1510-24), fol.68.

¹⁰⁷⁶ .- APSGV: *Manual* (1510-24), fol.27.

¹⁰⁷⁷ .- APSGV: *Manual 16* (1510-1609), fol.49.

¹⁰⁷⁸ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.1, fol.15.

Victòria no apareix documentada fins la visita pastoral del 3 d'octubre del 1374.¹⁰⁷⁹ En la visita pastoral del 23 de juny del 1421, es descriu l'altar major . “*Super altare est quodam ymago virginis Mariae fustea, cum ymagine filii sui in braxis, cum uno mantello de panno ciriceo diversorum colorum, cum operatoris de filo aureo...*”¹⁰⁸⁰ i en la visita del 1508, es descriu un retaule de Santa Victòria, segurament gòtic que substituiria la ornamentació romànica de l'altar descrita anteriorment.¹⁰⁸¹

Base gòtica del campanar i capella interior
Parròquia de St Iscle i Sta Victòria de Dosrius
[Foto: J.Graupera]

Aquesta primitiva església va començar a ser ampliada al llarg del s.XVI. En primer lloc, el 14 d'octubre del 1512 es va demanar llicència per fer una capella i a sobre el campanar.¹⁰⁸² Aquesta capella encara es conserva ja que per tal de construir la nova església gòtica s'enderrocarà l'edifici romànic menys aquesta part ja construïda. D'aquesta manera apareix especificat en la concòrdia signada el 10 de maig del 1526 pels síndics de

Interior de l'església de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius
[Foto: J.Graupera]

¹⁰⁷⁹ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.8, fol.19.

¹⁰⁸⁰ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.14, fol.105.

¹⁰⁸¹ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.24, fol.121.

¹⁰⁸² .- ADB: *Reg. Grat*,(1504-13), fol.188.

Dosrius i el mestre de cases Tomàs Barça per edificar de nou l'església. En el document s'especifica que "...farà e fabricarà una església de nou en lo loch ahont la església vella es edificada, faent lo cap a dita església a ponent, posantse a línia tirada per la cara del campanar qui de nou es stat edificat...".¹⁰⁸³ Aquesta capella és la primera que trobem a l'interior del temple al costat de l'epístola. Presenta una volta de canó apuntada i es separa de la nau principal amb un arc apuntat fet de carreus de granit de la zona.

Com hem apuntat abans, el 10 de maig de 1526, el batlle de Dosrius Cebrià Terrades i els síndics Guillem Vallmajor, Antoni Batlle, Gaspar Vidal i Bartomeu Fonollet van contractar el mestre de cases de Barcelona Tomàs Barça per obrar el nou edifici parroquial. Tal com s'especifica en el contracte, la nova església és d'una sola nau amb tres crugies i amb absis pentagonal de la mateixa alçada i amplada que la nau. L'església presenta a banda i banda, entre contraforts, quatre capelles, una de les quals és la capella anteriorment descrita i conservada de l'antic edifici. Les tres noves capelles, a l'igual que la nau estan cobertes amb volta de creueria amb les mènsules i claus de volta decorades. En el tema decoratiu de les mènsules comencen a aparèixer temes mitològics, com centaures, grius i *Puttis*, que s'alternen amb altres de decoració vegetal, animal, caps i àngels que sostenen símbols heràldics i amb alguns temes de contingut religiós com una Anunciació. Tal com s'especifica en el contracte, el material constructiu és de pedra granítica de la zona a excepció de les nerviacions, claus de volta i mènsules, que són de pedra de Montjuïc. Entre les capelles del costat de l'evangeli es va habilitar una escala per poder accedir a la trona fet que unifica les proporcions amb les de la capella conservada a l'altre costat.

El model o referent que apareix citat en el text varies vegades és l'església d'Argentona, de la qual s'ha de copiar les proporcions del portal i la forma i disposició dels armaris obrats en el mur de l'absis. El cost de l'obra va ser de 825 lliures de Barcelona i es van haver de pagar en diversos terminis especificats en el contracte.¹⁰⁸⁴

Posteriorment l'edifici s'ampliarà amb una sagristia darrera el creuer esquerra i amb una capella l'esquerra de l'entrada dedicada al Santíssim Sagrament obrada entre el 1914 i 1916 en el rectorat de Mn. Josep Molera (1897-1916). Al segle XIX, la nau va ser sobrealçada per damunt de les voltes amb una planta golfes, anomenada el "quarto de les òlibes"; la nova coberta cobreix l'antiga de la qual es van arrencar les teules àrabs per ser reaprofitades en el nou teulat. Aquesta ampliació de l'alçada del teulat va comportar alhora el sobrealçat del pis de les campanes.¹⁰⁸⁵

La portada s'obre a la façana principal, a llevant i de la mateixa s'han de diferenciar dos parts. La part primitiva coetània a la construcció de l'església és adintellada i descansa sobre brancals motllurats en feixos de columnes amb capitells esculpits amb caps d'angelets i éssers fantàstics. Aquesta part és la que indica el contracte que havia d'estar feta com l'església parroquial d'Argentona. La segona part és fruit d'una reforma posterior renaixentista i presenta una arquivolta de mig punt com a guardapols, el timpà de la qual està decorat per una venera d'estries radials esculpida en la pedra, que simula una petxina.

¹⁰⁸³ .- AHCB: *Fons notarial IX.s.* Documents de la col. d'Andreu Balaguer i Merino. Madurell, 1970, doc. 26, p.157-160

¹⁰⁸⁴ .- AHCB: *Fons notarial IX.s.* Documents de la col. d'Andreu Balaguer i Merino. Madurell, 1970, doc. 26, p.157-160

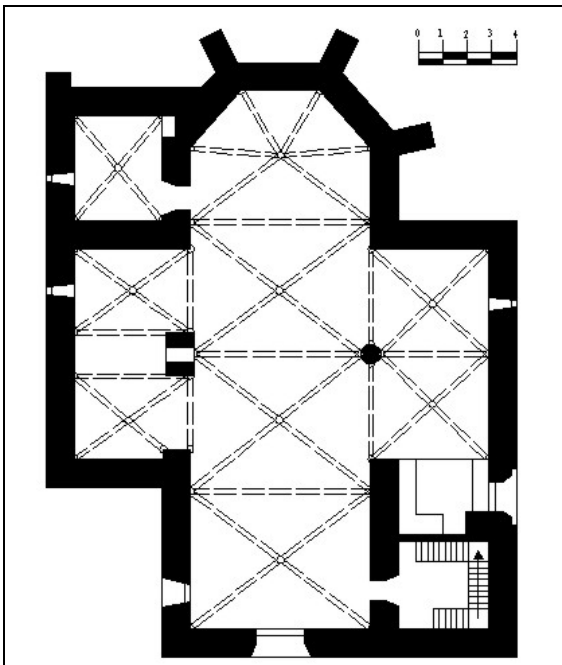
¹⁰⁸⁵ .- Alsina-Felipe- Jubany, 1989

Sant Feliu de Cabrera (1540-70)

El creixement de la població, que convertia el temple en petit i insuficient, i la necessitat de renovar-lo, va portar Bernat Segrera, batlle, i els demés jurats i obrers de Cabrera a contractar, el 5 de gener del 1540, Antoni Mateu, mestre de cases de Barcelona i Joan Vives de sant Genis de Vilassar per realitzar les obres del nou edifici parroquial. El contracte, entre altres dades, especifica que la primitiva parròquia romànica s'havia d'enderrocar per a construir-ne una de nova amb un cost de 1150 lliures i en el termini de 6 anys, pagant-se amb els mateixos terminis que la d'Arenys de Munt (1531-1540).¹⁰⁸⁶

El contracte especifica també les condicions de la construcció de la nova església: hauria de ser d'una nau amb dues capelles laterals després del creuer i la llargada de l'església de 62 pams de tou i l'amplada de 40 pams de tou. El nombre de finestres hauran d'estar proposades pels síndics del poble i en el portal hi haurà d'haver una rosassa. Especifica també que la part obrada amb pedra, nerviacions i claus de volta hauran d'estar realitzades amb pedra de Barcelona. Com a models s'especificuen, pel cor el de Sant Genís de Vilassar i pel portal principal, el d'Arenys de Munt. Demana també que el campanar tingui una alçada de trenta quatre o trenta sis pams¹⁰⁸⁷. L'edifici va ser consagrat el 26 de febrer de 1570.¹⁰⁸⁸

El temple parroquial de Cabrera és de nau central de 24,5 mts de llarg per 16'75 d'ample amb quatre crugies. A banda i banda, separada per una columna hi ha una nau lateral de dos crugies. L'absis és pentagonal i tota l'església està coberta amb volta de creueria amb claus de volta decorades amb escultures, com les mènsules d'arrencada dels arcs que estan decorades amb caps masculins i femenins. A les capelles del cantó de

Església gòtica de Sant Feliu de Cabrera de Mar.
[Dibuix: J.Graupera,O. Linares]

Façana de Sant Feliu de Cabrera de Mar.
[Procedència foto: BC-Fons Salvany: SaP-341-13.(1916)]

¹⁰⁸⁶ .- "qui iurati dixerunt quod rector dicte ecclesie de Capraria non celebrat, ut celebrare debet, bis in septimana in capella Sancti Iohannis sita in eadem parrochia". MADURELL, 1970, p.45-46.

¹⁰⁸⁷ .- AHCB: Mas: Notes històriques..., vol.II fol.119 v. Publicat a MADURELL, 1970, doc 32. p.164-166.

¹⁰⁸⁸ .- APSFC: *Manual 1529-1744* (AHCB: Mas: Notes històriques...). Veure doc.42.

l'evangeli hi havia la trona, a la qual s'hi accedia per una escala entre els murs que encara es conserva malgrat que la trona fou destruïda durant la guerra civil. Les capelles de l'epístola estan separades per un pilar de secció octogonal de factura gòtica malgrat que presenta un capitell que comença a recordar l'art dòric. L'església va patir la crema dels retaules i dels seu parament interior però no es va malmetre l'estructura arquitectònica original. Fins el 1937 a la nau lateral dreta hi va haver la capella del sagrament que entrava dins de la plaça i tenia uns dotze metres de fons.

La façana presenta un portal gòtic amb una petita rosassa i un matacà sobre d'ella. La portada forma part d'una sèrie de factura semblant, com la d'Argentona o la d'Arenys de Munt, entre altres.

Església gòtica de Sant Feliu de Cabrera de Mar.
[Foto: J.Graupera]

Sant Andreu de Llavanes (1561-1574)

A principis del s.XIV, encara seguia actiu l'edifici parroquial romànic de Sant Andreu de Llavanes. Respecte als altars de la parròquia, podem atribuir-ne dos segons la visita pastoral del 1 d'octubre del 1379.¹⁰⁸⁹ El primer, l'altar major, està dedicat a Sant Andreu i consta en la visita del 24 de juny del 1421 del delegat del bisbe Francesc Climent, àlies Saperà, que l'ara de l'altar era de pedra consagrada.¹⁰⁹⁰ En segon lloc hi havia un altar dedicat a Santa Maria dels Ous, pel qual el dia 16 de juny del 1344 es funda un benefici per a Berenguer de Pedrells, rector i hereu del Mas Predells de la parròquia de Sant Esteve de Parets del Vallès.¹⁰⁹¹ Aquest altar es descriu, també en la visita pastoral del 24 de juny del 1421, de la manera següent: "*Et supra dictum altare est quidem imago virginis Mariae de la pida marmoreo cum uno mantillo de atzari de tono nigro cum corrigiis brodetis de filo aureo fornatum tela...*"¹⁰⁹².

Aquesta església a principis del s.XVI, devia estar en

Campanar de Sant Andreu de Llavanes.
[Foto: J.Graupera]

¹⁰⁸⁹.- ADB: *Visites pastorals*, vol.8, p.17v-18r.

¹⁰⁹⁰.- ADB: *Visites pastorals*, vol.14, p.107v.

¹⁰⁹¹.- ACB: *Spec. Offic.*, doc.243.

¹⁰⁹².- ADB: *Visites pastorals*, vol.14, p.109.

mal estat, ja que apareixen llicències d'obres per part dels visitadors. El 11 de novembre del 1508, en la visita pastoral es descriuen diferents obres de reparació. Les dues campanes grans estaven sostingudes per una bastida de fusta ja que pel mal estat del cloquer no podien ser ventades. Donat que els parroquians estaven en disposició de fer un nou campanar, el visitador va manar que el comencessin en el termini de dos anys amb llicència del bisbat i amb pena de 10 sous.¹⁰⁹³ En la visita del 5 d'abril del 1511 les obres del campanar encara estaven per començar.¹⁰⁹⁴ El 2 de juny de 1513 es renova la llicència del vicari general als obrers de l'església de sant Andreu de Lllavaneres per obrar el campanar sobre els fonaments vells de l'església¹⁰⁹⁵ i el 21 de novembre del mateix any, es firma una àpoca per la qual Pierre Delquer "*magister Petrus Delquer regni Francie magister domorum*" va cobrar 100 lliures barceloneses per a la realització d'aquesta obra.¹⁰⁹⁶ El campanar, que encara es conserva, és de planta quadrada, té tres pisos i presenta una capella coberta amb volta de canó apuntada a la part inferior. Des de l'exterior es pot observar que inicialment era una estructura isolada i que aprofita les restes d'un mur anterior a la part baixa.

La parròquia de Lllavaneres, malgrat ser independent eclesiàsticament, a nivell jurisdiccional depenia del Consell o Universitat del terme de Mataró on tenia uns jurats en representació. L'1 de maig del 1543, els habitants d'aquesta parròquia van obtenir el privilegi del rei Carles V de constituir-se en municipi independent.¹⁰⁹⁷ Anys més tard, el 9 de novembre de 1552, el seu fill, el rei Felip II en les Corts de Montsó va signar la confirmació de la independència de Lllavaneres.¹⁰⁹⁸ Aquest fet, va produir que els nous jurats i batlle de la nova vila independent, tinguessin la capacitat de recaptar i intervenir com a jurats de la parròquia. És doncs aquest fet que possibilita al nou consell d'intervenir per engrandir el vell temple parroquial.

El 17 de març de 1561, el batlle Jaume Nadal; Pere Montalt del Bosch, obrer de la parròquia; Tomàs Amat com a procurador i altres membres del "*Consell Ordinari dels Obres de dita parrochia*" van contractar al mestre d'obres Pere Blai per construir el nou edifici parroquial.¹⁰⁹⁹

Entre el plec de condicions es demana que la nova església prengui com a model l'edifici parroquial d'Arenys de Munt i es marca com a termini per fer les obres vuit anys. "*Item, que farà y obrarà dita sglésia del modo y forma y manera esta feta la sglésia parrochial de sanct Martí de Arenys, ab la mateixa grosària de fonaments y fondària fins arribar a cosa ferma, parets y sperons, accepto sinch palms mancho de la largària y dos*

Església gòtica de Sant Andreu de Lllavaneres.

[Fotografies: J.Graupera]

¹⁰⁹³ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.29, p.120.

¹⁰⁹⁴ .- ADB: *Visites pastorals* vol.32, fol.115. SOLÀ, 1968, p.40.

¹⁰⁹⁵ .- ADB: *Reg.Grat 1501-13*, fol.209.

¹⁰⁹⁶ .- ACA- ANM: *Joan Robert manual. anys 1510-1513* fol. 185 v. MADURELL, 1970, p. 117. SOLER, 1991.

¹⁰⁹⁷ .- ACA: *Registre de Cancilleria, Diversorum Sigilli Cominis*, XIV fol.54. BARTRÈS-MANAU, 1986, p.68-72.

¹⁰⁹⁸ .- ACA: *Registre de Cancilleria, 3982. Diversorum del Príncep Felip (1551-1554)*, fol.224. BARTRÈS-MANAU, 1986, p.68-72.

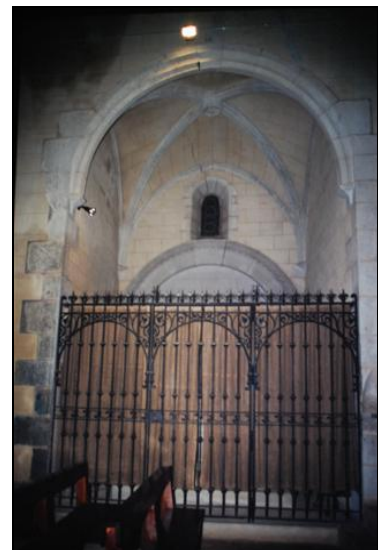
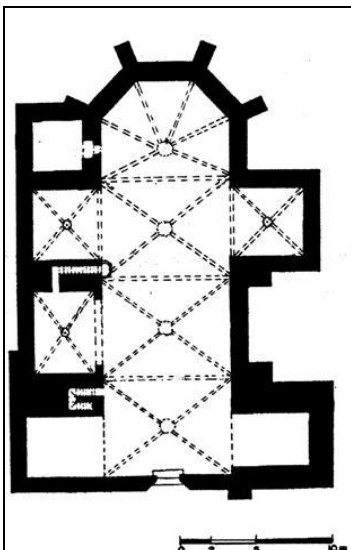
¹⁰⁹⁹ .- AHPB: *Jaume Sastre (menor), lligall 7, manual 50, any 1561*, fol.4. MADURELL, 1948, núm.134, p. 190. MADURELL, 1970, doc.41 p.174-178.

de amplària y dos palms més baixa y de la mateixa pedra y també picada com aquella y ab los matexos portals, finestres, sacristia, chor, capelles, trona, escalas, voltas, arcadas, crueres, claus y altres coses, acceptat emperò que lo dit mestre Pere Blay no sie obligat ni se entengue que haja de fer las fons del baptisme, ni piques de aygua beneyta, ni peus de retaules, ni de altres, sino tant solament lo contengut en la present capitulació, que com en lo portal de la sglésia parrochial de Arenys està sculpida la ymatge de sanct Martí, que en lo present sglésia hi stiga la ymatge de sanct Andreu y que las capellas prop del cap del altar sien y tinguen de tou vint palms, de quadratura.”

L’obra es farà des “... del campanar de la sglésia vella vers sol yxent, restant dit campanar al sol devall de dita sglésia fahedora junt ab la paret de ponent. E que lo tou del campanar miri dins la sglésia çots la capella de dit campanar en lo cantó que mira vers mig jorn y sol ponent.”

El preu per fer l’obra va ser de 2.430 lliures de Barcelona pagadores en diferents terminis especificats en el contracte. El material a utilitzar serà la runa de l’església vella i pedra nova. La pedra picada hauria de ser de Montjuïc i la calç del Garraf o de Gavà i s’especifica que es portarà en vaixells fins la costa i amb mules fins a peu d’obra.

La pedra picada es va comprar al mestre de cases Joan Safont ja que el 27 d’agost de 1569 es va signar una àpoca pel valor de 100 lliures per la qual els jurats li van pagar els nòlits del transport.¹¹⁰⁰

Església gòtica de Sant Andreu de Llanerres.

[Dibuix i fotografies: J.Graupera]

Les obres ja estaven acabades el 30 de març del 1574 perquè es signa la llicència que atorga el bisbe Martí Martínez del Villar per a la benedicció de l’església de Sant Andreu de Llanerres als preveres que serveixen l’església: Antoni Tries vicari i Amador Campins i mossèn Antoni Bonutell.¹¹⁰¹

L’església parroquial de Sant Andreu de Llanerres és d’una sola nau amb tres crugies i un absis pentagonal i es troba coberta amb voltes de creueria. En el primer tram hi ha dues capelles laterals que dibuixen un creuer en planta. Al tram del mig, hi ha solament una

¹¹⁰⁰.- AHPB: *Jaume Sastre (menor), lligall 3, protocols anys 1569-70*. Cancel·lat el 15 de març del 1574 de 1574 en poder del mateix notari. MADURELL, 1970, doc.45, p.182. Veure doc. 40.

¹¹⁰¹.- ADB: *Reg, Grat. 1566-75*, 2 part, fol.130.

capella lateral a l'esquerra, separada de l'anterior per un muret que encabeix una escala que dona accés a la trona. Al peu de l'edifici es conserven les dues capelles de l'església anterior cobertes amb volta de canó apuntada i en la del lateral esquerra hi ha l'escala per accedir al cor.

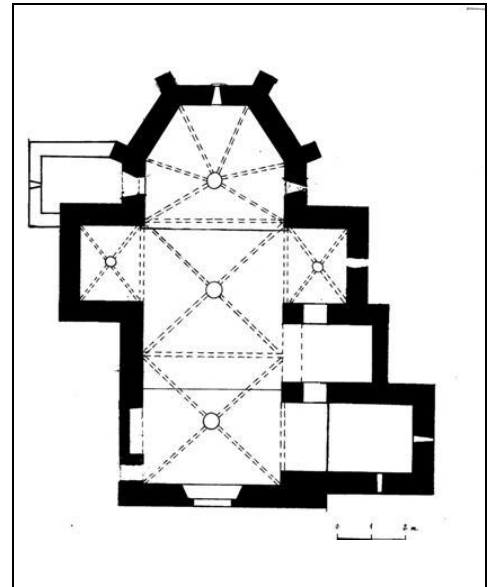
Sant Andreu d'Òrrius (1567- 1571)

Aquesta parròquia depenia de l'església de Sant Julià d'Argentona, però amb caràcter de parròquia o ajut rural amb dret a cementiri propi. Malgrat tot, fins a finals de l'Edat Mitjana no tenia sacerdot propi i era servida des de la matriu com a sufragania d'Argentona. L'any 1023, apareix documentada per primer cop, quan el comte Berenguer Ramon I amb la seva família van vendre a Guadalt, l'església de Sant Andreu d'Órrius la qual pertanyia a la jurisdicció del castell de Sant Vicenç.¹¹⁰²

A la primera visita pastoral documentada a l'any 1379, consta que l'església tenia un altar, ornaments, fonts baptismals i la Sagrada Eucaristia, tot en perfecte estat.¹¹⁰³ El 9 de desembre del 1443, Berenguer Lledó, beneficiat de l'altar de Sant Llorenç de la parròquia d'Argentona i servent de Sant Pere de Clarà, va demanar juntament amb el rector d'Argentona, Mateu Serra, poder dir missa els dies de festa i els diumenges, una a Clarà i una altre a Órrius.¹¹⁰⁴ En la visita del dia 25 de setembre del 1421, el visitador descriu l'altar major: "*Visitavit postea altare Sancti Andree, quod est lapideum cum ara cinsera consecrata et cum quatuor lineis..*".¹¹⁰⁵ L'any 1438 es va requerir als parroquians que contribuïssin des de la data de la visita (8 de març) fins a Tots Sants amb una quota addicional per sufragar certes obres que no s'especifiquen però que devien ser obres de remodelació del teulat.¹¹⁰⁶

El 1514 es va procedir a la construcció d'un altar per part de l'arquitecte Pere Tremolar, amb dificultats dels obrers de la parròquia per poder pagar el preu de 40 lliures i 4 quarteres de forment.¹¹⁰⁷

Pel desembre del 1567 es va signar el contracte entre els obrers i el mestre d'obres de Mataró Joan Salvador per obrar l'església parroquial,¹¹⁰⁸ i pel gener de 1568 es van reunir 14 homes tots residents a Órrius per tal de fer-se prestar 58 lliures per pagar les obres de l'església segons signat en l'acord de feia un mes¹¹⁰⁹. El visitador diocesà no va donar llicència per a l'engrandiment de l'església, fins el 1570 a petició feta pels parroquians

Església gòtica de Sant Andreu d'Òrrius.

[Dibuix: J.Graupera]

¹¹⁰².- ACA: *Pere III (1366-67)*, fol 144.

¹¹⁰³.- ADB: *Visites pastorals* vol.8, fol. 15r-15v.c. BENITO,1988, doc.50, p.301-302.

¹¹⁰⁴.- ADB: *Visites pastorals* vol.11, fol.100r-101r. BENITO,1988, doc.72, p.310-314.

¹¹⁰⁵.- ADB: *Visites pastorals* vol.14, fol. 343r-347v. BENITO,1988, doc.92, p.342-343.

¹¹⁰⁶.- ADB: *Visites pastorals* vol.15, fol.472 v. PADILLA-VIVES, 1983, p.15.

¹¹⁰⁷.- AHPB: *Benet Joan*, lligall 9, manual 14, any 1514. MADURELL,1970, doc.20, p.152-153.

¹¹⁰⁸.- ACA-ANM.: *Notari Joan Cortell, Manual 51 Liber XI notularum 1512-1581*.

¹¹⁰⁹.- APCFO. ROQUÉ,1998, p.27-28.

d'Órrius l'any anterior.¹¹¹⁰ En la visita pastoral del 1574 consta l'existència d'un retaule major amb la imatge de Sant Andreu i dues capelles laterals dedicades a la Mare de Déu amb la corresponent imatge i un altre altar amb retaule pintat dedicat a Sant Sebastià.¹¹¹¹

El 20 de maig de 1579 els parroquians d'Órrius realitzen tota una sèrie de queixes per tal de demanar la independència d'Argentona. Coneixem gràcies a aquests documents que l'església d'Órrius tenia al seu càrrec divuit o vint cases. Els parroquians es queixaven que la distància entre Argentona i aquesta població era prou considerable com perquè a l'hivern i època de pluges i mal temps fos molt difícil que els capellans d'Argentona pugessin arribar amb certa facilitat a Órrius per celebrar els oficis divins. Les queixes van arribar a mans del Bisbe de Barcelona, el qual es va decantar per consumir la independència de les dues parròquies. El document que arribà al Bisbe estava signat pel Rector de la parròquia d'Argentona, els síndics, clavari i prohoms de Sant Andreu d'Órrius.¹¹¹² Aquesta independència, sembla ser però, que no es va poder produir, ja que el visitador diocesà en el 1601 dona a conèixer tota una sèrie de queixes dels parroquians degudes al fet que la independència amb Argentona no s'havia portat a terme.¹¹¹³ El 1683, l'església d'Órrius consta com plenament independent de Sant Julià d'Argentona.¹¹¹⁴

Durant el s.XVII i XVIII es comencen a construir les capelles laterals. El 30 de juliol de 1681, el visitador atorga llicència perquè es construeixi un altar en honor dels Sants Màrtirs, i la primera pedra va ser beneïda pel mateix rector d' Órrius.¹¹¹⁵ El 26 de juny del 1682, es torna a donar llicència per la construcció d'un altre altar dins de l'església, aquest en honor a Sant Abdon i Senen.¹¹¹⁶ I finalment, el 22 d'abril de 1698 el visitador dona permís per engrandir la capella del Sant Crist, amb la condició de que la rectoria annexa no es veies perjudicada.

Església gòtica de Sant Andreu d'Órrius.

[Fotografies: J.Graupera]

¹¹¹⁷ També en el s.XVII i XVIII es van demanar alguns permisos per obrir una sèrie de enterraments dins el subsòl de l'església. En aquest sentit, el 9 de novembre de 1699 es va atorgar permís d'enterrament a Bartomeu de Riudemeya i Bertomeu Guinart.¹¹¹⁸ D'altra banda el 26 de juliol de 1725 es va obrir la tomba de Francesc Reymir, pagès¹¹¹⁹ i el visitador diocesà va donar permís per beneir una campana el 14 d'agost de 1739.¹¹²⁰

El 2 de juliol de 1794 es crea la Confradia de la Nostra Senyora del Roser i es confirma la decisió el 26 de setembre del mateix any.¹¹²¹ L'any 1826 mossèn Bruquetes va construir el campanar i la façana. Pel que respecta a les capelles laterals, el 1926 se'n conservaven sis, dedicades el de la dreta al Sant Crist i els quatre de l'esquerra, el primer entrant, a la Mare de Déu del Roser, on s'hi conservava un retaule representant els misteris del Rosari; el segon

¹¹¹⁰.- ADB: *Spec. Off.* fol.237.

¹¹¹¹.- RoQUÉ, 1998, p.28.

¹¹¹².- ADB: *Spec. Off.* fol.237.

¹¹¹³.- ADB: *Visites pastorals* vol.58, fol.900.

¹¹¹⁴.- ADB: *Visites pastorals*, vol.72, fol.132.

¹¹¹⁵.- ADB: *Reg.Grat (1681- 88)*, fol.33.

¹¹¹⁶.- ADB: *Reg.Grat (1681- 88)*, fol.134.

¹¹¹⁷.- ADB: *Visites de l'oficialat,1698*, fol.28.

¹¹¹⁸.- ADB: *Reg.Grat (1693-1702)*,fol.31.

¹¹¹⁹.- ADB: *Visites de l'oficialat 1728*,fol.56.

¹¹²⁰.- ADB: *Reg.Grat(1734-48)*.fol.442.

¹¹²¹.- ADB: *Reg,Gra t(1792-99)*,fol.403

dedicat als Sants Màrtirs; el tercer a Sant Sebastià, que segons sembla era el més ric en ornamentació i el quart al Sagrat Cor, construït el primer quart del segle XX.¹¹²²

El 1981, el Rector Mossèn Joan Capell i Gorina va realitzar unes obres de restauració de la Capella de Nostra Senyora del Roser, en les mateixes, un cop tret l'arrebossat que amagava la construcció, va quedar al descobert l'aparell dels murs que portava a pensar que aquella capella era el vestigi de la primitiva església medieval. El projecte de reforma va consistir en realitzar un buidat de la junta de les pedres i una reforma de l'enllosat. La inutilització del enllosat existent i el procés de realitzar la nova pavimentació va permetre descobrir un mausoleu de la Família Conill i un tresor de monedes comtals de Billó encunyades en temps de Berenguer Ramon I i Ramon Berenguer I. Aquesta troballa va arribar a coneixements del Sr. Pau Ubach del Grup Arqueològic del Museu Municipal de Vilassar de Dalt, el qual va notificar la troballa al Dr. Manuel Riu del Departament de Història Medieval de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. La troballa i el fet que coincidís amb les obres de remodelació del temple va portar a iniciar una campanya d'excavacions. La Direcció General del Patrimoni Cultural va dictaminar una resolució en data del 27 de gener de 1982, per la qual es feia càrrec de les excavacions el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. La Direcció Tècnica de l'excavació va ser encarregada a J.I. Padilla i Lapuente i la campanya d'excavacions es va dur a terme entre el 28 de gener al 22 de febrer de 1982 i publicada més tard.

L'edifici parroquial de Sant Andreu, construït al s.XVI és d'una sola nau (16 x 5'50 metres) coberta per una volta de creueria de tres trams. El nou edifici apareix com a conseqüència de l'ampliació pel mur nord de la nau preromànica que encara existia, el absis de la qual acabarà sent integrat en el futur edifici gòtic com a capella sota l'advocació del Roser. A les claus de volta es troben representades les imatges de sant Andreu, a l'absis, l'escut de Catalunya, en el tram central i l'escut de la vila, al tram de sobre el cor. A la capçalera, els nervis radials ramificats des de la clau de volta, descansen en uns permòdols decorats amb testes humanes, que a criteri de l'historiador local J.M. Roqué representen: el mestre de cases Joan Salvador, els síndics, i els obrers de la parròquia que foren els artífexs del nou edifici. A la nau central hi ha adossades dues capelles laterals, cobertes també amb

Església gòtica de Sant Andreu d'Òrrius.

[Fotografies: J.Graupera]

¹¹²².- CABANYES, 1925.

volta de creueria, que dibuixen en planta un creuer. La capella de la dreta presenta una imatge de sant Sebastià a la clau de volta i a les impostes dels dos arcs del creuer hi figuren les representacions del tetramorf o símbols dels quatre evangelistes. Als peus de l'església s'alça un cor amb una clau de volta representant el sant Pare amb la inscripció que testa el final d'obres: “ + BALTASAR FEMADAS, CENDIC DE ORIVS Y ANTIC BASA Y IAVME FEMADAS OBRES” amb la data del 1571 en un filacteri.

Sant Martí de Teià (1574-1581)

La parròquia de Teià, apareix documentada per primer cop el 21 de desembre del 965, quan els almoiners de Mir, van lliurar a la Santa Creu de la Seu de Barcelona, l'església de *Taliano* amb la seva parròquia, delmes i primícies.¹¹²³ Les visites pastorals ens parlen d'una església de tres altars, l'altar major dedicat a Sant Martí i els dos laterals a Maria Magdalena i a Sant Antoni respectivament.¹¹²⁴

Aquesta parròquia romànica devia tenir una sola nau, i durant el període baix medieval, es devien obrir capelles laterals amb la finalitat d'engrandir-la. En la visita pastoral del 21 d'agost del 1425, hi consten, l'altar major de Sant Martí, l'altar de Santa Magdalena, l'altar de Sant Joan, l'altar de Sant Abdon i Senen, i el de Sant Antoni.¹¹²⁵ Aquesta antiga església romànica es va enderrocar quan es va edificar la nova església gòtica, el 1574. En el contracte s'especifica que *“E més avant que lo dit mestre Antoni Mateu hage de derrocar a ses pròpies despeses la sglésia vella de dita parrochia y campanar y fer la scombra y treure tota la terra del lloch ahont se haurà de fer y edificar la dita sglésia nova, la qual terra pugue llansar en lo lloch ahont a ell més li convindrà sols sie fora de dita sglésia”*.¹¹²⁶

En la visita pastoral del 7 de maig del 1574 es descriu la parròquia romànica com un temple vell i petit, on no hi cabia la gent, això obliga a donar l'ordre d'ampliar l'edifici. També es dona ordre de reparar la rectoria.¹¹²⁷ El contracte per edificar el nou edifici gòtic es va signar el 31 d'agost de 1574 entre el rector, batlle i síndics de dita parròquia i el mestre de cases Antoni Mateu.¹¹²⁸ En el contracte s'especifica que l'obra s'haurà d'acabar en 8 anys i es construirà *“... de la altària, largària y amplària y del matex modo, forma y trasa que està feta y fabricada la sglésia del monestir de Nostra Senyora dels Angells de la present ciutat de Barcelona.”* . També haurà d'obrar un campanar i una sagristia entre contraforts i s'especifiquen també els materials que s'utilitzaran : *“... claus aresades, cruers, trona, cor y capelles ab sos graons...”* de pedra picada i les baranes del corredor amb rajola de pla i guix. Pel que fa al portal haurà de ser de *“... pedra picada de la hetxura y trasa del portal de la sglésia de les monjes de santa Elisabet de la present ciutat de Barcelona, de la altària y*

Església gòtica de Sant Martí de Teià.
[Fotografies: J.Graupera]

¹¹²³ .- ACB: *Liber IV Antiquitatum*, doc.56.

¹¹²⁴ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.8, 9-10v .

¹¹²⁵ .- ADB: *Visites pastorals* 15, 8r-9v.

¹¹²⁶ .- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12 (1574), manuscrit 25, fol73. Publicat per MADURELL,1970, doc.47

¹¹²⁷ .- ADB: *Visita pastoral vol.44*, fol.13. MÀRIA, vol.II p.368 .

¹¹²⁸ .- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12, man. 25, any 1574. Madurell,1948, doc.155, p. 192. MADURELL,1970, doc. 47, p.184-187. MADURELL, 1948, doc. 155, p. 192. Veure doc.45 i 46.

almplària que serà menester y la obra requerirà, ab un sant Martí de bulto a cavall sobre lo dit portal y ab un portalet petit de sis fins en set palms de amplària al costatde dit sglésia en lo lloch que li serà designat.”

Els parroquians hauran de proporcionar-li la pedra de Montjuïc però les despeses de picar-la aniran a càrrec del mestre Mateu. També li han de proporcionar la calç, rajoles, aigua, sorra, fusta, cabassos, etc, “...de tal manera que lo dit mestre Antoni Mateu no hage de posar en la dita obra sinò tan solament les mans de picar y asentar dita obra. El preu estipulat és de 2500 lliures i també es detallen els terminis i les quantitats que es pagaran. El mestre de cases Antoni Mateu viurà amb la seva família en una casa pagada pels parroquians. Uns dies després d’haver signat el contracte, el 10 de setembre de 1574, es va donar llicència eclesiàstica als jurats, prohoms de la universitat i singulars de la parròquia de Sant Martí de Teià per reedificar l’església.¹¹²⁹

Al llarg dels vuit anys que durarà l’obra, es signen una sèrie de contractes i èpoques que testen l’evolució dels treballs. El 7 de juny del 1575 es va signar un contracte pel subministrament de pedra picada entre el rector, batlle i síndics de dita parròquia i el mestre de cases Joan Safont, on s’especificquen les pedres que comprarà i el recorregut del transport fins parròquia.¹¹³⁰ També del 23 d’octubre de 1577 es conserva una època signada pel mestre de cases Antoni Mateu amb els prohoms i síndics de Sant Martí de Teià per una quantitat a compte per la construcció de l’església parroquial.¹¹³¹

En la visita pastoral del 3 de desembre de 1578, el delegat episcopal sols va poder visitar l’altar major, ja que els altres estaven destruïts per tal de facilitar la construcció de la nova església.¹¹³² El 13 d’agost del 1579 es signa una altra època per una quantitat a compte per la construcció de l’església parroquial,¹¹³³ i del 18 de novembre del 1579 s’ha conservat un contracte signat pel rajoler Pere Simó pel subministrament de material ceràmic.¹¹³⁴

El 13 de juny de 1581 es va emetre un requeriment del mestre de cases Antoni Mateu efectuat pel síndic Jaume Valls i del cosíndic Bernat Vinyals, sense que s’explicitin les causes.¹¹³⁵ Malgrat tot, en coincidir aquesta data amb els vuit anys especificats en el contracte per l’acabament de les obres fa suposar que el motiu del requeriment sigui aquest.

Entre els anys 1581 i 1588 encara s’estava construït la sagristia.¹¹³⁶ i el 9 de maig del 1583 s’estava fent un cancell de fusta davant la sagristia per col·locar un llit pel rector o els obrers per vetllar la sagristia mentre duressin les obres.¹¹³⁷ Finalment, el 16 de novembre de 1588 s’obliguen a fer les portes del temple sota pena d’excomunió.¹¹³⁸

El temple de Teià és d’una sola nau de cinc crugies amb capelles laterals entre els contraforts i absis poligonal pentagonal. La nau i les capelles laterals estan cobertes amb volta de creueria amb nerviacions que arrenquen de culs de llàntia i presenten claus

¹¹²⁹.- ADB: *Reg. Grat. 1570-1575*, fol.163. MÀRIA,1994.

¹¹³⁰.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12, man. 27, any 1575 fol.32. MADURELL, 1948, doc.157, p. 192. MADURELL,1970, doc.48, p.187-188.

¹¹³¹.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 13, man. 32, any 1577. MADURELL,1970, doc.51, p.190. Veure doc.47 i 49.

¹¹³².- ADB: *Visites pastorals* vol.45, fol.7 (3/12/1578).

¹¹³³.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 14, man. 37, any 1579. MADURELL,1970, doc.53, p.190-191. Veure doc.51.

¹¹³⁴.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 14, man. 38, any 1579, f.47 v. MADURELL,1970, doc.54, p.191-192. Veure doc.52.

¹¹³⁵.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 15, man. 43, any 1581. MADURELL,1970, doc.58, p.202. MADURELL,1948, p.194, núm.169.

¹¹³⁶.- ADB: *Visita pastoral* vol.44, fol.53. MÀRIA, 1994, vol.II, p. 368.

¹¹³⁷.- ADB: *Visita pastoral* vol.46, fol.2. MÀRIA, 1994, vol.II, p. 368.

¹¹³⁸.- ADB: *Visita pastoral* vol.49, fol.142. MÀRIA,1994, vol.II, p. 368.

esculpides. Sobre les capelles laterals hi ha una galeria que recorre tot el perímetre de la nau excepte l'absis amb un cor de balconada sobre l'entrada principal. El portal, amb pilastres i frontó, és de tipus renaixentista obrat " *a la romana* ". A principis del s.XX, es va substituir el petit finestral d'ull de bou de la façana, situat a forma de rosassa per un finestral neogòtic.

Església gòtica de Sant Martí de Teià.
[Plànol: Mària, 2002 - Fotografies: J.Graupera]

Sant Vicenç de Montalt (1591 -1597)

La parròquia de Sant Vicenç de Montalt s'esmenta en la documentació per primer cop el 8 de novembre del 1169, en l'establiment d'unes terres.¹¹³⁹ Aquesta capella apareix amb el nom de Sant Vicenç de "Callis" o Caldes. En els primers documents es cita també amb el nom de Sant Vicenç de Llanereres, com és el cas de l'establiment de Berenguer i Tensaria realitzat per Guillem de Castellvell i la seva muller Blasdida.¹¹⁴⁰ A partir d'aquests documents, podem saber que pertanyia al castell de Mataró i tenia categoria de parròquia sufragània de la de Sant Andreu de Llanereres i el seu terme comprenia els actuals municipis de Caldes i Sant Vicenç de Montalt. D'aquest terme parroquial, l'any 1379, es va segregar la parròquia de Caldes. I el 13 d'abril del 1584, Sant Vicenç es va segregar de la parròquia de Llanereres.¹¹⁴¹

Segons la visita pastoral del 21 de juliol del 1427, efectuada pel delegat del bisbe Pere Coloma, l'església tenia un sol altar de pedra consagrat, dedicat a Sant Vicenç. En aquesta església no s'administraven els sacraments

Església gòtica de Sant Vicenç de Montalt.
[Fotografies: J.Graupera]

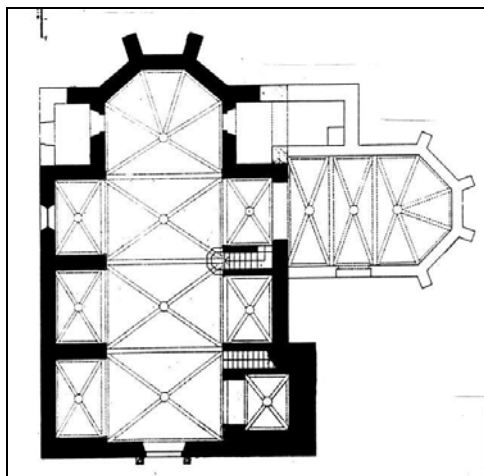
¹¹³⁹.- ACB: *Spec Offic.*, fol. 248.

¹¹⁴⁰.- ACA: *Doc. Núm.185 d'Alfons I.*

¹¹⁴¹.- VILARDEBÓ, 1926d, p.707.

sinó solament el dret a sepultura.¹¹⁴² En la visita pastoral del 20 de setembre del 1446, Bernat Frare, delegat del bisbe de Barcelona Jaume Girard, va ordenar la reparació de la teulada i va manar també que fessin una arcada i un portal. Va donar de temps fins la festa de Sant Joan i una pena de 25 lliures, si no complien l'ordre.¹¹⁴³

El fet de fer l'església nova no es comença a plantejar fins després que s'hagués assolit la independència de Llavanes. El 20 de novembre de 1588 es redacta una acta de determinació dels parroquians de Sant Vicenç de fer una església nova.¹¹⁴⁴ I el primer de febrer de 1589 es realitza l'acta de talla feta pels parroquians per obrar l'església. El nou temple va ser contractat el 8 d'abril del 1591 pels parroquians de Sant Vicenç de Montalt Pere Rossell i Pere Saurí en nom del rector Bartomeu Catà i els obrers de la parròquia Miquel Rossell i Jaume Valls amb el mestres de cases de Calella Joan Torres i el seu fill Dionís Torres.¹¹⁴⁵ Aquests es comprometen a fer el nou edifici en deu anys i segons les condicions que li exigeixen els obrers de la parròquia. Com en els altres contractes es detallen el gruix dels murs i els fonaments, i l'amplada de la nova església que havia de ser de "*...de llargària cent y dos palms, y de emplària, de tou, trenta quatre pams de cana barcelonesa, és a saber, dintre dita iglésia.*". També tindrà sis capelles i dos sagristies i cada una un finestral i un graó de pedra amb una profunditat de quinze pams.

Església gòtica de Sant Vicenç de Montalt.
[Fotografies: J.Graupera ; Plànol: SOLER, 1991]

L'església ha d'estar coberta amb volta de creueria i les sagristies amb volta grassa. També s'especifica que s'ha d'obrar una trona amb pedra de Montjuïc amb una escala per accedir-hi. El portal cal que es faci a la romana com el de sant Cebrià de Vallalta però amb una imatge de Sant Vicenç. Entre altres detalls tècnics dels teulats i els materials a emprar s'especifica que s'ha d'obrar també una pica d'aigua beneïda amb pedra de Montjuïc, un campanar i un cor alt a l'entrada.

Pel que fa a les despeses, aniran a càrrec dels mestres de cases tant la compra de pedra a les pedreres de Barcelona com els nòlits del seu transport a peu d'obra i les despeses dels materials de construcció (cordes, síndries etc...) però se'ls ha de proporcionar

¹¹⁴².- ADB: *Visites pastorals vol.15*, fol.69r. BENITO, 1988, p.73.

¹¹⁴³.- ADB: *Visites pastorals vol.19*, fol.56r. Agraïm la regesta a P.Benito.

¹¹⁴⁴.- ACA- ANM: *notari Perot Despuig*, sèrie 143 (20 de novembre de 1588).

¹¹⁴⁵.- ACA- ANM: *notari Perot Despuig*, sèrie 143 (8 d'abril de 1591). MADURELL, 1970, p. 116; Soler, 1991.

la calç, la pedra basta pels murs, l'aigua i la fusta. El preu pagat en diversos terminis va ser de 2500 lliures.

L'11 de juny de 1591, el Vicari General va donar llicència per fer l'església nova i posar la primera pedra " *Licentia dirruendi ecclesiam parrochiam sancti Vicenty de Llevaneres et eim de novo reedificandi et ampliandi* ", ¹¹⁴⁶ i el 29 d'agost del 1591 es va començar a obrar la nova parròquia amb l'acte de benedicció de la primera pedra " *En nom de Nostre Senyor Deu Jesuchrist y de la Verge Maria y del gloriós Sanct Visent Patró nostre, quels plàsia dar bon principi y acabament en la fàbrica de la iglesia nova, la qual fonch donada a fer per lo rector y hobres y sindichs a mestre Dionís Torres de la vila de Calella y per dit Torres comensada lo dia de sanct Joan Degollatis .XXVIII d'agost Any de nostre Senyor MDLXXXI*". ¹¹⁴⁷

El 2 d'octubre de 1591, segons consta en una àpoca, es van pagar 2 lliures i 11 sous per llogar la casa pel mestre Torres. El 21 de juny de 1592, es van pagar 1 lliura, 5 sous i 6 diners als serradors per la fusta emprada. El 14 de juliol de 1592 es van pagar 40 lliures més a Miquel Janer per l'hort per fer l'església. ¹¹⁴⁸

El 13 de novembre de 1592 s'emeta l'ordre d'acabar la capçalera de l'església nova per tal de poder transferir l'altar major i poder celebrar missa, ¹¹⁴⁹ però la primera missa no la tenim documentada fins el 27 d'abril de 1597 i va ser oficiada pel frare de l'orde dels agustins Antoni Morató. ¹¹⁵⁰ I entre el 1598 i 1599 s'estava obrant el portal nou de l'església realitzada pel mestre Joan Costa, picapedrer de la vila de Torroella de Montgrí. El preu va ser de 100 lliures i la parròquia i el mestre Torres havien de pagar en comú les despeses i els ports des de allí a Torroella. ¹¹⁵¹

L'església de sant Vicenç de Montalt és d'una sola nau amb absis pentagonal amb tres capelles per banda entre contraforts. Tota l'església està coberta amb volta de creueria obrada amb pedra de Montjuïc. Les importes de l'església i les mènsules d'arrencament dels arcs estan decorades amb capitells toscans, fet que apunta a un classicisme ornamental del

Església gòtica de Sant Vicenç de Montalt.

[Fotografies: J.Graupera]

¹¹⁴⁶.- ADB: *Reg.Grat*, 1588-91, fol.136v 137.

¹¹⁴⁷.- Madurell, 1970, p. 116; SOLER, 1991. Veure doc. 54.

¹¹⁴⁸.- APSVM: *Llibre d'eleccions dels administradors*.

¹¹⁴⁹.- ADB: *Visita pastoral*, vol.50, fol.461. MÀRIA, vol.II p. 372.

¹¹⁵⁰.- APSVM: *Llibre d'eleccions dels administradors*.

¹¹⁵¹.- APSVM: *Llibre de comptes* 1620-1644.

renaixement. Les claus de volta presenten diversos sants i els emblemes heràldics de Barcelona i Catalunya. La façana presenta una portada “a la romana” i a sobre una rosassa i un matacà.

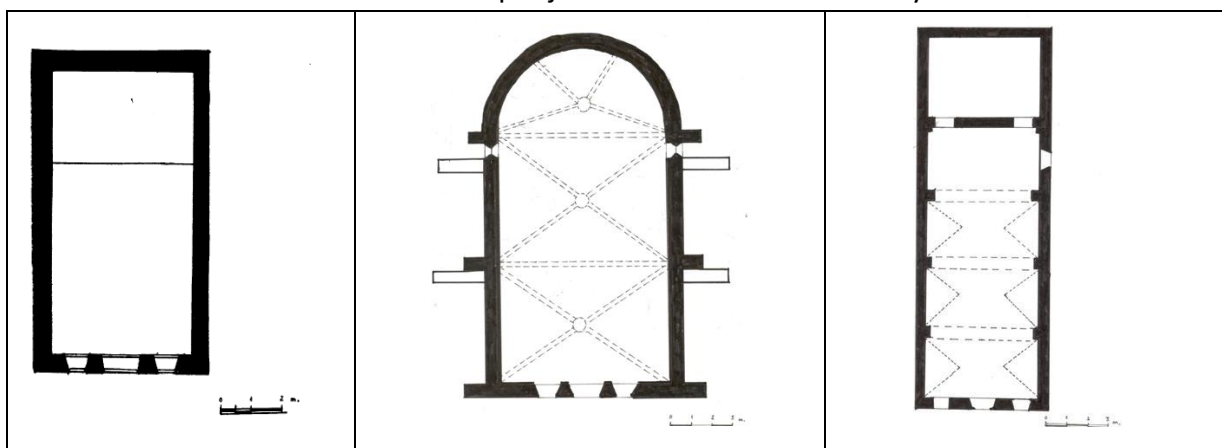
4.- Les advocacions a Sant Sebastià i Sant Llop per protegir de la pesta i les advocacions marineres contra els temporals.

Des de “lo mal any primer” de 1333 i la pesta negra del 1348, la població es va veure afectada per diverses crisis de subsistència que portaven associada una crisi de mortalitat catastròfica. La pesta a Catalunya i va ser present de forma endèmica a la baixa edat mitjana assolint-se el punt més baix a nivell demogràfic a finals del s.XV. Segons Nadal, les xifres a nivell català del foc del 1497 són les més baixes de totes amb 62.234 focs censats a Catalunya enfront els 104.069 focs del 1365.¹¹⁵²

En aquesta situació, l’advocació a San Sebastià apareixerà com un culte preventiu i profilàctic contra la mortalitat de la pesta. L’origen d’aquesta creença prové de Roma que patí una pesta terrible l’any 680. Per aquest motiu li bastiren un altar i aquest fet va provocar el cessament de l’epidèmia. D’aquí que sant Sebastià, al costat de sant Roc (16 d’agost), siguin advocats contra la pesta, el còlera i altres mals contagiosos. La seva llegenda fou popularitzada al s. XIII, amb la *llegenda àuria* de Jaume de Voragine.¹¹⁵³ Sant Llop és una altre dels sants amb una funció profilàctica, ja que defensava de l’atac de llops, calmava la por dels nens i prevenia les malalties febrils i les convulsions d’aquestes. Malgrat que a aquesta advocació se li atribueix un origen franc, no apareix documentada una ermita dedicada a ell fins el s.XV, a Dosrius..¹¹⁵⁴

La majoria de les capelles de la comarca dedicades a sant Sebastià i Sant Llop apareixen documentades a inicis del s.XVI i no hi constància de cap ermita dedicada a sant Roc.

La capella de Sant Sebastià de Cabrera va ser erigida entre els anys 1507 i 1508. El 9 d’abril de 1507, el Vicari general va donar llicència als jurats de la parròquia de Sant Feliu de Cabrera per construir una capella en honor a sant Sebastià en l’anomenat Coll de la Pera.¹¹⁵⁵ El 10 de setembre de 1508 consta que ja estava acabada.¹¹⁵⁶ L’any 1936 va ser cremada i

Planta de les ermites de Sant Sebastià de Cabrera, de Vilassar i de Llanerres

[Dibuix: J.Graupera]

¹¹⁵².- NADAL,1983.

¹¹⁵³.- RÉAU, 2002, p.193-203.

¹¹⁵⁴.- RÉAU,2001, p.285-286.

¹¹⁵⁵.- ADB: *Reg. Grat.* (1585-89), fol.194]; AHCB: Mas: Notes històriques... vol. VIII, p. 129 v.

¹¹⁵⁶.- ADB: *Visites Pastorals* 28, fol.117.

abandonada.¹¹⁵⁷ La capella és d'una sola nau (8'74 x 4'60 mts) i apareix arrebossada i pintada de blanc per dins i per fora. En l'interior, es conserva una sanefa geomètrica, datable de finals del s.XIX o principis del XX, de tons grisos i ocres amb creus vermelles intercalades que a forma de cornisa segueix tota la nau. Aquest mateix motiu ressegueix el perfil de la volta en les parets de l'altar i la capçalera. La façana presenta una porta central adovellada amb dos finestres rectangulars a banda i banda. Sobre el portal apareix una rosassa que devia tenir uns motius ornamentals gòtics però que ara es troba en molt mal estat de conservació. El campanar, sobre del portal, és de cadireta amb una sola campana. El sostre és de volta de canó rebaixada i la coberta és de teules a doble vessant.

La capella de Sant Sebastià de Llavaneres va ser construïda l'any 1508. Segons consta en un document de l'11 de novembre de 1508, el visitador, el bisbe d'Hipona, consagra la capella i descriu que hi havia un retaule i un altar de pedra.¹¹⁵⁸ L'any 1596 es van fer obres que van consistir en la restauració dels murs i la construcció de bancs d'obra i fusta¹¹⁵⁹ També consta, el 9 de maig de 1574, que la capella feia funcions de parròquia ja que l'església parroquial estava construint-se de nou.¹¹⁶⁰

La capella de Sant Sebastià d'Argentona apareix esmentada per primer cop el 12 de febrer de 1532 en la creació d'un benefici a sant Sebastià i als sants Innocents, per Antoni Llentisclar. El patronat del mateix va recaure en el seu nebot Marc Llentisclar, hereu i propietari del Mas Llentisclar del veïnat de Clarà.¹¹⁶¹

La capella que tenim més documentada és la de Sant Sebastià de Vilassar. Aquesta es troba situada a dalt d'un puig que separa els actuals termes municipals de Cabriels i Vilassar de Dalt, davant del cementiri municipal. Les primeres notícies de la capella daten de l'any 1570, quan es registren diferents pagaments per a les obres de la capella,¹¹⁶² i a partir del desembre del mateix any, apareix documentat en diferents pagaments el mestre de cases Joan Garriga com a responsable dels treballs de construcció.¹¹⁶³

¹¹⁵⁷.- MODOLELL, 1993, p.254.

¹¹⁵⁸.- ADB: *Visites pastorals*, vol.29, fol.120. SOLÀ,1968, p.106.

¹¹⁵⁹.- SOLÀ, 1968, p.107.

¹¹⁶⁰.- ADB: *Visites pastorals*, vol.44, fol.22.

¹¹⁶¹.- ACB: *Spec. Offici.*, fol 235. MAS, 1921 b

¹¹⁶².- "A Pere Joan Mas 5 ll(iures) per 5 pins per l'obra de Sant Sebastià . A Bertomeu Vehil 1 ll(iures) i 10 s(ous) per adobar una bota per tenir aigua a St.Sebastià y per fer 3 padreres. Al mestre Joan Garriga 40 ll(iures) per la primera paga per fer la capella de s.Sebastià. " (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). El 9 de juliol de 1570, "Los jurats Jaume Refar y Bernat Pi, obrers pagan a Cebrià Gemmir alies Roldors 10 ll(iures) per la obra de serrás que feu per S.Sebastià.". [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.82]- (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). En la mateixa data, "los jurats jaume refar y bernat pi firmen rebuda de 14 ll(iures) 6 s(ous) del baci de s.sebastià. pagan a pere mas 5 lliures per 5 pins i a bertomeu vehils 30 sous per adobar una bota per tenir aigua i per fer 3 pedreres". [APSGV: *manual 18 (1516-1609)*, fol.83] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136) i el 22 d'octubre de 1570 "Los dits jurats manllevan a Pere Joan Mas qui les dona graciosament 100 ll(iures) per la obra de s.Sebastià qui las hi tornaran del preu de la cera venuda a Mn Pasqual, Mn. Serra y Mn Cabanyes candelers de Barcelona. (En una nota marginal consta se tornaren les 100 lliures que serviren per s.Sebastià". [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.83] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136).

¹¹⁶³.- Pel desembre de 1570, "Reben de Antoni Noguera alies Grau clavari 27 ll(iures) que les entre a J.Garriga" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.73] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). L'any següent, el 1571, "Entregan a M.J.Garriga 40 ll en presencia del rector" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.83] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). El 29 de març de 1571, "Entren a M.J.Garriga 10 lliures a porrata del que se li deu per la obra de s. Sebastià" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.83] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). L'1 d'abril de 1571, "Han donat al m(estre) .J(oan) Salvador Garriga per la obra de s.Sebastià 20 ll(iures) 4 s(ous). 84 (diners) se li queda a deure del compliment de 125 ll(iures) per dite capella.". [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.84] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). L' 1 de juny

Les obres de la capella van durar durant tot l'any 1571, i entre l'any 1572 i el 1573 es procedia ja a l'enrajolat del paviment segons les despeses de construcció.¹¹⁶⁴ Les obres devien tenir un ritme intermitent o es degueren alentir sovint ja que encara consta que hi estaven treballant els anys 1576 i 1578.¹¹⁶⁵ La capella de sant Sebastià de Vilassar és d'una sola nau i estava construïda amb voltes de creueria gòtiques, els arcs acabaven a les parets amb culs de llàntia. Tenia tres claus de volta decorades, la del presbiteri tenia la imatge de sant Sebastià, la del centre una gerra i la del cor el sagrat nom de Jesús. La porta es troba decorada amb una espècie de petxina en el timpà. A l'exterior hi ha una finestra espitllorada a banda i banda del mur lateral a l'alçada de l'inici de l'absis realitzada l'any 1768. Originalment tenia 6 contraforts, (3 a cada banda) i se'n va afegir un més a cada banda en una reforma del 1750.¹¹⁶⁶ La capella va ser profanada i destruïda en el fets de la guerra civil de l'any 1936 -1939. L'any 1960 es va produir la seva reconstrucció i fou reconciliada l'any 1961.

Referent a Sant Llop, tal com hem avançat anteriorment, la única documentada és la capella de Sant Llop de Dosrius. Aquesta s'esmenta per primera vegada l'11 de setembre de 1508 en la visita pastoral de bisbe Enric de Cardona. "*Visitavi capella heremitana sub invocatione sanctos Luppi et Eulalie infra dicta parrochia. Inmenis dicta capella bonas portas habentem ... Est inea altare lapidem cum ara consecrata cum imaggis tribus cum pallio lineo albo cum duobus candelabrus ligneis et ferreis in postnia ante retabulum et suprarello albo ... Et fabris prope in latere dicte capelle est domus quedam heremite qui solte manuseme dicta capella.*"¹¹⁶⁷

Al ser una comarca marítima, apareixen en el Maresme una sèrie de santuaris que es convertiran en un lloc de pregària pels mariners. Molts d'ells seran utilitzats per demanar l'ajut enfront a les adversitats del mar (temporals, naufragis...) o l'atac de la pirateria musulmana (magrebina, turca...) que cada cop més es farà més present en el s.XVI. D'aquests exvots es conserva, provinent del Maresme, la coneguda "Coca de Mataró", actualment conservada al Museu de Rotterdam, que reproduïx un vaixell de vela de dos pals, d'eslora molt curta en relació a la mànega, de força calat, amb cobertes molt altes i amb una capacitat de 200 a 400 tones de càrrega. Aquest exvot sembla que provenia de

de 1572 "*Gabriel Pi, forner y Toni los jurats de Vilassar pagan al mestre de cases Joan 6 ll(iures) per la obra de la capella de s.Sebastià*" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.19] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136)

¹¹⁶⁴.- El 3 de desembre de 1571, la Universitat de Vilassar mou qüestió al rajoler Toni referent la obra cuita de rajola que aquella li prengué per la capella de Sant Sebastià tot a despeses del comú. [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.85] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136). L'1 d'abril de 1572, "*Pagan los jurats 6 ll(iures) a mestre de cases Joan per la capella de Sant Sebastià. Pagan 2 ll(iures) 8 s(ous) feta pel jurats a Cristofol Veils pel procés de l'obra de s. sebastià per rajoles.*" [APSGV: *Manual 16*, fol.20] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136v) i el 1573, "*els jurats Salvador Vehils i Agustí Camil (a) Strany compren rajoles a Cristofol Vehils, pagant amb productes de la venda de blat de l'obra de sant Sebastià.*" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.21] (MAS, 1909, p. 171)

¹¹⁶⁵.- L'any 1576, "*El baciner de Sant Sebastià va lliurar com a pagament 14 ll(iures) 2s(ous) 8d(iners), a Joan Verivol per al ferm de sant Sebastià i 24 quarteres de calç per l'obra.*" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.91] (Mas, 1909, p.171). En mateix any, es van dedicar "*1 ll(iures) 5 s(ous) per 25 quarteres de calç per l'obre de s.Sebastià.*" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.91] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136v) i finalment tenim documentades l'any 1578 que "*Los jurats Enrich Sabater y Antoni Colomer alies Sarrià per la corredoria de encantar la fusta y manobra de S.Sebatià donaran los jurats a n'en. Pujol, 2 s(ous). A Tria per 25 quarteres de calç 1 ll(iures) 5s(ous) 9d(iners).*" [APSGV: *Manual 18 (1516-1609)*, fol.92] (AHCB: Mas: Notes històriques..., fol.136v).

¹¹⁶⁶.- APSGV: *Llibre d'administració de sant Sebastià (1712-1858)*. MAS, 1909, p. 172.

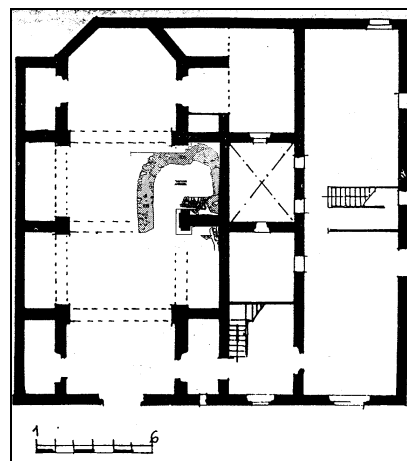
¹¹⁶⁷.- ADB: *Visites pastorals*, vol.29, fol.120-122.

l'ermita de Sant Simó de Mataró. En aquest sentit, els jurats de Mataró demanen el 20 d'abril de 1603 que "*Item fonch proposat per lo senor jurat Roig que attes y considerat en moltes parts del present bisbat de Barcelona y altres bisbats del present parincipat de catalunya se sol fer que lo dia de Sant Pere màrtir que es a vint i nou de Abril un offici amb una benedicció de rams lo que es molt apropiat per tempestats... se instituesca de vot que quiscun any per tal dia... sse fassa una professo fins a la capella de St. Simon a davant lo Crucifix y en la Iglesia parroquial se diga dit offici de St. pere màrtir ab la benediccio acostumada de los rams... porque guarde de tempestats i mals ayres y axi fonch per tot lo Consell determinat*".¹¹⁶⁸

La capella de Santa Maria de la Cisa a Premià apareix documentada per primer cop l'1 de febrer del 995, quan Vivà, bisbe de Barcelona va llegar a la catedral de Barcelona un alou que tenia en el terme de *Primiliano* (Premià) i a la *Cia* (La Cisa).¹¹⁶⁹ El dia 31 de gener del 1055, en una venda d'un alou, apareix el topònim de la *Cia* en les afrontacions i situada entre el terme de Vilassar i Premià.¹¹⁷⁰ També, el 12 d'abril del 1190, en un establiment d'un alou efectuat pels esposos Guillem de Montornès i Peregrina i els seus fills a favor de Berenguer i la seva dona, pagesos de Premià, es cita l'església de Santa Maria de la *Scia* com a topònim entre els termes de les parròquies de Vilassar i Premià.¹¹⁷¹ En la visita pastoral de Bernat Frare, delegat del bisbe de Barcelona Jaume Girard a l'església parroquial de Sant Pere de Premià el 16 de setembre del 1446, s'esmenta la capella de la Cisa com a sufragània de Vilassar "*Visitacio capelle beate Marie de la Sisa, que est suffraganea predictae parrochie de Vilasario*".¹¹⁷² El visitador també transcriu la capella, d'un sol altar amb ara consagrada amb una imatge de la Verge. En una altra visita pastoral realitzada per Francesc Goret, delegat del bisbe de Barcelona Jaume Girard a l'església parroquial de Sant Pere de Premià, el 15 de setembre del 1447, s'esmenta la capella de la Cisa com a sufragània de Premià "*Visitacio capelle beate Marie de la Sisa, suffraganea predictae ecclesie de Premiano*".¹¹⁷³

El 1543, la primitiva capella de la Cisa va ser enderrocada per tal de construir-ne una de nova, amb el mestre de cases de Vilassar Joan Vives que va firmar el contracte de l'obra amb els jurats, obrers i prohoms de Premià.¹¹⁷⁴ L'any 1545, en el testament del mestre de cases Joan Vives consta que el comú de Premià li devia per l'obra de la capella de la Cisa de set ducats i mig fins a vuit ducats. Per pagar-li el deute li exigeixen acabar les obres, ja que li abonaran la quantitat quan estiguin acabades.¹¹⁷⁵

L'any 1562 es van construir dues noves capelles a instància dels obrers de la parròquia Miquel Mora i Joana Franquesa i els jurats municipals Salvador Panella Manent i

Planta del santuari de la Cisa amb la situació de les restes arqueològiques de l'absis romànic [Dibuix: J.Graupera]

¹¹⁶⁸.- ACA- ANM: sèrie C-8. COLOMER, 1992, p. 62.

¹¹⁶⁹.- ACB: *Liber IV Antiquitatum*, doc.150.- MAS, 1996, p.69-73.

¹¹⁷⁰.- ACB: *Diversorum C*, capsa 4, doc.188.

¹¹⁷¹.- ACB: *Pia Almoina*, núm.4-93-27. BAUCCELLS, 1987, p.107, doc 1 (247).

¹¹⁷².- ADB: *Visites pastorals 19*, fol. 37v-38r. BENITO,1988, doc.132, p. 364-365.

¹¹⁷³.- ADB: *Visites pastorals 16*, fol. 337v. BENITO,1988, doc.141, p. 382.

¹¹⁷⁴.- APSGV: *Manual (1540-47)*, fol.229. Citat MAS, 1996, p.25.

¹¹⁷⁵.- APSGV: *Manual (1540-47)*, fol.229. OLIVER, 2003, p.100.

Antoni Pi amb l' intervenció del mestre de cases Galvany de Vilassar. Finalment el 1592 es va fer un nou portal de pedra.¹¹⁷⁶ Aquesta capella va ser cremada i destruïda el 1713 per les tropes felipistes i va ser reedificada de entre 1742 i 1780. Finalment, en el 1936, va patir la última destrucció i va ser refeta després de la guerra.¹¹⁷⁷

La capella de Sant Simó es troba a l'entrada de Mataró per l'antiga carretera de França o camí Ral, ara N-II, a l'esquerra de la desembocadura de la riera del mateix nom. El topònim de Sant Simó apareix documentat des del s.XIV en diferents pergamins, datables del 1325 al 1372, com *sas Semó, Sas Semon, Sent Semon o Set Semon*.¹¹⁷⁸ El 12 de novembre de 1553, hi ha constància documental de la decisió del Consell de la vila de Mataró de construir la capella de Sant Simó en el lloc on hi havia el crucifix de Bona Vida, segurament una petita capella de camí.¹¹⁷⁹ La construcció de la capella depenia totalment del Comú de la Vila de Mataró, els consellers de la qual elegien els obrers encarregats de la gestió de les obres. El 5 de juliol de 1562, es nomena Jaume Martí, mariner com a clavari. *“per affecte que la dita fàbrica se pugue fer”*.¹¹⁸⁰ A partir de la documentació es veu clar que la capella es va obrir a expenses del Comú, ja que hi ha vàries partides a tal efecte. El 29 de juny de 1589 apareix en el llibre d'acords municipal *“que de pecunies de dita Universitat sian donades deu lliures per l'obra de St.Simon”*¹¹⁸¹ De la mateixa manera el 19 de maig del 1591, es demana *“que sia donada la mittat de la cal de la Univeristat te prop casa d'en feu de mar als administradors de la obra de St.Simon per a que puguen passar avant dita obra”*.¹¹⁸² o bé el 16 d'abril de 1596 *“que aquella pedra que es en lo fossar de Mataró sia donada a la obra de la capella de Sant Simon y que los Administradors de dita iglesia lo sen puguen portar”*.¹¹⁸³

La construcció sembla que va ser lenta degut a les dificultats econòmiques de l'ajuntament de la vila, ja que en aquells moments s'estaven construint les muralles de Mataró, i per altra banda, la incidència de la pesta en la població feia minva els ingressos municipals. Aquest alentiment farà que la capella no s'acabi fins el s.XVII i que no sigui beneïda fins el 1610.¹¹⁸⁴ El 29 de juliol de 1602 es demanada a l'Ajuntament que s'accelerín les obres *“In ordine primi fuit propositum et expositum in hunc sequitur modum. ço es, molt mag(nífics) senors, ja saben Vs. Ms. la necessitat gran que te la Universitat de Mataró de que la capella de St. Simon construïda en dit terme sia feta. (en particular perquè entenent que la pedra es cayguda... per cuasa de no ferse dita obra) però seria de parer que donasen poder per ara a nosaltres que de diner de dita universitat puguem fer la dita obra conforme la trassa està feta y elegir per dit efecte algunes persones en administradors de dita obra com son los qui ja som (...) y a Pere Major y Ballster per ajudant sobrestant de dita obra y axí fonch determinat y clos ningu discrepant.”*.¹¹⁸⁵ També, el 25 d'octubre de 1610, *“ ... determinarem que los senors Jurats puguen gastar de dinars de la Unit. la quantitat*

¹¹⁷⁶.- OLIVER, 2003, p.100.

¹¹⁷⁷.- PLADEVALL- CLUSELLES, 1992, p.452.

¹¹⁷⁸.- Recull toponímic fet per COLOMER, 1992, p.57-58.

¹¹⁷⁹.- ACA- ANM: sèrie C-2; Acords municipals de Mataró, 4. Colomer 1992, p.59 i rectificat a COLOMER,1993, p.133. Veure doc.37.

¹¹⁸⁰.- ACA- ANM: sèrie C-2; Acords municipals de Mataró, 4. Ferrer, 1966, p.47. FERRER, 1968, p.98. COLOMER 1992, p. 59.

¹¹⁸¹.- AMM: Llibre d'acords. COLOMER, 1992, p.60.

¹¹⁸².- ACA- ANM : sèrie C-7. COLOMER, 1992, p.61.

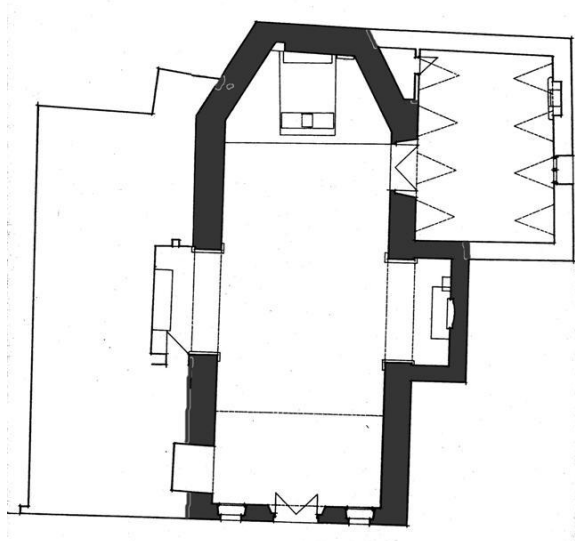
¹¹⁸³.- ACA- ANM: sèrie 1009, foli 156. COLOMER, 1992, p.61.

¹¹⁸⁴.- COLOMER, 1992, p.66.

¹¹⁸⁵.- (Al marge) *“ P.O. l lo clavari hage dit M.Gabriel Vehils y lo que haurà de pagar ho pagui ab polisas per dits administradors als fahedors los quals de sous hagin donar compte a dits jurats. pere Jofre”*. ACA-PNM: sèrie C-8. COLOMER, 1992, p.61.

necessaria per la fabrica de la capella de St. Simon en lo prnt. terme de Mataró axhortant als dits senors Jurats que la fassen ab lo manco gasto que es pugue.” .¹¹⁸⁶ En el període comprès entre 1610 i 1611, en el llibre de credencieria de l’Ajuntament de Mataró hi ha varies partides destinades a la construcció d’aquesta capella atorgades pel clavari Jaume Partella i Matas. La majoria estan destinades al mestre de cases Leonart Gemmir el qual també es va dedicar a empedrar el carrer de l’església de Mataró.¹¹⁸⁷ La majoria de despeses es gasten en calç, bigues i lloses, entre d’altres.¹¹⁸⁸ El 19 d’abril de 1611 es demana finalment llicència per a la benedicció de la capella.¹¹⁸⁹

L’edifici conservat actualment és d’una sola nau amb dues capelles laterals que dibuixen un creuer en planta. L’edifici esta cobert amb un embigat de fusta. A primers de setembre del 1994 per tal de refer l’esgrafiats de l’ermita es va repicar la façana i es van

Planta i fotografies de Sant Simó de Mataró.
[Fotografies: J.Graupera; Dibuix: M.Salicrú]

¹¹⁸⁶ .- ACA- ANM: sèrie C-9. COLOMER, 1992, p.62.

¹¹⁸⁷ .- AMM: diversos 12-13. COLOMER, 1992, p.62-65.

¹¹⁸⁸ .- COLOMER, 1992.

¹¹⁸⁹ .- ADB:Reg.Grat, llibre 64, foli 224. COLOMER, 1992, p.65-66. Veure doc.58.

trobar reaprofitats en el mur, sobre la llinda actual, fragments de nerviacions d'una volta de creuaria dels quals J. Colomer va publicar-ne la fotografia.¹¹⁹⁰ Aquesta troballa porta a plantejar-se la possibilitat que el tipus de coberta original de l'església en el moment de l'inici de la seva construcció, fos plantejada amb volta de creueria, i que per enrunament o per manca de pressupost s'optés per una coberta més econòmica amb encavallades de fusta i teules. Aquesta argumentació ve recolzada per la troballa d'un document del 1602, que parla d'unes pedres caigudes en la construcció.¹¹⁹¹

5.- L'adequació de les antigues ermites al nou estil

L'activitat constructora que domina el s.XVI també va portar a la renovació d'algunes de les petites esglésies rurals d'estil preromànic o romànic que no son obrades de nou sinó que es reformen. Seria el cas de Sant Sadurní de Valldeix a Mataró i de Santa Helenna d'Agell a Cabrera.

La capella de Sant Sadurní es trobava antigament en el veïnat de Valldeix dins el terme de la parròquia de Santa Maria de *Civitas Fracta* (Mataró), al vessant dret de la Riera de Can Soler a 175 m d'alçada. Al seu nord hi ha la serra de Can Bruguera. La cita més antiga que fa referència al veïnat pertany al 30 de març del 949 quan Argovard ven uns terrenys a Eldreguda. Aquests es situaven al comtat de Barcelona "...in Maresma, in terminus de Alarona, in Villa Valades..." .¹¹⁹² Prevosti situa l'origen d'aquesta capella en una *villae* romana que va tenir un culte cristià en època baix imperial i que va perdurar en època visigòtica i alt medieval.

L'església apareix documentada per primer cop quan Sicarda, muller de Seniofred Flavi, fa testament el 30 de setembre de l'any 1066 cedint un alou al Monestir de Sant Cugat del Vallés, l'import de les rendes del qual havien de ser en benefici de les obres de la sagristia del Monestir. Aquest lou es trobava "*in marítima, cum ipsa ecclesia, qui ibi est, in locum qui dicunt Valedex, sive Civitas Fracta*"¹¹⁹³, es a dir, al Maresme, amb la seva església, referint-se a la capella de Sant Sadurní, la qual està en el lloc de Valldeix, situat prop de *Civitas Fracta* o Mataró.

El 2 d'octubre del mateix any, Sicarda, fa donació de les terres al cenobi benedictí "*...cum ipsa ecclesia Sancti Saturnini, qui ibi est, in comitatu barchinonense, in Maritima, in parrochia Sancta Maria Civitas Fracta, in locum qui dicunt Valedex..*" .¹¹⁹⁴ Anys més tard, el 13 d'abril del 1075, Sicarda, vídua de Bonfill, va fer donació d'un alou amb les seves cases i corrals, en el veïnat de Valldeix, limitant amb els terrenys de Sant Cugat del Vallès a occident, a orient amb una riera, a migdia en terres del bisbe i al nord amb un alou de Isaure Rufí.¹¹⁹⁵ Després d'aquesta data la capella ja no apareix documentada fins el 15 de febrer del 1517, quan els veïns de Valldeix, Antoni Portell, Antoni Lledó, Pere Català, Antoni Feu, Pere Xammar, Esteve i Pere Vinardell entre d'altres, demanen permís al bisbe per tal de reedificar la capella sota l'advocació de la Mare de Déu i Sant Sadurní, "*...que els predecesors edificaren al veïnat de Vallex*".¹¹⁹⁶ La llicència va ser atorgada el 15 de setembre de 1517. A les acaballes del segle XVIII la capella apareix en la documentació sota l'advocació d Santa

¹¹⁹⁰ .- COLOMER, 1995, p.41 .

¹¹⁹¹ .- COLOMER, 1995, p.27.

¹¹⁹² .- FITA, 1902, p. 347-348.

¹¹⁹³ .- ACA: *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, fol.316, doc.945.

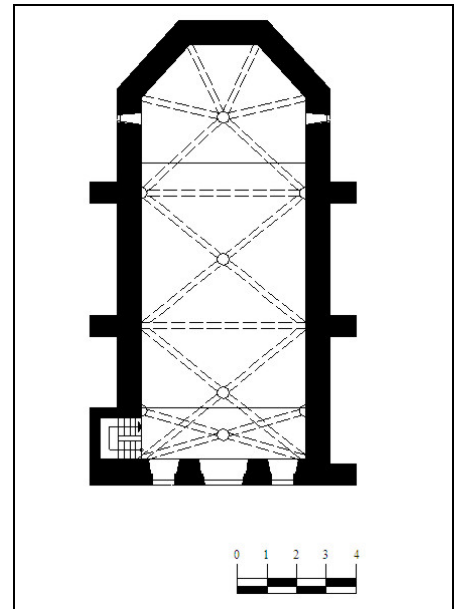
¹¹⁹⁴ .- ACA: *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, fol.316, doc.946.

¹¹⁹⁵ .- ACA: *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, fol.316v, doc.947.

¹¹⁹⁶ .- ADB: *Gratiatum* (1513-1519), fol.218.

Rita de Càssia, coexistent però amb la de Sant Sadurní, segons consta en les visites pastorals del 1776.¹¹⁹⁷

L'any 1848 els veïns de Valldeix demanen autorització al rector de Santa Maria de Mataró, per tal que beneís la capella, després de la seva reconstrucció, la qual encara consta com a dedicada a Santa Rita i Sant Sadurní. Les obres de remodelació van consistir solament en dotar a l'esglesiola de major alçaria en la nau i en l'edificació d'una nova sagristia. Aquesta obra però, devia quedar incompleta o be no devia tenir la solidesa necessària, ja que el 1872 la capella es va refer de nova planta seguint el projecte del mestre d'obres mataroní Jeroni Boades i va ser beneïda el 1873, en la diada de Santa Rita el 22 de maig. L'any 1966 l'arqueòleg mataroní Marià Ribas aleshores delegat d'excavacions arqueològiques a Mataró va realitzar una tanda d'excavacions entre els mesos de març i abril. Aquesta recerca va permetre descobrir molta ceràmica i trossos de tegula datables entre el període romà i el s.XVIII. Segons Marià Ribas abundava molta ceràmica grisa medieval datable en el s.XIV.

Capella de Santa Helena d'Agell
(Cabrera)

[Dibuix: J.Graupera, O.Linares]

La capella Santa Helena d'Agell presideix el veïnat d'Agell de Dalt, situat al NE del poble de Cabrera. Aquest veïnat es travessat per la carretera de Vilassar de Dalt a Argentona (B-502). La capella de Santa Helena d'Agell pertanyia a nivell jurisdiccional a la quadra d'Agell que depenia dels castells de Vilassar i Sant Vicens. A nivell parroquial depenia de Sant Feliu de Cabrera.

La capella apareix documentada per primer cop el 28 de juny del 1236 quan Guillem de Cerdanyola, que tenia una casa a Agell, llega 12 diners a Santa Helena i tanta calç com fos necessària per cobrir la teulada.¹¹⁹⁸ També el 1377, Berenguera Saura de Vilassar va fer donatiu de 10 sous a Santa Helena per fer ornaments de la mateixa.¹¹⁹⁹ El 1508 el visitador ens diu que "*visitavit capellam Sancte Alene heremitanam in qua nullum est beneficium*"¹²⁰⁰ aquesta dada ens dona indicis de l'existència de una comunitat de donats prop de la capella.

Aquesta capella primitiva va ser reedificada de nou al s.XVI, ja que el 2 de novembre del 1576 es va donar llicència de l'ordinari per a la seva reedificació degut a que, que segons el rector Jaume Llentisclà i diferents parroquians de Cabrera era vella i amenaçava ruïna.¹²⁰¹ Aquest nou edifici és d'una sola nau i a l'interior té tres crugies cobertes per volta de creueria. A la creu de volta del presbiteri hi ha representada Santa Helena amb la creu i un llibre, a la clau de volta del tram central s'hi representa una cabra, possiblement l'escut heràldic de Cabrera, i en el tram de l'entrada, la clau de volta representa la Verge del Roser. Als peus de la nau hi ha un petit cor al qual s'accedeix per una petita escala situada a l'esquerra de la nau. El cor també es troba sostingut per una volta de creueria. La clau de

¹¹⁹⁷.- ADB: *Visites pastorals*, vol.82, fol.388-390.

¹¹⁹⁸.- ACB: Test. Piae Elem., Armari 8, doc.33.

¹¹⁹⁹.- APSGV: *Manual (1365)*, fol.19.

¹²⁰⁰.- ADB: *Visites pastorals*, vol.29 fol.162. BENITO, 1988, p.74

¹²⁰¹.- ADB: *Speculum Off.*, fol.215 i ADB: *Reg.Grat.(1575-78)*, fol.92. Veure doc.48

Capella de Santa Helena d'Agell (Cabrera)
[Fotografies: J.Graupera]

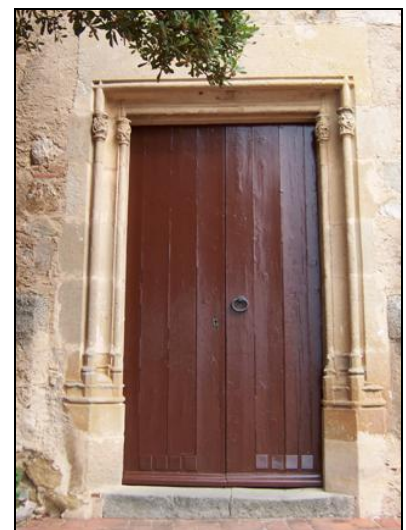
volta representa l'escut heràldic de Catalunya. A les mènsules sobre les quals descansen les nerviacions s'hi representen uns querubins representats com a *putti*.

6.4.- La presència d'escultura arquitectònica en edificis religiosos: portades, mènsules, claus de volta i trones.

1.- Portades

En l'arquitectura religiosa és on trobem la quantitat més notable d'escultura arquitectònica, sobretot en les portades. Un primer grup d'aquestes les podem identificar per la presència d'una llinda adintellada. La de Santa Maria de Mataró, la tenim documentada el 24 de gener de 1509 quan els jurats prohoms de Mataró i els obrers de l'església confiaren al mestre Pau Matheu de Barcelona que piqués la pedra necessària per a la construcció de dues

arcades, el portal major i el cap del temple.¹²⁰² També presenta aquesta tipologia el portal lateral de Sant Julià d'Argentona. En les capitulacions entre el rector d'Argentona l'ardiaca Lluís Desplà, jurats i obrers de la parròquia amb els mestres d'obra Miquel Canut i Peris Absolut, per la construcció del temple de Sant Julià d'Argentona, datades el

Portal de Santa Maria de Mataró, ara porta de la capella del Sagrament i portal lateral de la parròquia de Sant Julià d'Argentona. [Fotografies: J.Graupera]

¹²⁰².- ACA: Protocols Notarials de Mataró, B-11a 24 gener 1509. LLOVET, 2000, p.106.

13 de desembre de 1514, hi figura la disposició d'obrar un portal petit: "*Item, a la part de migjorn fabricaran un portalet de dita pedra [de Montjuïc].*"¹²⁰³ Aquest portals presenten a nivell decoratiu un marc de motlures acanalades que acaben amb un motllurat a la part baixa. En el cas del portalet d'Argentona presenta una sèrie de capitells sobre dels brancals de la porta.

En una etapa més avançada del s.XVI hi ha una sèrie de portades que són adintellades però es troben decorades en la part superior per un arc de mig punt que emmarca un frontó amb formes acanalades que ens indica ja una introducció d'elements decoratius del renaixement. En alguns dels casos, el guardapols presenta la representació d'unes cares realitzades de forma molt popular. Els brancals de la porta presenten les mateixes motlures gòtiques que caracteritzen aquest conjunt de portades.

La portada de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius apareix especificada en el contracte que es va signar el 10 de maig del 1526 entre els síndics de Dosrius i el mestre de cases Tomàs Barça per edificar de nou l'església, "*Item, en la paret del enfront del cap de la sglésia, ha de fer un portal de pedra picada, e obrat e de la granària tal qual lo de la sglésia de Argentona, o millor si poran. E hun portalet petit a la part ont ben vist serà als dits parroquians.*"¹²⁰⁴ De fet el portal no segueix el model d'Argentona si no que és més senzill. En el cas de Sant Esteve de Canyamars no tenim documentació que ens indiqui el moment de les obres però es podrien situar en la primera meitat del s.XVI, ja que al ser sufragània de Dosrius, el portal és molt semblant a l'altre suposem que els jurats deuria voler que el model fos aquell. El de l'ermita de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt va ser fet el 1570 pel mestre de cases de Mataró Joan Salvador, àlies Garriga.

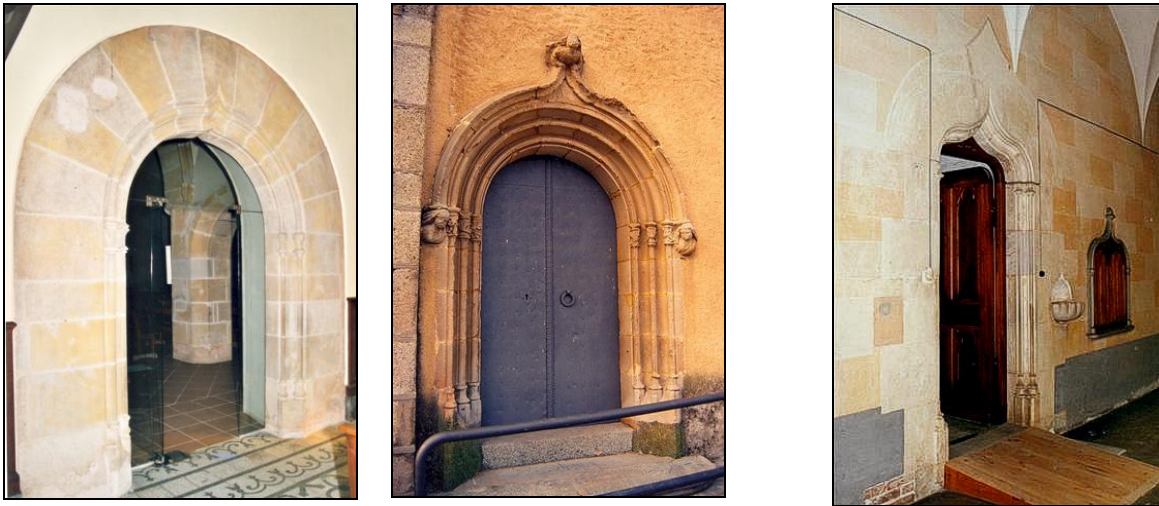

Portal de la capella de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt, portal de Sant Esteve de Canyamars i portal de la parròquia de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius
[Fotografies: J.Graupera]

¹²⁰³ .- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15]. MADURELL,1948, p.142-143; doc.19, p. 164-167.

¹²⁰⁴ .- AHCB: Fons notarial IX.s. Document de la col. d'Andreu Balaguer i Merino]. MADURELL, 1970, doc. 26, p.15.

Un altra grup de portades abandona les estructures adintellades i utilitza un arc adovellat de mig punt amb unes decoracions acanalades que dibuixen un arc conopial a la part central. Un dels exemples el podem veure en l'antiga portada de la parròquia de Sant

Portal laterals de les parròquies d'Alella i Cabrera de Mar i portal d'accés a l'església conventual de la cartoixa de Tiana des del claustre petit.

[Fotografies: J.Graupera]

Feliu d'Alella que va ser reutilitzada com a porta lateral en l'ampliació del temple entre els anys 1610-1613. Es tracta d'una porta adovellada amb arc de mig punt amb una decoració conopial i uns brancals decorats amb motlluratges gòtics obrats segurament en les reformes efectuades pel rector Francesc Desplà entre el 1459 i el 1463. Una segona portada d'aquesta tipologia la trobem a la parròquia de Sant Feliu de Cabrera de Mar. Aquesta també era l'antiga portada gòtica de l'església preexistent que va ser reaprofitada com a portal xic en el moment d'edificar la nova església gòtica en el s.XVI. En el guardapols presenta una decoració de cares molt desgastades que ens permet datar-ho dins el s.XV. Finalment tenim la porta de l'església de la cartoixa de Montalegre a Tiana que dona al recinte del petit claustre obrada entre 1448 i el 1464 i que presenta ja directament un arc conopial confeccionat per diversos feixos de motlures gòtiques a la part baixa.

El conjunt de portades més important i més homogeni que es van obrar en estil gòtic del Maresme, correspon a les portades de les parròquies que es van reedificar al llarg del s.XVI amb aquest afany renovador que ja hem comentat prèviament. Aquest cos unitari ja va ser identificat per Joaquim Garriga l'any 1986 basant-se amb la documentació presentada per Josep Maria Madurell en el seu premi Iluro l'any 1970 i ha estat estudiat a fons en un estudi que vaig publicar l'any 2007.¹²⁰⁵ Aquestes portades presenten unes característiques unitàries que es poden resumir en uns trets distintius: obertura arquitravada, els brancals decorats en petits capitells de iconografia comuna (vegetals, cares, monstres, querubins...) que presenta una dualitat oposada en alguns casos en els dos laterals (el bé i el mal); les arquivoltes, que dibuixen un frontó semicircular i que en la part de la clau les motlures s'entrecreuen configurant l'element que defineix l'arc com a apuntat i finalment, la decoració de l'estrados de l'arc amb fulles de cars o altres elements vegetals amb un floró compost per una palmeta triple situada sobre la clau.

¹²⁰⁵ .- MADURELL, 1970; GARRIGA, 1986; GRAUPERA, 2007 c

La relació estilística entre elles, es podria explicar pel veïnatge proper de les diferents poblacions, fet que propiciaria la difusió com a còpia del model, però a més, una de les portades apareix citada de forma explícita en la redacció dels contractes dels mestres d'obra com a model a reproduir. La portada de l'església d'Arenys de Munt esdevé el model a seguir pels promotors en els contractes de les obres posteriors de Cabrera i de Llanereres.

L'origen d'aquest tipus de portada el podem situar a cavall del segle XIV i XV. Es pot identificar per primer cop en les portes del palau del rei Martí a Poblet encarregades al mestre Arnau Bergués amb l'escultura obrada per l'escultor François Salau. Aquest es troba a ponent del claustre major sobre del vestíbul, de l'antic cubar i de la galilea i s'hi accedeix per unes escales situades a la dreta del pati. Les obres va començar el 1397 però el 1406 es van parar sense estar concloses.¹²⁰⁶ El mateix autor va utilitzar el mateix model a la façana de l'ajuntament de Barcelona, contractada en l'any 1399¹²⁰⁷ i la portada de la parròquia de Blanes, que formava part del palau- castell dels Cabrera encarregada en època de Bernat IV de Cabrera (1373 - 1423).

Durant el s. XV, aquesta tipologia tindrà continuïtat i es començarà a difondre, utilitzant-se en les portes de Santa Llúcia i de Santa Eulàlia del claustre de la catedral de Barcelona situades a l'ala que dona al carrer de Santa Llúcia, les quals van ser obrades entre el 1420 i el 1438 pel mestre Bartomeu Gual.¹²⁰⁸ També en l'any 1437, en el recinte monàstic de Poblet, al final de la primera plaça es va construir la capella de Sant Jordi en temps de l'abat Bartomeu Conill (1437-1458) per ordres del rei Alfons V el Magnànim. A banda dels exemples citats podríem resseguir aquest tipus de portes a la parròquia de Sant Martí de Provençals, contractat el 1432 a Joan Aymeric,¹²⁰⁹ i al monestir de Sant Pere de les Puel·les.¹²¹⁰ Ja entrat el segle XVI, es manté la continuïtat del model, i s'utilitza un cop més a l'entrada de l'església conventual de sant Agustí vell acabat el 1506 i enderrocat el 1714;¹²¹¹ també el trobem a la capella de Sant Miquel de Barcelona elaborada el 1516 per Gabriel Pellicer i Pau Mateu (el mateix autor de la portada d'Arenys de Munt), amb escultures elaborades per René Duclaux.¹²¹² Una altra portada semblant es troba al monestir de Banyoles (1530)¹²¹³ i a la porta del Born de Santa Maria del Mar, obrada per Bernat Salvador (1542 -1546).¹²¹⁴

Portada de Sant Genís de Vilassar de Dalt
[Fotografia: J.Graupera]

¹²⁰⁶ .- Terés, 1990; Español, 2002

¹²⁰⁷ .- Basseran, 2003 b

¹²⁰⁸ .- Bracons-Terés, 2002, p.299

¹²⁰⁹ .- Gudiol,1946, p.62

¹²¹⁰ .- Meléndez, 1948.

¹²¹¹ .- Garriga, 1986, p. 19-20

¹²¹² .- Gudiol Ricart, 1955, p.66

¹²¹³ .- Coronas-Marquès, 1970.

¹²¹⁴ .- Bracons, 2003, p. 86

Aquesta tipologia no solament és comuna a la part central del Maresme sinó que també apareix en algunes poblacions de la comarca veïna del Vallès oriental. Un exemple és la de Sant Esteve de Palautordera, obrada entre el 1562 i 1588,¹²¹⁵ i un l'altre, la portada de l'antiga església parroquial de Sant Esteve de La Garriga, coneguda com la Doma, la qual va se obrada per Bertran Felip¹²¹⁶ a partir del 1561, any en el qual signà el contracte.¹²¹⁷

Detall de la portada de Sant Genís de Vilassar de Dalt. [Fotografia: J.Graupera]

La portada de l'església gòtica de Sant Genís de Vilassar forma part dels pocs elements que es conserven de l'edifici després de la seva destrucció durant la última guerra civil del 1936 al 1939. Els noms dels arquitectes encarregats de l'obra apareixen citats per primer cop a l'acta de fundació de l'església, que data del 23 de setembre de 1511. Es tracta del mestre de cases Bartomeu Rossi de Girona i Pere Capvern de França.¹²¹⁸ Les obres d'aquest nou temple varen acabar el 20 de juny de 1518 segons consta en una època signada pels esmentats mestres.¹²¹⁹ El portal referenciat és el més antic d'aquesta sèrie de portades gòtiques. L'obertura d'entrada és rectangular definida en la part superior per un arquitrau llis decorat amb un emblema heràldic de les armes de Catalunya desplaçat al costat dret. En els laterals de la porta hi figuren uns feixos de columnes que queden integrades en els

brancals i els capitells d'aquests es troben decorats amb elements vegetals trepanats. A l'intradós de la porta apareix una imatge de sant Pau a la dreta i es suposa, la imatge de sant Pere a l'esquerra desapareguda segurament en la destrucció de la parròquia en la passada guerra civil. Els brancals es troben també configurats per feixos de petites columnes que tenen unes motlures gòtiques a la base. Els capitells decorats amb motius vegetals sostenen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat amb un frontó central desproveït d'escultures. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols que acaba amb unes mènsules a l'alçada dels capitells. A la mènsula de la dreta s'hi representa l'arcàngel Miquel lluitant contra el maligne i a la de l'esquerra tres personatges de difícil interpretació degut al seu mal estat de conservació. Aquest guardapols es troba decorat en l'extradós per una sèrie de volutes vegetals i a sobre la clau hi ha un floró de tres fulles que sosté sobre una peanya una imatge de l'arcàngel Miquel matant el drac.

Portada de Sant Julià d'Argentona
[Fotografia: J.Graupera]

¹²¹⁵ .- MARTÍ, 1981, vol.I, p.179.

¹²¹⁶ .- Felip, Bertran, mestre de cases de Barcelona, també el tenim documentat en el Maresme el 6 de maig del 1559 en el contracte per a la reparació del campanar de l'església de Sant Julià d'Argentona. (CLAVELL, 1990).

¹²¹⁷ .- MARTÍ, 1981, vol.II, p.383.

¹²¹⁸ .- APV: Manual 16 1510-1609, fol.74. MADURELL, 1970, p.108 i doc 19, p.151.

¹²¹⁹ .- APV: Manual 16 1510-1609, fol.68-70. MADURELL, 1970, p.109, doc. 22, p.153-154.

L'església d'Argentona es va començar a construir el 3 de desembre de 1514 segons testen les capitulacions efectuades entre el rector d'Argentona, l'ardiaca Lluís Desplà, i els demás jurats i obrers de la parròquia amb els mestres d'obra Miquel Canut i Perris Absolut.¹²²⁰ Les obres es van acabar el 10 d'abril del 1521 segons la carta de pagament atorgada pel mestre de obres Perris Absolut a favor dels obrers de Sant Julià d'Argentona, en concepte de final de pagament dels comptes del preu total concertat per a la construcció de l'esmentada església.¹²²¹ En el contracte apareixen citades, entre les condicions, diferents aspectes relatius als dos portals: "*Item, a sol ponent fabricaran un portal de pedra picada de Montjohic, tal com sta deboixat en la mostra que'ls es donada en un pregami. Item, a la part de migjorn fabricaran un portalet de dita pedra. Item, sobre lo portal principal fabricaran una O obrada, segons sta deboixada en dita mostra.*".¹²²²

La portada de la parròquia de Sant Julià d'Argentona apareix definida per un arquiteu lliu, decorat amb unes motlures cilíndriques de la mateixa dimensió que les columnetes del brancals i amb les quals s'entrecreuen en els angles. L'arquiteu es troba decorat solament per un

escut heràldic buit que es presenta de forma centrada. La porta presenta dos nivells de brancals definits per columnetes integrades amb unes motlures acanalades gòtiques que mantenen la funció de base, la qual es situa a mitja alçada de la porta ja que descansa sobre uns bancs per asseure's a banda i banda de la mateixa. Els capitells de les columnetes apareixen decorats, amb motius vegetals trepanats en els interiors. En els exteriors, s'hi representa el bé, personificat per un àngel en el capitell de l'esquerra, i el mal, personificat per un diable en el capitell de la dreta. A la part superior, apareix un arc adovellat configurant un arc apuntat. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols decorat amb fulles de cards i que acaba amb unes mènsules a l'alçada dels capitells decorats amb un àngel que sosté un escut heràldic sense decorar. Sobre la clau apareix un tercer àngel sostenint un escut heràldic amb el blasonament de la Casa d'Aragó i de Catalunya composta per quatre pals esculpits en relleu. El frontó presenta una decoració lobulada neogòtica incorporada segurament en la reforma efectuada per Puig i Cadafalch a principis del s.XX.

Portada de Sant Feliu de Cabrera
[Fotografia: J.Graupera]

El batlle Bernat Segrera i els demás jurats i obrers de Cabrera van contractar el 5 de gener del 1540, a Antoni Mateu, mestre de cases de Barcelona i Joan Vives de sant Genis de Vilassar per realitzar les obres del nou edifici parroquial. El contracte, entre altres dades, especifica que la primitiva parròquia romànica s'havia d'enderrocar per a construir-ne una de nova amb un cost de 1150 lliures i en el termini de 6 anys¹²²³. El contracte també especifica les condicions de la construcció de la nova església i les seves dimensions. El nombre de finestres havia d'estar proposada pels síndics del poble i en el portal s'havia de

¹²²⁰ .- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15. MADURELL, 1948, p.142-143; doc.19, p. 164-167

¹²²¹ .- AHPB: Notari Galceran Balaguer, llig.25, anys 152, fol.12. MADURELL, 1948, p.142-143; doc.20, p. 167-168.

¹²²² .- Carreras Candi va descriure el moment de la descoberta del pergami el 1871 pel rector Francesc Crusellas i en reproduïx el text. (CARRERAS, 1891, p.74).

¹²²³ .- "*qui iurati dixerunt quod rector dicte ecclesie de Capraria non celebrat, ut celebrare debet, bis in septimana in capella Sancti Iohannis sita in eadem parrochia*". MADURELL, 1970, p.45-46.

construir una rosassa, entre altres detalls. El temple nou es va consagrar el 26 de febrer de 1570.¹²²⁴

Respecte a l'obra dels portals, entre les condicions esmentades del contracte, s'especifica que el portal principal havia de tenir com a model el d'Arenys de Munt. També es demana que es conservi el portal de l'església vella com a portal lateral: "*Item, lo portal maior de deu pallms de ample de dita sglésia de pedra de Barcelona, fet així com lo de la sglésia de Arenys, exepta que si volien fer los promens personage de pedra en mix sobre la linda del portal, que lo terme l'age de pagar ab sis garites en cada portal han de fer dits mestres. Item, lo portalet de dita sglésia que sie lo qui es ara en la sglésia vella empero que l'age de rapicar.*"¹²²⁵

Detall de la imatge de Sant Miquel de la portada de Sant Andreu de Llaveneres

[Fotografia: J.Graupera]

La disposició de la portada principal és molt similar a la de Sant Martí d'Arenys tal com especifica el contracte. Les úniques diferències es troben en els motius ornamentals dels capitells. La porta es presenta com sempre amb una obertura rectangular definida per un arcau llis amb una inscripció moderna que fa referència a les dates de inici i acabament de les obres de construcció. Aquest és sostingut per uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals que tenen unes motlures gòtiques a la base i estan decorats amb capitells diversos a l'alçada de la línia d'imposta de l'arc. En els capitells hi apareixen representats de forma alternada un cap d'un monstre a la mènsula que sosté el guardapols i diferents cares en els capitells interns amb un cap de lleó a l'interior. Com totes aquestes portades, els capitells sostenen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat acabat de forma apuntada amb les motlures trenades i amb un frontó central amb un relleu incorporat a mitjans del s.XX. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols que mostra en l'extradós una sèrie de volutes vegetals i sobre la clau hi ha un floró de tres fulles.

L'obra gòtica de l'església parroquial de Sant Andreu de Llaveneres té els seus orígens el 17 de març de 1561 segons especifica el contracte entre els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llaveneres i el mestre de cases Pere Blai.¹²²⁶ També hi va participar el mestre de cases Joan Safont, segons consta en una àpoca signada el 27 d'agost del 1569 entre l'esmentat Pere Blai i els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llaveneres per raó dels nòlits del transport de pedra picada efectuada per aquest.¹²²⁷ Les obres de l'església van acabar l'any 1574, ja que el 30 de març de l'esmentat any, s'atorga llicència per la benedicció de l'església de Llaveneres.¹²²⁸

En l'esmentat contracte entre els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llaveneres i el mestre de cases Pere Blai¹²²⁹ s'especifica com ha d'estar obrada la portada. Diu "*Sobre la fàbrica fahedora de la sglésia sots invocatió de sanct Andreu de la parrochia de Lavaneres, ço*

¹²²⁴ .- APC: *Manual 1529-1744* (AHCB: Mas: Notes històriques...).

¹²²⁵ .- Madurell, 1970, doc 32. p. 164-166.

¹²²⁶ .- AHPB: Jaume Sastre (menor), lligall 7, manual 50, any 1561, fol.4. Madurell, 1970, doc.41 p.174 -178 i a MADURELL, 1948, núm.134, p. 190.

¹²²⁷ .- AHPB: Jaume Sastre (menor), lligall 3, protocols anys 1569-70. Cancel·lat el 15 de març del 1574 de 1574 en poder del mateix notari. MADURELL, 1970, doc.45 p.182.

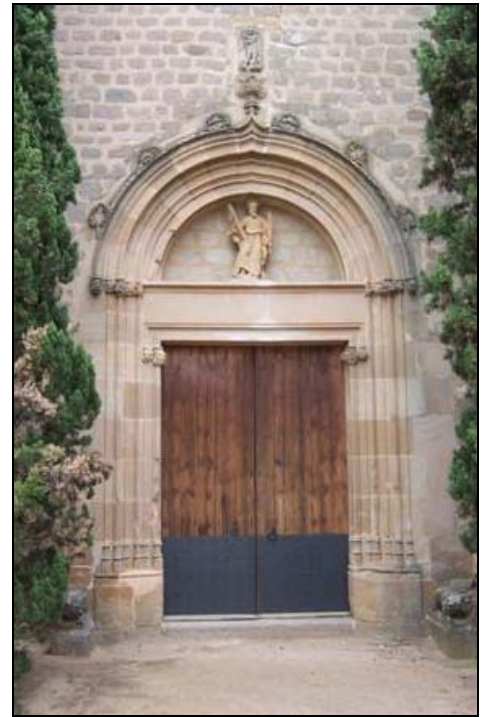
¹²²⁸ .- ADB: Reg, Grat. 1566-75, 2 part, fol.130.

¹²²⁹ .- Pere Blai es troba documentat treballant a Sant Just i Pastor des de l'any 1559 i compartiren encàrrecs en aquest edifici amb el mestre Joan Safont des del 1567, l'autor de la portada d'Arenys de Munt.

es, de tot lo edifici de dita sglésia, comensant la alzar de peu de modo y manera esta feta la sglésia parrochial de sanct Martí de Arenys, del bisbat de Gerona, exceptades les condicions devall scrites, (...) que com en lo portal de la sglésia parrochial de Arenys està sculpida la ymatge de sanct Martí, que en lo present sglésia hi stiga la ymatge de sanct Andreu...”

Cronològicament aquesta portada és la més moderna de la sèrie. La disposició segueix en tot les anteriors i únicament els capitells són els que denoten ja una gran influència dels motius ornamentals del renaixement. La porta es presenta com les altres amb una obertura rectangular definida per un arquiteu llis sense decoració sostingut per uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals que tenen unes motlures gòtiques a la base i decorats amb capitells. Aquests representen a l'esquerra un cap masculí acompanyat per dos capitells vegetals i a la dreta un cap femení flanquejat per querubins. Els brancals exteriors presenten els capitells a l'alçada de la línia d'imposta de l'arc. En el costat dret, en els capitells hi apareixen representats un cap de monstres cridant que semblen extrets de la marginàlia de la pintura sobre pergamí els quals s'alternen amb un capitell vegetal i un ocell. En el lateral esquerra, apareixen cares somrient alternades amb un ocell i un cistell de fruites. Aquests dos tipus de temes es poden interpretar com la representació del bé i el mal. A partir d'aquest capitells arrenquen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat, acabat de forma apuntada, amb les motlures trenades i amb un frontó central on es veu una representació exempta de Sant Andreu. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols decorat en l'extradós per una sèrie de volutes vegetals i sobre la clau hi ha un floró de tres fulles a la part superior del qual s'hi representa l'arcàngel Miquel lluitant contra el drac.

Respecte a les capelles rurals, totes presenten una porta adovellada, semblant a la de les masies, sense decoració esculpida i molt senzilles. La única portada digne d' algun

Portada de Sant Andreu de Llaneres
[Fotografia: J.Graupera]

Portada de l'ermita de Sant Romà de Tiana i detall de la llinda
[Fotografia: J.Graupera]

comentari és la portada de Sant Romà de Tiana. Es tracta d'una llinda monolítica de pedra de Montjuïc que presenta un gravat a la part central dibuixant un arc apuntat i decorat en el seu interior per unes fulles de roure. En cada un dels extrems de la llinda hi ha un cercle. En el de l'esquerra hi ha gravada la *Dextera Domini* i en el cercle de la dreta hi ha gravat el crismó amb les lletres alfa i omega de l'alfabet grec. La llinda descansa sobre els brancals de la porta el primer carreu de cada banda de la qual presenta una sanefa amb una decoració geomètrica de ziga-zaga.

2.- Claus de volta i mènsules

Clau de volta de Sant Feliu d'Alella

[Fotografies: J.Graupera]

La majoria de claus de volta documentades al Maresme es troben dins una cronologia plenament moderna (s.XVI). El testimoni més antic sobre la realització de claus de volta el trobem en les construccions de la cartoixa de Montealegre a Tiana (1415-1463), de l'ermita de Sant Miquel de Mata a Mataró (1448) i de l'absis de Sant Feliu d'Alella (1454-1463).

El nou presbiteri de sant Feliu d'Alella que va substituir l'antic romànic, segueix en planta un esquema poligonal de cinc costats, cobert en volta de creueria, aixecada sobre sis nervis motllurats que conflueixen en una clau central decorada amb la representació de sant Feliu. Les obres, realitzades amb pedra de Montjuïc, van ser efectuades pels mestres de cases Garau

Ebriqualandes i el mestre Martí, d'origen francès, i van concloure el dimecres 28 de maig del 1463.¹²³⁰ El sant, se'l representa amb nimbe i vestit amb una dalmàtica, i sosté l'evangeli amb la mà esquerra i un rasclat amb la dreta que també el distingeix de sant Vicenç. Als seus peus hi ha una roda de molí, com a referència al fet, que marca una tradició tardana, d'haver estat llençat a la mar amb una mola de molí al coll, en un penyal de Sant Feliu de Guíxols. La factura és molt senzilla i basta i indica uns artífexs poc hàbils en la talla i de segona fila.

Les claus de volta de l'ermita de Sant Miquel de Mata (Mataró) representen Sant Miquel, Sant Martí i un serafí. Sant Miquel apareix matant el drac amb una espasa sostinguda amb la mà dreta i amb l'altra sosté un escut amb la creu. Sant Martí, titular de l'altre església del veïnat i de la segona advocació de l'ermita apareix com a bisbe mitrat. El querubi es representa amb la cara i tres parells d'ales. Hi ha una quarta clau de volta que formaria part de la capella lateral que originalment estava coberta amb volta de creueria. El mal estat d'aquesta imatge en dificulta molt la interpretació iconogràfica.

En quant a les claus de volta de la cartoixa de Santa Maria de Montealegre, les tenim documentades en el llibre de negocis del monestir, el qual també esmenta una paga datada el 3 de març del 1461 al mestre Pere de Savoia, "*piquer i mestre de cases*" per l'import de vuit jornals i mig per obrar la clau de volta de l'absis de l'església i pel pagament de dos fadrins seus que picaren durant 43 dies les creuades¹²³¹. Segons consta a la documentació, la clau de volta de l'absis va ser instal·lada el mateix mes de març. Durant el mes de juliol, el mateix mestre Savoia va picar la segona clau de l'església durant cinc dies. Sembla que la decoració de la clau anava pintada ja que a principis de l'any 1460 el pintor Bernat Martí va cobrar vint florins i mig d'or, equivalent a tretze lliures i cinc sous per a pintar "*lo cap de la església e la clau, e la capella del Capítol, la clau e les sarges*" amb l'ajut d'un fadrí. També se

¹²³⁰ . Veure apèndix documental 1.

¹²³¹ .- ACA: *monacals*, 2065, fols.8 i 9.

Claus de volta de Sant Miquel de Mata (Mataró).

1.- Sant Miquel; 2.- Sant Martí; 3.- Serafi; 4.- Figura sense identificar
[Fotografies: J.Graupera]

li paguen 70 sous, és a dir, 3 lliures i 10 sous per tres-cents cinquanta pans d'or pels daurats; 14 lliures i 5 sous per a pintar la clau del capítol i vint sous per “*esmena del oli de linós a altres frasques que li fallien*”.¹²³² Actualment la clau de volta de l'església de la cartoixa és llisa sense cap mena de decoració.

La resta de claus de volta conservades i documentades pertanyen a la construcció de la majoria de parròquies durant el segle XVI. En els contractes d'obra no s'especifica la temàtica que hauran de contenir les claus de volta, solament es fa referència al nombre de claus, al material, i al fet que la majoria han de ser de pedra de Montjuïc, així com a les condicions econòmiques (la majoria seran a càrrec del mestre d'obres). Com exemple podem citar les condicions estipulades pel mestre de cases Antoni Mateu amb els jurats de la parròquia de Sant Martí de Teià el 31 d'agost del 1574 on s'especifica que : “*Item, es pactat y concordat entre les dites parts, que los parrochians de la dita parrochia hagen de donar al dit mestre Antoni Mateu tota la pedra que serà necessària per fer la dita sglésia, la qual pedra, ço es, la que entrarà dins la nau de la dita sglésia hage de ésser de la montanya de Monjoich, tota la qual pedra lo dit mestre Antoni Mateu hage de picar o fer picar a ses despeses.*”.¹²³³

Podem deduir però que les peces esculpides es compraven a tallers especialitzats d'escultors barcelonins que es dedicaven a fer de forma seriada claus de volta. El més provable és que la peça restes inacabada i en el botó s'hi representés el tema triat pels síndics i jurat de la parròquia. El testimoni més antic del subcontracte de la pedra picada necessària per la construcció dels edificis parroquials el tenim quan el 24 de gener de 1509, els jurats, prohoms de Mataró i els obrers de l'església contractaren al mestre Pau Mateu de Barcelona que piqués la pedra necessària per a la construcció de dues arcades, el portal major i el cap del temple.¹²³⁴

Aquests tallers de picapedrers es deurien especialitzar en aquesta producció, ja que tenim documentat que al mestre de cases de Barcelona Joan Safont se li encarreguen les claus de volta de dos parròquies del Maresme en anys distints. Del 27 d'agost de 1569 es conserva una àpoca firmada pel mestre de cases Pere Blai i els obrers de la parròquia de sant Andreu de Llavaneres per la quantitat satisfeta al mestre Joan Safont per raó dels nòlits del transport de pedra picada.¹²³⁵ Aquest mateix mestre va signar un contracte el 7 de juny de 1575 per subministrar també la pedra picada per l'obra de la parròquia de Sant Martí de

¹²³² .- ACA *monacals*, 2065, fol. 27.

¹²³³ .- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12, man. 25, any 1574; MADURELL, 1948, doc.155, p. 192; MADURELL, 1970, doc. 47, p.184-187.

¹²³⁴ .- ACA: *Protocols Notarials de Mataró*, B-11a 24 gener 1509. LLOVET, 2000, p.106.

¹²³⁵ .- AHPB: *Jaume Sastre (menor)*, lligall 3, protocols anys 1569-70. Cancel·lat el 15 de març del 1574 de 1574 en poder del mateix notari. Publicat a MADURELL, 1970, doc.45, p.182.

Teià.¹²³⁶ En les condicions que lliurarà al mestre d'obres de la fàbrica de la parròquia, “... tota la pedra de picar que serà necessària per la obra y fàbrica de la dita sglésia que vuy se fa en dita parròquia, bona y rebedora a tot contento y voluntat del dit mestre que fa la dita obra, la qual pedra donará del tall que en ell te y peseheix en la montanya de Monjohic, ço és, los crusés y cap de dita sglésia y les pedres dels crusers de les capelles altes y baixes, y los crusés del cor y la spedras de la trona ab los graons de la scala per a pujar, y lo portal per entrar en aquella, e tota la pedra que serà necessària per als graons del altar y per los graons de les capelles y per lo entaulament de les baranes dels corredors de les dites capelles.”. Les despeses per el trasllat de la pedra anaven a compte del picapedrer. “...Entès emperò y declarat, que tota la pedra que aportarà lo dit mestre Joan Çafont al seu corral per la dita obra, après la hage de fer aportar a ses despeses a la platja de la mar de la present ciutat, tothora que li serà demanada.”. El preu d'aquests materials van pujar a 630 lliures pagadores en nou anys, en els terminis de pagament especificats en el contracte.

Sobre el contingut de les imatges, s'especifica, en els documents on hi consta, que els temes hauran d'estar escollits pels jurats de la parròquia. En les capitulacions signades entre el rector d'Argentona l'ardiaca Lluís Desplà, jurats i obrers de la parròquia amb els mestres d'obra Miquel Canut i Perris Absolut, per la construcció del temple de sant Julià d'Argentona, el 13 de desembre de 1514 s'especifica que “item en lo dins de dita yglesia ha haver quatre claus grans, e dues claus patites per les capelles ab ymatges que parran als parroquians, levorades segons sta en la monstra, totes de pedre de monjuhic.”.¹²³⁷ L'únic cas, que hem pogut constatar en el qual es detalla el contingut de les imatges que hauran de decorar una clau de volta, és en el contracte per a la construcció de la sagristia i comunidor de Sant Julià d'Argentona, signat el 25 de setembre de 1583 i encarregada al mestre d'obres Joan Salvador de Mataró pel preu de 145 lliures. En aquest s'especifica que “Item, que lo dit mestre hage de desfer un speró de la Sglésia, lo que restaria dins de la sagristia, y la pedra picada quen traure, la puga posa en la mateixa obra que fara y que sia obligat, dit mestre, en tornar areparar lo que desfara de la Sglesia a despeses sues (...). Item, se ha de fer dins la Sagristia un Croher de pedra de Mont Johic, ab los capitells y famalets de pedra de mont Johic y clau de pedra de mont Johic y en dita clau hage de posar los bultos de quatre evangelistas”.¹²³⁸

Si s'analitzen el contingut iconogràfic de les claus de volta de les parròquies, es pot veure però, que hi ha unes constants que es mantenen. Amb temes hagiogràfics, a la clau de volta de l'altar major hi figura sempre la figura del sant titular de la parròquia i després apareixen, en les claus de voltes següents, altre sants de veneració local. Les advocacions que trobem més sovint són les de Sant Jaume, Sant Sebastià i la Verge del Roser. La majoria dels edificis que tenen l'advocació de sant Jaume a la comarca del Maresme, són exemples tardans d'època moderna (segles XVI-XVII). Aquests testimonis que mostren un auge del culte al sant, estan clarament relacionats amb una forta immigració de població occitana al Maresme central. Aquest fet queda clarament testimoniats en la creació d'una confraria dedicada al sant a la parròquia de Sant Genis de Vilassar que aplegava la població francesa

¹²³⁶.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12, man. 27, any 1575 fol.32. Publicat: MADURELL, 1948, doc.157, p. 192; MADURELL,1970, doc. 48, p.187-188.

¹²³⁷.- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15; Publicat a : MADURELL, 1948, p.142-143; doc.19, p. 164-167; CLAVELL, 1990, p.109-112.

¹²³⁸.- APSJA: *Llibre d'actes del paborde d'Argentona Mossèn Jaume Riera*. (destruït el 1936). Publicat a CARRERAS, 1891, p.74-75; CLAVELL, 1990, p.115.

de la població.¹²³⁹ Sant Sebastià ja hem vist, en l'apartat d'arquitectura religiosa, que apareix com a sant protector contra la pesta i la Verge del Roser d'Octubre no és festa del Roser sinó del Rosari: una data que va ser instituïda per l'Església catòlica per recordar la victòria espanyola davant dels turcs a la batalla naval de Lepant (1571). A les capelles laterals hi apareixen les imatges dels sants titulars de la capella o bé motius geomètrics i florals.

Claus de volta amb l'advocació de la parròquia.

- 1.- Santa victòria de Dosrius; 2.- Sant Feliu de Cabrera; 3.- Sant Andreu d'Òrrius; 4.- Sant Martí de Teià; 5.- Sant Vicenç de Montalt. [Fotografies: J.Graupera]

Pel que fa a motius heràldics, el més freqüent és l'escut del principat de Catalunya, i es troben situats en les claus de volta properes a la porta d'entrada en la nau major.¹²⁴⁰ En el cas de Sant Feliu de Cabrera apareix l'escut de la monarquia hispànica amb l'àliga imperial i en el cas de la parròquia de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius, l'escut quadribarrat apareix tres vegades, a la nau central, en una nau lateral i en la sagristia, en dos casos amb forma caironada.

Si es donava el cas que la vila formés part del carreratge, podia aparèixer també l'escut de la ciutat de Barcelona. Solament hem pogut constatar l'aparició de l'heràldica municipal a Santa Helena d'Agell, on apareix l'escut del municipi de Cabrera al qual pertany, i a Òrrius, on hi apareix l'escut heràldic identificador de la vila. Ambdós casos es poden entendre com una mostra de la voluntat del síndics i prohoms de desmarcar-se de l'antic domini feudal i demostrar l'haver reunit, segurament amb molt d'esforç, els diners necessaris per a la seva independència.

¹²³⁹.- Al Maresme s'ha estudiat a bastament aquesta migració a partir dels registres parroquials, els fogatges i els censos, en poblacions com Mataró, Vilassar de Dalt, Sant Andreu de Llavaneres, Arenys de Mar i Canet de Mar. Una de les poblacions on podem relacionar clarament el culte a sant Jaume i els immigrants francesos és a la parròquia de Sant Genís de Vilassar. Els estudis sobre l'arribada de la població occitana a la comarca arriben a la conclusió que aquesta migració va ser molt intensa durant el període 1553 i 1708, en què el creixement de la població de la comarca experimenta un ascens de l'ordre del 166,60%, tot i que en poblacions com Vilassar el creixement va arribar a un 271,40%. En l'anàlisi dels matrimonis celebrats en aquesta població durant aquest període, veiem que en un 13,8% un dels nuvis declara provenir de l'altre costat dels Pirineus. Durant els anys centrals del segle XVII, degut a la Guerra dels Segadors, hi ha un retrocés important de l'arribada d'occitans a la comarca; es calcula que un 7% dels nuvis són d'origen occità, però en el mateix període, a Vilassar, es manté la xifra alta amb un 15%. A partir de 1661 el descens ja és evident, amb un 3% de nuvis casats d'origen occità. Aquestes dades donen testimoni que la immigració occitana va ser molt important a Vilassar. L'origen d'aquesta població nouvinguda procedia dels bisbats francesos dels Pirineus i Prepirineus, sobretot del bisbat de Cominges i Foix, també de Terres Altes i el Massís Central, Llenguadoc i conca del Garona. GRAUPERA, 2004; GRAUPERA, 2007 (4)

¹²⁴⁰.- Això ho trobem a Santa Helena d'Agell, Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius, Sant Vicenç de Montalt i Sant Andreu d'Òrrius.

Claus de volta amb heràldica del carreratge o municipal.

- 1.- Caldes d'Estrac; 2.- Santa Maria de Mataró; 3.- Sant Vicenç de Montalt;
4.- Sant Andreu d'Òrrius i Santa Helena d'Agell [Fotografies: J.Graupera]

Les mènsules, com hem vist anteriorment, estaven contractades amb el mateix lot que les claus de volta i tots els elements de pedra picada del temple, amb les mateixes condicions, i estaven obrades pels mateixos tallers. A nivell iconogràfic, no hi ha cap contracte que especifiqui la temàtica de les mateixes. Malgrat tot, hi ha una constant que és l'aparició dels quatre evangelistes en la seva figuració simbòlica en les mènsules que sostenen les nerviacions dels arcs de l'absis de l'església, com el cas de les parròquies de Sant Feliu d'Alfons (1463), Sant Andreu d'Òrrius (1567-1571) i Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius. En aquesta última figura en el contracte del 10 de juny del 1525 amb el mestre de cases Tomàs Barça: *“Les quals croerades han de ésser rodones e de pedra picada ab dues copades, los quals brassos han de tenir de gruix dols palms a dita cana. La altària d'els segons la gruxa requer, ab ses repeses obrades; en les unes los quatre evangelistes, en les altres lo que ben vist los serà, ab sos ensariaments, ab les claus obrades ab algunes images en lo pla de la clau”*.¹²⁴¹

Claus de volta amb heràldica de l'escut de Catalunya o de la monarquia

- 1.- Sta Helena d'Agell; 2,3 i 4.- St Iscle de Dosrius;
5.- Sant Feliu de Cabrera; 6.- St Vicenç de Montalt; 7.- Sant Andreu d'Òrrius
[Fotografies: J.Graupera]

A la parròquia de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius (1526) apareix una anunciació a l'absis. A la mènsula d'un lateral de l'absis hi ha l'arcàngel Gabriel i en el cantó oposat hi ha la Verge Maria en una actitud orant. A la majoria s'hi representen cares agrupades de personatges masculins, més grans o més joves al costat de l'evangeli i cares femenines en el

¹²⁴¹.- AHCB: *Fons notarial IX.s.* Documents de la col. d'Andreu Balaguer i Merino. MADURELL, 1970, doc. 26, p.157-160

de l'epístola. Aquest fet el trobem a Sant Esteve de Banyamars (1446) , Sant Andreu d'Òrrius i Sant Miquel de Mata (1448). L' historiador J.M. Roqué, en el cas d'Òrrius, va relacionar-les amb els síndics i el mestre d'obres que van fer possible la construcció del temple.¹²⁴²

La única església on les mènsules presenten un programa iconogràfic complet és l'església de Sant Genís de Vilassar (1511-1519). Malauradament el que ens resta són diferents mènsules que es van poder salvar de la destrucció del temple entre el 1936 i el 1940 i que actualment es conserven en el museu parroquial.

Mènsoles de la parròquia de Sant Genís de Vilassar (1511-1519).

1.- Anunciació; 2.- Nativitat; 3.- Epifania; 4.- Fugida a Egipte i somni de Josep.

[Fotografies: J.Graupera]

A les impostes conservades hi podem identificar les escenes de l'anunciació, la nativitat, l'epifania i la fugida a Egipte, on en la mateixa mènsula apareix el somni de Josep amb l'àngel i el moment del viatge amb Josep, i la mula portant a Maria i Jesús.

Un dels elements més importants de les impostes és que constaten l'entrada dels nous models estètics classicistes a partir de l'aparició de grotescs. Un dels casos més remarcables d'aquest fet el podem trobar a la parròquia de Sant Andreu de Llaneres (1561-1574), on apareixen en les impostes d'arrencada de les nerviacions de la nau temes d'animals fantàstics amb carasses decorades amb cintes formant una decoració geomètrica.

Mènsoles de la parròquia de Sant Andreu de Llaneres (1561-1574).

[Fotografies: J.Graupera]

¹²⁴².- Roqué, 1998, p.28

3.- Trones de predicar

Les trones apareixen a principis del segle XIV a França i es difonen a la península ibèrica a mitjans del segle XIV, malgrat això la majoria de les conservades són dels segles XV i XVI.¹²⁴³ Francesca Español, en un estudi sobre les trones de predicar tardogòtiques¹²⁴⁴ les documenta a la Corona d'Aragó des del s.XIV amb una decoració anicònica i amb l'aparició de decoració historiada des del s.XV. La majoria d'elles estaven obrades en fusta o guix i recolzades en el pilar de la nau prop del transsepte.

Al Maresme les trones conservades s'ubiquen en el centre del temple, entre capelles laterals i, igual que en el cas dels altres elements constructius comentats, es compraven prefabricades a un taller de Barcelona especialitzat en la venda de pedra picada. En els contractes conservats s'especifiquen els detalls per a la construcció de les trones. El 10 de maig de 1526 es va signar una concòrdia per part dels síndics de Dosrius i el mestre de cases Tomàs Barça per edificar de nou l'església. En ell s'especifica que “ *Item, hage de fer una trona de pera picada allà on ben vist serà als dits obrers, ab se sacla per poderhi puïar*”.¹²⁴⁵ En el contracte signat entre els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llanerres i el mestre de cases Pere Blai el 17 de març de 1561, es detalla que “ *(...) farà y obrarà dita sglésia del modo y forma y manera esta feta la sglésia parrochial de sanct Martí de Arenys (...) de la mateixa pedra y també picada com aquella y ab los matexos portals, finestres(...), trona,(...)*”.¹²⁴⁶ També, en el contracte signat el 7 de juny de 1575 entre el rector, batlle i síndics de dita parròquia i el mestre de cases Joan Safont pel subministrament de pedra picada per a l'església de Sant Martí de Teià se li exigeix que “ *...donarà y liurarà a la dita parròquia de Teyà y als dits sindichs o al mestre que fa y fabrica la sglésia de dita parròchia, tota la pedra de picar que serà necessària per la obra y fàbrica de la dita sglésia que vuy se fa en dita parròquia, bona y rebedora a tot contento y voluntat del dit mestre que fa la dita obra, la qual pedra donarà del tall que en ell te y peseheix en la montanya de Monjohic, ço és, los crusés y cap de dita sglésia (...) y las pedras de la trona ab los graons de la scala per a pujar...*”.¹²⁴⁷ Finalment, en el contracte per a la realització de l'església parroquial de Sant Vicenç de Montalt realitzada entre els obrers de la parròquia i el mestre de cases de Calella Dionís Torres amb data del 8 d'abril del 1591 se li indica com ha de procedir a la construcció de la trona: “ *Ytem. que per los dits mestres sien obligats en fer una trona de pedra de Monjoïc, y altra, a coneguda dels dits señor rector, síndichs y obrés, a la part de migjorn, a hi dels pillars de capella, a la capella hahont aprà més convenient als dits rector, síndichs y obrés, ab una scala de pedra picada per muntar a la dita trona, dins la paret del pillar*”.¹²⁴⁸

La majoria de les trones són poligonals, realitzades amb cinc plafons plans visibles sense decoració i es troben recolzades sobre mènsules que representen serafins o carasses. En el cas de Cabrera de Mar no ho sabem perquè va ser destruïda durant la guerra civil del 1936. La part inferior de la trona presenta una forma de piràmide invertida més o menys

¹²⁴³.- DURLIAT, 1964, p.222.

¹²⁴⁴.- ESPAÑOL, 1990; ESPAÑOL, 2001 b, p.324-327.

¹²⁴⁵.- AHCB: *Fons notarial IX.s*. Documents de la col. d'Andreu Balaguer i Merino. Font: MADURELL, 1970, doc. 26, p.157-160.

¹²⁴⁶.- AHPB: Jaume Sastre (menor), lligall 7, manual 50, any 1561, fol.4. Publicat a MADURELL, 1948, doc. 134 p. 190; Madurell, 1970, doc.41 p.174 –178.

¹²⁴⁷.- AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12, man. 27, any 1575 fol.32. Publicat: MADURELL, 1948, doc.157, p. 192; Madurell,1970, doc. 48, p.187-188.

¹²⁴⁸.- ACA-PNM: notari Pere Despuig, sèrie 143. Esmentat a AHCB: Mas: Notes històriques...; MADURELL, 1970,p. 116. Publicat a SOLER, 1991.

allargada. L'accés es realitza per una escala obrada dins el mur, situada entre les dues parets que separen les capelles laterals, excepte en el cas de Sant Martí de Teià, on l'accés es realitzava per una escala de fusta al costat del mur que no s'ha conservat. A la part superior hi podia haver un petit dosser de fusta en forma de teulat pla dels quals no se'n conserva cap.

Trones . Parròquies de Cabrera, Dosrius, Llavaneres, Sant Vicenç de Montalt, Teià i la Cartoixa de Montealegre. [Fotografies: J.Graupera]